8722

ఆంధ్ర-బిల్హణీయము

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిచే

మద్రాసులో

స్వకీయ జ్యోతిష్మతీముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితము.

All Rights Reserved.

1914.

వెల 8 అ.]

శ్రీ

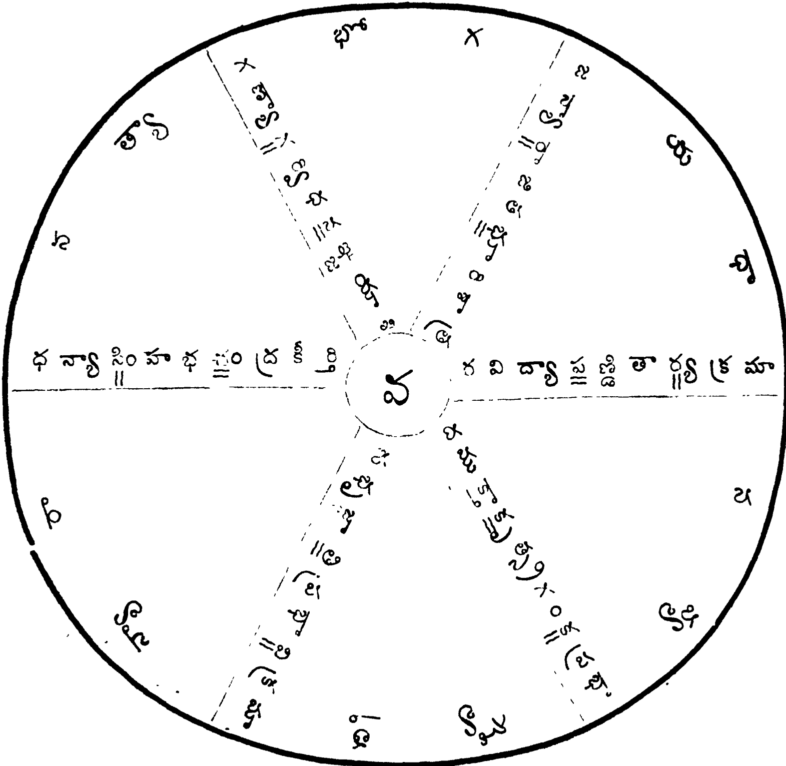
ఆంధ్రబిల్హణీయము.

అవతారిక.

ఆంధ్ర బిల్హణీయము రసోత్తరంగ మయిన ప్రబంధ మని సాక్షులైన యాంధ్రుల కెల్ల తెల్లము. అట్టి యా భవ్య ప్రబంధమున ఛందోవ్యాకరణ విరుద్ధ ప్రయోగములే గాక స్త్రీల సాంగత్యమునం బురుషులును పురుషులసాంగత్యమున స్త్రీలును పఠింప ననర్హంబు గా నితరదోషంబులును బెక్కు లుండుటం గాంచి రసాభిమానంబుచేత యథామతి వాని నెల్లం దొలఁగించి గుణము కలిగించి, పఠితలకు సుబోధం బగునట్లు వాక్యావాంతరవాక్యాది విచ్ఛేద చిహ్నంబులు సమకూర్చి ముద్రించినాఁడ. ఈముద్రణము రసికవిద్వజ్జనసమాదరణీయం బయినచో కృతార్థుఁడను.

ఈ గ్రంథమును రచించినవారు పండిపెద్ది కృష్ణస్వామి యని దీనియం దున్నది. వీరు మదరాసులో చేపాకసౌధములో నివాసము చేసిన యార్కాటునవాబుగారికి దివానుగా నుండి సహృదయ వతంసులై విద్వజ్జన పోషకు లై కీర్తి వహించినవారు, వెలనాటి వైదిక శిఖామణులు. వీరు దీనిని చిత్రకవి వంశజుఁడును సింగరార్య తనూభవుఁడును అగు నారసింహార్యకవియొక్క ప్రోత్సాహ సాహాయ్యంబులచే రచించి

అయినను, ఇందలి ప్రథమాశ్వాసాంత చక్రబంధమువలన ఏతత్కవి సింగరార్యుఁ డనియు, కృతినాయకుఁడు చెన్నభూపాలుఁ డనియు, తెలియవచ్చుచున్నది.

ఈచక్రములో వృత్తపాదక్రమమున ఆకులలో తుదినుండి మూఁడవయక్షరములను వరుసగాఁ జదివిన 'సింగరార్యకవి' అగును. అట్లే కుండనుండి అయిదవయక్షరములం జదివిన 'చంన భూప కృతి' అగును.

ఇందువలన నారసింహార్యకవి తనతండ్రి రచించి చెన్నభూపాలుని కంకితము చేసిన యీప్రబంధమును ధనాదిసత్కారార్థియై కృష్ణ సామికంకితముగా రామాంకితముగా మార్చె ననియు, చక్రబంధంపు

గుట్టుం గనక కృష్ణస్వామిగారు కవియశఃకాము లై స్వప్రణీతముగా వెల్లడించికొని రనియు నూహింపఁ దగియున్నది.

ఈసింగశార్యకవి యింటిపేరు క్రొత్తపల్లివారు. ఈతఁడు రాఘవ వాసుదేవీయ మను నొక ద్వ్యర్థి కావ్యమును రచించి కామినేని బంగారంకభూపాలుని కంకితము చేసినాఁడు. తాను బిల్హణీయము రచించి నట్లు ఆగ్రంథములో చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

'ఆసెడు నన్ను బుధులు గొనియాడ బిల్హ
ణంబు మొద లైన కృతుల నాంధ్రమున వింటి;
మిపుడు భగవత్కథాప్తి నూహించునట్టి
కావ్యము రచింపు శ్లేషోక్తి కవులు మెచ్చ.'

కామినేని ప్రభువులు పద్మనాయక వంశజులు, నెల్లూరు జిల్లాలో నాయఁడుపేట ప్రాంతములలో నుండినవారు.

ఇందలి బిల్హణుఁడు విక్రమాంకదేవచరిత్రమును రచించి నాతఁడో అన్యుఁడో, ఆచరిత్రము రచించినయాతఁడు అందులోనే తాఁ జెప్పుకొన్నట్లు కాశ్మీరమునుండి తాను సంచరించుచున్న దారిలోనే యున్న ధారాపురమున భోజరాజును దర్శింపక కుంతలదేశమున కేఁగినందులకు కారణ మేమో, తెలియకున్నది. ఆతఁడే యాతఁ డనియు, రాజకన్యా సందూషణ రూప దుశ్చరిత్రమే యాతఁడు భోజుని దర్శింపమికి కారణ మనియు, పిమ్మట ఆకన్యను తండ్రి యితనికిం బెండ్లి సేయుట మిథ్యాగానోపు ననియు, కొందఱు ఊహించుచున్నారు.

ఈకావ్యంబును శశాంక విజయంబును బోధించు నీతులు:—

'ఘృత కుమ్భ సమా నారీ, తప్తాఙ్గార సమః పుమాన్;
తస్మాద్ ఘృతం చ వహ్నిం చ నైకత్ర స్థాపయేద్బుధః.'
'మాత్రా స్వస్రా దుహిత్రా వా న వివిక్తాసనో భవేత్;
బలవా నిన్ద్రియగ్రామో విద్వాంస మపి కర్షతి.'

సెప్టెంబరు, 1914. వేదము. వేంకటరాయశాస్త్రి.

విషయసూచిక.

వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రిగారి

—*ఆంధ్ర గ్రంథములు*—

మహాకవి శ్రీనాథ ప్రణీత మైన శృంగారనైషధము వేంకటరాయశాస్త్రి విరచిత సర్వంకషాఖ్య వ్యాఖ్యతో ముద్రితమైయున్నది.

	రు.	అ.
ఈగ్రంథము సామాన్యముద్రణము (Popular Edition) రాయల్ 8 పుటల ఫారములలో 824 పుటలు, కాలికో బైండు.	4	0
ఇదే గ్రంథకోశ ముద్రణము (Library Edition) కాలికో బైండు.	6	0
ప్రియదర్శికానాటిక.—సతాత్పర్యము.	0	6
ఉషానాటకము.—కలలో ఉషాపెండ్లి. (సటిప్పణము)	0	8
శాకుంతలనాటకము.—కాళిదాసకృతికి సరియైన తెనుగు.	0	8
ప్రతాపరుద్రీయనాటకము—సటిప్పణము.	1	0
నాగానందనాటకము.—సటిప్పణము.	0	8
ఆంధ్ర ప్రసన్నరాఘవనాటక విమర్శము.	1	0
కావ్యాలంకారచూడామణి. విన్నకోట పెద్దనకవి	0	12
పారిజాతాపహరణము. 4 అ. పెద్దయక్షరములు.	0	6
మడికి సింగన జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము.	1	0
విజయవిలాసము, సటీక చేమకూర-వేంకటపతి కవి.	1	0
సారంగధరచరిత్ర, ,, ,, ,, ,,	0	12
గౌరన హరిశ్చంద్ర ద్విపద.—సటిప్పణము.	0	12
విసంధివివేకము	0	1
ఆముక్తమాల్యద సవ్యాఖ్యానముతో త్వరలో వెలువడును.		
సారంగధర ద్విపద.—సటిప్పణము.	0	4
తెలుగు బిల్హణీయము.	0	8

ఈక్రిందివి సులభవచన గ్రంథములు.

కథాసరిత్సాగరము ౧-వ సంచిక.	0	8
హితోపదేశకథలు.—నీతిబోధకములు.	0	8
భోజకాళిదాసకథలు—రసభరితములు.	0	8
బేతాళుని యద్భుతకథలు.—ప్రజ్ఞ కలిగించునవి.	0	8
విక్రమార్కుని యద్భుతకథలు.—గుణము కలిగించును.	0	8
కథాసరిత్సాగరము— మొదటి కూర్పు. చిన్నయక్షరములు. అద్భుత నీతి వినోదక కథలు.	2	8

	రు.	అ.
కథాసరిత్సాగరము, 2-వ కూర్పు. పెద్దయక్షరములు, సంపూర్ణగ్రంథము—3 వాల్యుములు.	6	0
ఇదే 3 వాల్యూములు ప్రత్యేకముగా వాల్యూము ఒకటికి	2	0
దశకుమారచరిత్ర-అత్యద్భుతప్రజ్ఞా ప్రయోగముల కథలు.	1	0
గ్రామ్యభాషాప్రయోగనిబంధనము.	0	8
గ్రామ్యాదేశనిరసనము.	0	1

—* సంస్కృత గ్రంథములు *—

ఈ 5 టికి సం. వ్యాఖ్య, తె. పూర్ణటీకయు, కలవు.

	రు.	అ.
మేఘసందేశము	1	8
రఘువంశము, 6 సర్గలు,	1	8
కుమారసంభవము, ,,	1	8
అమరుకము—శృంగారలక్ష్యము.	0	12
పుష్పబాణవిలాసము ,,	0	8
భర్తృహరిశతకత్రయము.—సం. వ్యాఖ్య, తె. సంపూర్ణటీక, లక్ష్మణకవి పద్యములును.	1	8
హితోపదేశము.—తెనుగు తర్జుమాతో	1	0
పంచతంత్రము.—మూలమాత్రము.	1	4
దశకుమారచరిత్రము.—మూలమాత్రము.	1	0
,, తెనుగు తర్జుమాతో	1	12
విక్రమార్కచరిత్ర.—తె. టిప్పణము.	0	8
,, ,, తెనుగు తర్జుమాతో	1	0
భోజచరిత్ర.—తె. టిప్పణము.	0	8
,, ,, తెనుగు తర్జుమాతో	1	0
బిల్హణచరిత్ర.—తె. సంపూర్ణటీక.	0	4
రసమంజరి—శృంగార విస్తరము, తె. సంపూర్ణటీక	0	12
ప్రియదర్శికానాటిక—సం. టిప్పణము, తె. సంపూర్ణటీక, తె. తర్జుమాయు, పద్యములును	0	8
శబ్దమంజరీ తిజంతమంజరులు.—ఆంధ్ర వివరణ సమేతము.	0	4

వలయువారు క్రిందిచిరునామాకు వ్రాయవచ్చును.

జ్యోతిష్మతీ ముద్రాక్షరశాల.

4, మల్లికేశ్వరవీథి, ముత్యాలపేట, మదరాసు.

శ్రీరస్తు.

బిల్హణీయము.

ప్రథమాశ్వాసము.

ఇష్టదేవతా స్తుత్యాదికము.

శా. శ్రీరామావనిజా నిజాయతభుజా శృంగార శాఖా మిళ
త్సారాకారలతా స్తన స్తబక భాస్వ ద్దంతవాసః కిసా
లారా ళాలకభృంగ రంగదఖిలాంగాంచత్ప్రసూనోత్కర
శ్రీరామాకృతి కల్పకంబు మము రక్షించుఁ బుధానంద మై. 1

క. భవ సరసిజసంభవ ముఖ
భువనస్థ సమస్త దేవ ముఖ్యుల కెలమిం
బ్రవిమల మతి మ్రొక్కెద మ
త్కవితకు సంతతము సత్ప్రకాశము గలుఁగన్. 2

క. ధర దోషోదకముల నిడి
గరిమన్ సుగుణామృతంబు గాంచు సుకీర్త్యా
కర వర మానస పద సం
చర సత్కవిహంసములను సరవి నుతింతున్. 3

తే. నిర్మలావయవమ్ముల నెమ్మి విడిచి
వ్రణములకుఁ బోవు మక్షికా ప్రతతిభంగి
నొప్పులు గ్రహింప కెప్పుడుఁ దప్పు లరయు
కాకవుల లోకముల నే నిరాకరింతున్. 4

వ. అని యివ్విధంబున నిష్టదేవతానమస్కారంబును సత్కవిపురస్కార
ణంబును గుకవితిరస్కరణంబునుం గావించి, యేనొక్కనాఁ డెక్కవ

యగు మక్కువం జొక్కి హృద్య విద్యాలు గొలువం గొలువుకూ
టంబు నధివసించి సముంచితగతుల నతులవైఖరి దీపించునవసరంబున.

తే. చిత్రకవి వంశ దుగ్ధాబ్ధి శీతభానుఁ
డనుపమానోక్తి శ్రీసింగరార్యసూనుఁ
డమిత కవితా విశేషజ్ఞుఁ డనఁగ వెలయు
నారసింహార్యకవి వచ్చి నన్ను మెచ్చి,— 6

క." శ్రీపండిపెద్దిసత్కుల
దీపక కాశ్యపసగోత్ర దీవ్యన్నా నా
భూపాలక మకుటమణి
శ్రీపదపాదాగ్రభూమి కృష్ణస్వామీ. 7

సీ. కుత్సిత కాణాద కుతర్కలక విభేద
సంశక్త యుక్తివజ్ర ప్రహార,
యణకాంక పాణినీ యాటవీ పాటన
చటుల సూక్తివిహార పటుకుఠార,
నిర్ణీతికృత జైమినీయ తూలోద్ధూతి
సంస్కార వాక్య ఝంఝూసమీర,
దుర్మత వేదాంత మర్మ తమశ్ఛేద
భాసుర వచనప్రభావ సార,

తే. కావ్య నాటక లసదలంకార సాహి
తీ సముత్పన్న రస లసద్ధీర హృదయ
పండిపెద్దికులీన సంపన్నిధాన
పాలితకవీంద్ర శ్రీకృష్ణపండితేంద్ర." 8

వ. అని వినుతించి, 'వినుము భవదీయంబులగు చతుర్దశవిద్యాప్రభావం
బులు సకలభాషావిశేషంబులు సమస్తచమత్క్రియా వినోదంబులు
నెన్న నిన్నరులకుఁ దరంబు గాదు. నిఖిలలోకంబులఁ గృతిముఖంబుగాఁ
గీర్తి నిత్యం బగు. సత్కృతులయందు నాంధ్రం బతిరమణీయంబు.
గావున నొక్క పురాతనకథ నాంధ్రప్రబంధంబుగా రచియించి రా

మాంకితంబు సేసి యాచంద్రతారకం బగుసత్కీర్తిం గాంచు.' మనిన
నేనును సంతోషితాంతరంగుండ నగుచు. 9

క. మున్నింద్రతనూభవునకు
వెన్నుండు సహాయుం డైనవిధమున, నే నా
సన్నుత సద్గుణ గణ సం
పన్నుం డగుకవివరాధిపతి సాయముగన్. 10

—*షష్ఠ్యంతములు*—

క. శ్రీ జనకసుతా హృదయ స
రోజాతద్యుమణి కజ విరూపాక్ష ముఖ
ద్రాజ ప్రముఖామర్త్యస
మాజాగ్రణి కరిజనాసు మరు దసిఫణికిన్. 11

క. తుండీంద్రం తుండనిభ దో
ర్దండ స్ఫుట కాండ నిర్జిత సుబాహ్వాద్యా డా
ఖండల రిపు కాండమునకున్
ఖండపరశు చండ కార్ముక విఖండనునకున్. 12

క. సుందర పదారవింద మ
రంద ముదిత బుధపురందర మిళిందునకుం
గుంద శరత్కుంద వృష
స్యందన చందన కన ద్యశఃకందునకున్. 13

క. హరితనయ హృదయ సారస
హరికి మహానూనృతజితహరి కతి తేజః
పరిహసితహరికి భవగజ
హరికి సదాపాదపంకజానతహరికిన్. 14

క. పర ధీ ధిక్కృత చక్రాం
గరథికి సౌందర్య హసిత కరథికి వినమ
చ్ఛరధీకృత శరధికి దా
శరథికి ధృతశరధి కురగ శాత్రవ రథికిన్. 15

క. శాంతునకు దాసహృదయు ని
శాంతునకు నితాంత నయనచాకోరయు గా
క్రాంత మహీజాస్య కళా
కాంతున కానంద భరిత కపికాంతునకున్. 16

క. రావణహరణునకు జిత
రావణచంద్రకమణునకు ధరారమణునకున్
భావనజన భరణునకున్
భావన యాభరణునకు నభంగరణునకున్. 17

క. రామునకు నీలమేఘ
శ్యామునకు దివాకి రాన్వయాంభోధిసుధా
ధామునకు పరశురామ వి
రామునకు సమస్త భూవర లలామునకున్. 18

వ. అంకితంబుగా నాయొనర్పం బూనిన బిల్హణోపాఖ్యానం బనుమహా ప్రబంధంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టి దనిన. 19

—* పురవర్ణన *—

తే. వసుమతికి నాభిభూత మై వఱలునట్టి
భద్రశిఖరికి నుత్తర భాగమందు
ద్రుపద లలితంబు సుజన సందోహ చరిత
దివ్య దేశంబు పాంచాల దేశ మమరు. 20

వ. అందు. 21

శా. శ్రీరామామణి కాటపట్టు హరికిన్ శృంగారవాసంబుఁ జె
ల్వారత్నంబుల కెల్ల నాకరము సమ్యగ్వాహినీపాళి కా
ధారం బన్యదురాసదంబు విబుధత్రాణంబు రాజాప్తిచే
శ్రీరమ్యం బయి సింధురీతిఁ బురి లక్ష్మీమందిరాఖ్యం దగున్. 22

క. ఆపురము జయశ్రీలకుఁ
గాఁపురము సమంబు ద్వారకాపురమునకున్

భూపురములలోఁ జెల్వగు
గోపుర ముఖ గుంబితైక గోపురమగుచున్. 23

క. సతత శిరస్స్థల విసర ద
దితిసుత తటినీ తుషార దీప్తాబ్జము లై
నుతికెక్కు సౌధరాజము
లతులిత శివ మూర్తు లనఁగ నప్పురిలోనన్. 24

ఆ. కనక గోపురాగ్ర ఘటిత గారుత్మత
రత్నరుచులు కుముద రాజులేడి
సోదరి మెసవఁజూచు దూర్వాంకురము లని,
చను మృగేంద్రముఖము లుసికి నులికి. 25

సీ. ఒకచోటునను బోటు లోగి సీటు గొని మీటు
వీణెల నాదంబు వేడ్కసేయ,
నొకచెంగట నభంగ సకలాంగ యుత మంగ
ళ మృదంగ రవము ధింధిమి యనంగ,
నొకపంక గతశంక నకలంకముగఁ బంక
జాస్యలు చెలఁగి లాస్యములు సలుప,
నొకచెంత వగఁ గాంత లోగి వింతఁ గొని సంత
సము మీఱ సరస గీతములు పాడ,

తే. వెలయు బహువిధ వాద్య సంవేద్యహృద్య
ఘుమఘుము మార్భటి దిక్కులఁ గొమరు మిగుల,
జనుల కానందరసము నిచ్చలు ఘటించు
రంజితావనిజాని యారాజధాని. 26

సీ. సు రసాల సంతతి సుర సాల సంతతి
గతి ఖగాళికి ఫలోన్నతి యొసంగు,
మహిత కాంచనములు మహిత కాంచనముల
పోలిక నామోదములు ఘటించుఁ,

గలిత పున్నాగముల్ కలిత పున్నాగము
  లట్ల కొమ్మలతోడ నమరియుండు,
రంభాది నటనము రంభాదినటనము
  కరణి మరుత్ప్రసంగములఁ బొదలుఁ,
తే. బనస లెంతయుఁ బనసలభాతి ద్విజుల
  కును బదక్రమసంయుక్తిఁ గొమరు మీఱు,
నగము లున్నతి నగములపగిది వనుల
  నలరు చుండు విపత్త్రింబు లగుచుఁ బురిని. 27

క. ఆవనములు ద్విజసందో
హావనములు తులిత వృత్త హావనములు స
త్సేవనములు మార్గిక సం
జీవనములు చరితభువనజీవనము లగున్. 28

మ. కులసంరక్షణులున్ సువాక్సుహితుల్ గోత్రాహితుల్ జాతవే
దులు ధర్మాత్ములు భాసురాఖ్యభువనాప్తుల్ సజ్జగజ్జీవనుల్
కలితార్థప్రదులార్జితార్యులు కనత్కాంతుల్ తమోదూరు ల
య్యిలధాత్రీసురు లెంతయున్ విబుధులై యింపొందుట ల్చిత్రమే.

సీ. చక్రములకుఁ గీడు సలుపని రాజులు,
  దివిరి సత్త్రముల భేదింపనియిను,
లిలఁ గుభృత్తులకు వెన్నీని కూర్మపతులు,
  గోత్రవర్గము బల్మిఁ గూల్ప నింద్రు,
లరికి మొగ్గము గానట్టి పూరుషసింహు,
  లనయంబు మూల నుండని మహేశు,
లోకనిదాఁపునఁ జేర నోపని శ్రీదులు,
  పుణ్యంబు దప్పని పుణ్యజనులు,
తే. నార వీరన వీర న ద్వైక పరులు
  పరఁగుదురు పురి శుచిభాను వంశ్యు లగుటఁ

కువలయానంద సంధాయి గురు తమోప
సరణ నైపుణ్యనిధులు రాజన్యవిధులు. 30

మ. ఒకి శంఖంబునఁ బొంగు నర్థపతి యుద్యోగంబు దామున్ భజిం
పక, రత్నాకరుతోడి సఖ్యమునకుం బాటించి, సంఖ్యాధిక
ప్రకటార్థాఢ్యతచేఁ జెలంగి, బహు మిత్రప్రాభవాఖండ రూ
పక సంపద్విభవంబుఁ గాంతురు పురిన్ వైశ్యోత్తముల్ వేడుకన్. 31

క. హలపాణి యొక్కఁడే రే
గలవాఁ డని తెలియఁజేసి కడువేడ్కఁ బురిం
గల విష్ణుపాద జావళి
యలరారె సువర్ణయుక్తి వ్యవసాయమునన్. 32

చ. సరసిజబాంధవుండు, ముకుఁజాయ ననూరుఁడు తేరుదోల, సు
స్థిరతర తన్నిబద్ధ వర జిహ్మగ పాశము లోలి వ్రేల, న
ప్సరికరు లబ్జనాళములె పో యని తుండము లెత్త, దక్షిణో
త్తరముల కేఁగు భీతిమెయి దజ్జగతీశుఁ డైరయంబునన్. 33

చ. వరుస నిజేను మూలఁ బడవైచిన యట్టిమరుత్తురంగమున్
సరిగొనకే జవంబు గొని సాగిన, నాసుగపైప సమీరుఁ డా
గ్చి రహిసి రాఁ, దదాకృతి హరించెఁ బనోద్ధతధూళిఁ గప్పి త
త్పురి తురగోత్తమంబులు విభూషితసాదిబలోత్కరంబులై. 34

చ. సమములు గావు వాజు లని, సారథి కుంటని, గాలికూడు ప్ర
గ్గము లని, చక్ర మొంటి దని, క్రాలు ననంత మణివ్రజ ప్రభా
వ మహితమై ఘనావరణ వైఖరితో నలరారు రాజితో
త్తమ రథరాజి భానునిరథంబు హసించు సదా సముద్గతిన్. 35

క. కట్టింతురు రుద్రు నయిన,
దట్టింతురు హరుల నైనఁ, దలఁగని కడిమిం
గొట్టింతురు యము నైనను,
బట్టింతురు రిపుల నెల్ల భటు లప్పురిలోన్. 36

సీ. తమ్ముల దోషాప్తిఁ గ్రమ్మి మూసిన యట్లు,
నయ శీలులనుఁ బొట్టఁ బొనర్చుకొనుట,
వసుధ మహాహీను వశత నిల్పినసడి,
కల సదావస్తులఁ గలఁచుచగడు,
భోగి సద్భోగతిఁ బొందించు పాతకా,
శాదిత్య కవుల మే లడఁచు కొదువ,
కడుఁ గళానిధిఁ దమోగ్రస్తుఁ జేసినదూరు,
ఘనుల వివర్ణతఁ గలపుకలఁక,
తే. నలున తప్పించుకొనియోఁ దన్నగరి సతుల
కలరు పదములు మృదు జంఘ లరిది పిఱుఁదు
లలఁతినాభులు మెఱుఁగుట్టా రలఘు కుచము
లమరు మోములు వర కుంతలములుఁ జేసి. 37

ఉ. కాంచన పద్మరాగ శశికాంత మణి గణ కల్పితోజ్జ్వలో
దంచిత సౌధ రాజములు తత్పురి నొప్పు ధ్వజాగ్రవాతంబులై
మించినభీతిఁ బత్రియుత మేరు ముఖాచల పంక్తు లెల్ల నేతెంచె
ననంగ భూతిజిత దేవవిభుండ ధరేంద్రుఁ గొల్వఁగన్. 38

వ. మఱియు నప్పట్టణంబు మణిఘటిత కాంచన ఘనావరణంబులును, ఘనావరణ నివారణ పటు పటాంచ లానిల కేతనాంచిత సౌధరాజంబులును, సౌధోపరి నిబద్ధ ముక్తామయ శిరోగృహంబులును, గృహరాజిత మణికవాటంబులును, కవాట విరచిత మరకతమణి శోభా విరాజమాన తోరణప్రకాశిత ద్వారంబులును, ద్వారోభయపార్శ్వ రమ్య రత్నవేదికలును, వేదికాంతర రచిత ద్రుమంబులును, విద్రుమ వైడూర్య స్తంభ సముదయంబులును, స్తంభ సంభృత శాతకుంభ కుంభ విలసిత మంటపంబులును, మంటపాభ్యంతర సంచరత్సుందరీజనంబులును, జనసందోహ సంపూరిత వీథికారాజంబులును, రాజకుమారారూఢ సంచర ద్గంధసింధుర సైంధవ రథ నికరంబులును, కర విన్యస్త వీణావాదన ప్రవీణ గాయకులును, గాయక

యుక్త మృదంగ తాళాది లాస్య సంరంభ విజృంభమాణ రంభాసమాన వారకాంతలునుఁ, గాంత నిరంతర సురభి కుసుమ ఫల భరితోద్యానంబులును, నుద్యానాంతర కనత్కమల కల్హార మరందపాన తుందిల మిళింద బృంద ఝుంకార ప్రమోద మేదుర సారస హంస చక్రాది జలవిహంగ సంకలిత సరసులును, సరస మనోహర పరిమళ మిళిత శీతల పవమానంబులునుం గలిగి, యమరావతీ విధంబున విబుధ గణ విభ్రాజమానం బై, తేజోవతీనగరంబుచందంబున లోహితాశ్వ విలసితం బై, సంయమనీ నగరంబు పోలువున సమవర్తి ధర్మరాజ విరాజితం బై, నిర్మృతినిలయంబు కైవడిఁ బుణ్యజ నోద్దీపితం బై, వరుణ మందిరంబురీతి ఘన పుష్పమాలి కాభిశోభితం బై, పవనుని గేహంబు భాతి నానా సుగంధ బంధురం బై, యలకాపురంబు బాగున ధననిధ మహితం బై, కైలాసంబులాగున రాజశేఖర రమ్యం బై, కమలగర్భు సదనంబుపోలిక మహిత భాషా సమన్వితం బై, హరి నివాసంబు చాడ్పున నిత్యము క్తానుగమ్యం బై, భోగవతీ పుటభేదనంబు తీరున మహాభోగి భాసురం బై, వాహినీపతి చందంబున శరణాగత భూభృజ్జాతం బై, సాకేత రాజధాని వడువున రామలక్ష్మణోపశోభితం బై, ద్వారకయందంబునఁ గృష్ణ బలభద్రప్రకాశం బై, హస్తిపురి వైఖరి గాంగేయాది భూషితం బై, యింద్రప్రస్థ పురంబు మాడ్కి ననుగత ధర్మజాతం బై, వారణాసిచూడ్కిఁ బ్రచండ కాల భైరవ శూలహస్త రక్షితం బై, సిరుల నిర వొందుచుండు. 39

—* రాజవర్ణనము *—

క. ఆజగతి కధీశ్వరుఁ డై
రాజిలు మదనాభిరామ రాజేంద్రుఁడు జ
న్యాజిత బాహా పవి ధా
రాజిత సమ దోస్స్న తారి రా ట్గోత్రుం డై. 40

సీ. రమణ లక్ష్మిమందిరమ్ము మేలమ్ముగాఁ
గని, సదాళి గుణమ్ముగా గ్రహించి,

మధుర ధర్మముఁ బూని మాధవు లోఁగొని,
యలఘు ద్విజావళి నాదరించి,
దాక్షిణ్యశాలి నెద్దన నిల్పికొని, కళా
సిద్ధిఁ బర్వమున రుచుల్ నింపఁ జేసి,
శోభితం బగు మహా సుకృతి భావముఁ గాంచి,
వర సత్య రతి మనోహరత మించి,
తే. కలనియం దుద్రమూర్తి సంకల్ప మడఁచి,
ఘన సుధృ క్పాలికా మానకర్త యగుచు,
నతను విఖ్యాతిచే మదనాభిరాముఁ
డలరు నిజనామగరిమ యథార్థముగను. 41

సీ. విసములోపలఁ జిక్కి వెడలరాని స్వయంభు
లాలిత వాణీ విలాసుఁ జేసె,
నెంటికాఁడై దాన మొసని వేఁడిన చిరం
తన మౌని మేటి భూధవునిఁ జేసె,
నచలాధివాసుని నాది భిక్షుని సర్వ
మంగళానుభవ సంప్రాప్తుఁ జేసె,
బహుళార్తి భేద విభ్రాంతిఁ గుందు కంళాంకిఁ
దనతోడఁ గూడ సత్పతినిఁ జేసె,
తే. నెన్న నీగుణ మీధర్మ మొందుఁ గలదె?
తగ నయుక్తుల సంయుక్తులుగ నొనర్చు
నతని మదనాభిరామాఖ్య యిడిన నలువ
కౌశలంబు గణింప శక్యంబె చూడ. 42

తే. రమ్యగుణశాలి యీ భూపురందరుండు
దారగాఁ గొని లీల సుందారమాల
ననుదినముఁ గూడి క్రీడల నతిశయిల్లి
యవనిఁ బాలించె బుధనికాయంబు పొగడ. 43

—*రాజపుత్త్రి*—

క. ఆ యనఘున కుదయించె మ
హాయత గుణజాల బాల యంచితలీలం
దోయజసాయకు నాఱవ
సాయక మని భూజనాళి సన్నుతిసేయన్. 44

సీ. సకలంకసంగవాం ఛాసక్తి దగ దంచుఁ
గమలారిఁ బొరఁగిన కళ యనంగ,
మే నెఱుంగనివాని మిత్త్రిత్వ మాస దని
మకరాంకు వీడ్కొన్న మాయ యనఁగ,
నిరవలంబావాస నిరతి కాని దటంచు
సురపథం బెడలిన చుక్క యనఁగ,
మలినాంతరంగ సంబంధ మాఱడి యంచు
మేఘుంబు వీడిన మెఱుఁ గనంగఁ,
తే. జాయలనుఁ జెల్వ మైన లేఁ బ్రాయమునను
జనుల కల్లారుముద్దుగా నవ్వు పఱుచు,
నాటపాటలు సలుపుచు నవని బాల
యామినీపూర్ణ తిలకా సమాఖ్య నలరు. 45

వ. ఆకుమారీరత్నంబనుదినప్రవర్ధమాన యై యున్నెడ. 46

క. మృగమదమున రుచి పుట్టిన
పగిదిని జెఱకునను బండు పండిన రీతిం
దగ సురభి పసిఁడి నొదవిన
పగటున యౌవనము దనరె బాలామణికిన్. 47

సీ మహితయౌవనరూప మధుమధురాలాప
బింబోష్ఠి శ్రీవర్ణ బింబకర్ణ
కంజాతదళనేత్ర కాంచననిభగాత్రి
చతురచంపకనాస చారుహాస
పటుసైకతశ్రోణి పల్లవాంచితపాణి

ప్రౌఢసౌభాగ్య సంపన్న యోగ్య
కరికుంభకుచపాళి ఘననీలరోమాళి
యబ్జాదివదన కుందాళిరదన
తే. యలరు మరువంపు మొలక కాయజుని చిలుక
కలితకర్పూరతిలక సుగంధఫలక
యామినీపూర్ణతిలక నీలాంచదలక
రాజసము గుల్క శృంగారరసముఁ జిల్క;— 48

సీ. నలినాక్షి కొప్పు కృష్ణత్వంబుఁ బ్రాపించు,
నెమ్మోము విధురీతి నివ్వటిల్లు,
నబ్జాస్యకన్ను లబ్జాలోకత వహించు,
నధరంబు మాధవఖ్యాతి నలరు,
నలివేణి చనుదోయి యచ్యుతత్వముఁ గాంచు,
జేయి పద్మాహిత స్థితి భజించుఁ,
నగకుచనూఁగా రనంతభూతిఁ జెలంగుఁ,
లేఁగౌను శ్రీహరిలీలఁ దాల్చు,
తే. నాభి కమలాకరానంత శోభ నెసఁగు,
దనువు హేమాంశుకస్ఫూర్తిఁ దనరు నిట్లు
విష్ణుభావంబు చెలియందు వెలయుచుండు
క్షితిజనంబులు మెచ్చి సంస్తుతులు సేయ. 49

సీ. ఎంతటివానినే నీనాతి వదనాబ్జ
మమరఁగా లోఁగొను, నద్ది మేమొ ?
ఏధీరు నెద నైన నీలేమ చూపులు
నాటు, మనోజబాణంబు లేమొ ?
ఎవ్వారి హృదయాబ్ధి కీతన్విచన్నులు
పరి నిక్కుఁ, గుసుమ గుచ్ఛంబు లేమొ ?
ఏమహాత్ముని నైన నీతలోదరిమాట
యనుపొంద నిలుపు, రాజాజ్ఞ యేమొ ?

తే. ఏఘనుని నైన వేడించు నీసుభాంగి
తనువు, బంగారమేమొ ? యేధన్యు నైన
మరులుఁ జెందించు, నిది మరుమాయ యేమొ ?—
యనుచుఁ జూచిన జనములు వినుతిసేయు. 50

వ. ఇట్లు తల్లిదండ్రుల కల్లారు ముద్దుగా ముద్దియ యేప్రొద్దుఁ బ్రొద్దులు
పుచ్చు నవసరంబున. 51

—* విద్యాభ్యాసము *—

తే. అక్షరాభ్యాస మొనరింప ననువు పడుచు
స్వరయుతంబుగ వీణాది వాదనములఁ
జెలఁగు గీతప్రబంధ విశేషకలన
గానవైపుణి నేర్చె సంస్కారయుక్తి. 52

సీ. రమణీయతరమైన రాయంచ మృదు చర
ణాబ్జసంగతిని నాట్యములు సలుపఁ,
జెలువమై ముద్దులు గులుకుపల్కులతోడఁ
బెంపుడురాచిల్క పేరుకొనఁగ,
రామాయణాది సద్గ్రంథముల్ మొదలుగాఁ
బజ్జఁ బుస్తకరాజి పరిఢవిల్లఁ,
దాళకాలక్రియోదార తంత్రీ స్వర
భేదంబులను పాణి వీణ మెఱయఁ,

తే. జెలఁగు చిఱునవ్వువెన్నెలల్ చిలుకుచుండఁ,
గలికి తెలిడాలుచూపులు గలయఁ బర్వఁ,
బాండిమము దోఁచి భారతిభాతి నాతి
పసిఁడిగద్దియపైఁ బాట పాడుచుండె. 53

క. ఆపాట నవసుధాలహ
రీపటల మనోజ్ఞమాధురీ లలితంబై
కోపై వీనులకావై
యాపైక రవంబుమాడ్కి నాపైఁ దోఁచెన్. 54

వ. అట్టిసమయంబున. 55

క. మదనాభిరామభూపతి
మొదవిన సంతోషమున మహోల్లాసముతోఁ
బొదలుచు గానము సేయఁగ
మదవతి నిజపుత్త్రిఁ జూచి మదిఁ జింతించెన్.— 56

తే. ఈ కులపవిత్ర సురుచిర హేమగాత్ర
చంద్రకళ గద; సంగీత జలధి కిపుడు
దీనికిని సర్వవిద్యలుఁ దేటపడఁగఁ
జేర్చి సాహిత్య మొదవఁ జెప్పింతు. ననుచు— 57

తే. కొలువుకూటంబునకు వచ్చి కువలయేశుఁ
డమర సింహాసనాసీనుఁ డై, ప్రధానుఁ
డగు వసంతాఖ్యు రావించి, యధికసంభ్ర
మమున మన్నించి పలికె సమ్మతి దలిర్ప 58

క. ఓ మంత్రిశిఖామణి యిదె
నా ముద్దుల కూఁతుఁ దనయ నయ మలరంగాఁ
గోమలగతి లయపద్ధతు
లేమతిలక సరసగాన మింపుగ నేర్చెన్. 59

తే. గాన విద్యకుఁ దగినట్లు కన్య కిపుడు
కావ్య నాటక లసదలంకార భావ
సరససాహిత్య మేర్పడునరణిఁ గఱపి
ప్రౌఢ గావింపవలయు నిరూఢమతిని. 60

వ. అనుచున్న సమయంబున సభాసదులు తమలోనిట్లనిరి. 61

తే. కలికిపాలిండ్లు మేలి బంగారుగిండ్లు,
చానవాల్గూపు లానుమచాపుతూపు,
లతివవదనంబు సదనమౌ నబ్ధిసుతకుఁ,
గాంతముంగురు లమ్మధుకరుల కురులు. 62

ఉ. మోము మఖలంబుఁ గన్నుఁగవ, ముచ్చటమీఱఁగ వక్ష మంతయున్
గామిడి చన్నుదోయి, కసుఁగాను సమస్తము మిన్ను, చూడఁగా
హేమము తత్తనూవిభవ; మీ రుచిరాంగికి విద్య చెప్పఁగా
సీమహి నెవ్వఁడోపు స్మరియించినమాత్రనె భ్రాంతి పుట్టఁగన్? 63

వ. అనిన విని వసంతుండు భూకాంతున కిట్లనియె. 64

క. ఓరాజ సకల శాస్త్ర వి
శారదు లీపురమునందు చాలం గల; ర
వ్వారి నిటకు రావించి వి
చారింపఁగవలయు విద్య చదివింపంగన్. 65

చ. అన విని, సర్వశాస్త్రములయందుఁ బ్రశంసితులైనయార్యులన్
ఘనమతిఁ బిల్వఁ బంచి, నయగౌరవము ల్పచరించి, వారలన్
గనుఁగొని పల్కె భూవిభుఁ; 'డనంతగుణోన్నతులార, మీర లుం
డినఫల మేమి? యొక్కటి ఘటింపుఁడు మా.' కన, వారలత్తఱిన్. 66

సీ. 'తర్కశాస్త్రములందుఁ దత్కల్పనలయందు,
భాషింపఁగను మహాభాష్యమందు,
శబ్దశాస్త్రములందు, సకలతత్త్వములందు,
శ్రుత్యంతములయందు, శ్రుతులయందు,
తత్పదక్రమజటాంతముల, నారోహావ
రోహములఁ, బురాణరాశియందు,
స్మృతివిషయమ్ములఁ, జెలఁగు మంత్రగ్రంథ
ములయం, దితరశాస్త్రములను మఱియు,

తే. ఘనులమై వాదములఁ బ్రసంగములు చేసి
గెలిచియున్నట్టి మముఁ బ్రసంగించి యెవఁడు
గెలుచు? మావంటివార లే కలరఁ గలరు,
రాజ్యరఘుపతి మదనాభిరామ నృపతి?, 67

చ. అన విని వారి కిట్లనియె నాత్మముదంబున భూమిపాలుఁ 'డో
ఘనమతులార, మీర లిటుఁ గారవ మేర్పడఁ గావ్యనాటకా

భినయ కవిత్వ కౌశలము పెంపఖిలంబుఁ గనంగఁజేయఁ డీ
మనసిజదారజైత్రికిని మద్వరపుత్త్రికి మంజుగాత్రికిన్.' 68

వ. అనిన విని యార్యవర్యులా రాజవర్యున కిట్లనిరి. 69

క. 'మేము రసజ్ఞుల మధిపా,
కామయ్యా; రసజ్ఞులనఁగఁ గవివరులే' గా
దా? మారుఁ గవిత్వము; లే
దీమహిం గాందసులఁ బోంమనే యది తలఁపన్? 70

వ. అది యెట్లంటేని. 71

సీ. శబ్దాపశబ్దవిచారి యైనట్టి వ్యా
కరణజ్ఞు జనకునిఁ గాఁ దలంచు,
యుక్తివాదములచే నొప్పారుతార్కికు
భ్రాంతిఁగా బుద్ధి నేర్పడఁ దలంచు,
చతురు మీమాంసావిశారదు సరసకుఁ
గదియఁగ షండునిఁగాఁ దలంచు,
నెదిగి వైదికనిష్ఠ నుండు సధ్యాపకుఁ
గనలి చండాలునిఁగాఁ దలంచు,

తే. వివిధముగ నిట్టు లధిప, కవిత్వకన్య
కావ్య నాటక లసదలంకార భావ
నవరసాభిజ్ఞు మది నిజనాయకునిఁగఁ
దలఁచి వరియించు దనుదాని వలపు మించి.' 72

వ. అని పలికిన విబుధేంద్రులకు రాజమహేంద్రుం డిట్లనియె. 73

క. వర నాటక కావ్యజ్ఞుఁడు
సరసుఁ డలంకారవేది ఛందోనిపుణుం
డురు సాహిత్య కళా నిధి
యరయఁగ నెవ్వఁడు వచింపుఁ డతనిం దెలియన్. 74

—* పండితులు బిల్హణకవిని వర్ణించుట* —

తే. అనిన, 'మల్హణ బిల్హణు లనఁగఁ గవులు
సరసు లిరువు రలంకార సహితు; లందు
బిల్హణుం డనువాఁడు గంభీరుఁ; డధిక
తముఁడు కీర్తిరా జనంగ స్తోత్రములు వహిసె. 75

శా. ఆ వాచాలత యా కవిత్వవిభవం బా ప్రౌఢి యా రూఢి యా
భావం బా మహిమా ర్థగౌరవము నా పాండిత్య మా శాస్త్రబో
ధావిర్భావము నా సుధారస వచో వ్యాపార మా ప్రజ్ఞ యిం
దేవిద్వద్బలభేదికైనఁ గలదే యంచేనిఁ జింతించినన్. 76

సీ. ధరణిఁ బత్త్రములలోఁ ధనశాంబరము మేలు,
ఋతువులలోఁ సువసంతము మేలు
సుమములలోఁ బరశోభి మల్లిక మేలు,
విలుకాండ్రలో రతివిభుఁడు మేలు,
ఘన సౌరభములలోఁ గస్తూరియే మేలు,
కలయ శస్త్రములఁ గార్ముకంబు మేలు,
తనరు వాక్కులలోనఁ దర్కవాక్యము మేలు,
సాధనములలో శౌర్యము మేలు,
తే. పరఁగు పదవులలో విష్ణుపదవి మేలు
దశలయందును యౌవన దశయు మేలు,
మహితగీతులలోఁ బంచమ లయయు మేలు,
కవులలో నెల్ల బిల్హణ కవియ మేలు. 77

చ. మృగములలోన సింహము, మనుజేంద్రులలో రఘురామమూర్తి, ప
న్నగములలోన శేషుఁడు, వనమ్ములలో నల నందనమ్ము, దే
వగణములోన శంకరుఁడు, వార్ధులలోనఁ బయోబ్ధి, యెట్టులో
మిగులఁగ నట్టి బిల్హణుఁడు మేటిసుమీ కవిరాజమండలిన్.' 78

వ. అనిన విని రాజువారల బహూకరించి యథాస్థానంబుల కనిచి మంత్రి
పరునితో నిట్లనియె. 79

— *రాజు బిల్హణకవిని బిలిపించుట *—

ఉ. 'ఆ కవిరాజరాజమణి నాదర మొప్పఁగఁ బిల్వఁబంపుమా;
యా కవితాచమత్కృతి విహారముఁ జూతము; మత్కుమారి క
స్తోకముగాఁ గవిత్వవిధిఁ జొప్పడఁ జేయుద;' మంచుఁ బల్కఁగా,
నాకడ మంత్రి సజ్జనుల నంచిన; వారును బోయి యచ్చటన్. 80

సీ. ఒకచెంత వేదాంత మూహించి ప్రకటించు,
నొకయోర మణిసార మొగి వచించు,
నొకచోట వరనాటకకలాపము రచించు,
నొకచక్కి ఘనఫక్కికోక్తిఁ దెలుపు,
నొకయోర శృంగార యుత కావ్యములఁ జూపు,
నొకసీమ నరుసామ మూని పలుకు,
నొకదండ స్వరమండల కల గానముఁ బేర్చు,
నొకక్రేవ బహు భావ యుక్తి నెఱపు,

తే. నొక్క తలమున మీమాంస, యొక్క దారి
వ్యాకరణ పాఠి, మొకదెస నలఘు లక్ష
ణాద్యలంకారములఁ గోర్కు లమర నొసఁగు,
నట్టి బిల్హణుఁ గాంచిరి హర్ష మొదవ. 81

వ. కాంచి దండప్రణామంబు లాచరించి దీవనలు గైకొని సముచితాసనంబులం గూర్చుండి కవిరాజశేఖరు నుద్దేశించి. 82

శా. 'దేవా, బిల్హణపండితేంద్ర, విను మర్థివ్రాతకల్పద్రుమో
ద్భావుం డామదనాభిరామనృపుఁ డత్యంతానురక్తిం బ్రతీ
క్షావాంఛన్ నినుఁ దోడి తెమ్మనుచు నాజ్ఞాపించె; విచ్చేయుమీ
యీవేళం దగ.' నన్నఁ బల్కెఁ గవియు న్హాలాగతిన్ వారితోన్. 83

ఉ. 'ఏమిప్రయోజనంబు? మము నేమిటికిం బిలువంగఁ బంచె నా
భూమివిభుం డుదాత్తమతి? భూరిగుణోన్నతులార, తెల్పుఁడీ
మే మట కేఁగుదెంచెదము మే' లన 'నేమిప్రయోజనంబొ? మా
కేమి యెఱుంగవచ్చు? మహనీయులు పూజ్యులు గారె పండితుల్.' 84

—* బిల్హణుండు రాజసభకు వెడలి వచ్చుట *—

వ. అని పల్కినఁ బ్రమోదమానాంతరంగుండై కవిపుంగవుం డమిత
శిష్యసంఘంబు గొలువ రాజమార్గంబున వచ్చునెడ.

ఉ. ఆముఖ సత్కళావిభవ మాకను బొమ్మలయందు మావయో
ధామవిలాస మానయన తామర సాతి విశాల పత్త్రి రే
ఖా మహిత శ్రుతి ద్వయ వికస్వర కుండల దీప్త గండ పా
ళీ మధురస్మితప్రభలు లేములు సూచి రుదంచితోన్నతిన్. 86

తే. చూచి తల యూఁచి తత్తనూ రోచిరాచి
తీమహిమ కాత్త మెచ్చి యెంతేఁ బ్రసూన
బాణ బాణ విభిన్న సంభ్రాంత చిత్త
లగుచు నేకాంతములఁ గాంత లతిశయమున. 87

ఉ. 'ఎవ్వఁడు వీఁడు? చక్కఁదన మేమన? నెన్నఁడుఁ జూడ మెకవ్వఁడో?
బువ్విలుకాఁడొ? యాధనదుపుత్త్రుఁడొ? చంద్రుఁడొ? యాజయంతుఁ
యివ్వనితాశిరోమణుల హృద్వనముల్ చిగిరింపఁ జేయఁగా? ప్రోడో?
జవ్వని, యేఁగుదెంచిన వసంతుఁడొ? చూడఁగ నాను.' నావురున్.

మ. 'అతివా, పువ్విలుకాఁ డటంచనియె; దీ వజ్జాశుగం బేడ? నం
చితమా నిక్షుశరాస మేడ? మఱియుం జింతింప నవ్వారి ల
క్షిత తత్తచ్ఛుభలాంఛనంబు లుపలక్షీభూతముల్ గావె; నా
మతి నూహింపఁగ వచ్చెనో హరి తగన్ మానుష్యరూపంబునన్.' 89

సీ. రాకాకళాశోభి రాజబింబ మటంచు,
వినుతిసేయఁగఁ బోలు వీనిమోము,
ప్రత్యూష వికసితాబ్జాతపత్త్రము లంచు
వీక్షింపఁ దగు వీని వీక్షణములు,
శ్రీకుమారుని హేమ సింహాసనం బంచు
వెస నెన్నఁగా నగు వీనియురము,
ప్రోన్నమిత స్ఫటోద్యత్క్రాహిపతి యంచుఁ
బలుకవచ్చును వీని బాహుయుగము,

తే. తుంటవిల్కాఁడు ముక్కంటి కంటిమంట
నాటునను జెడి మఱి తన్నిక్కనాఁటి కిరుగ
మగుడఁ బుడమికి దిగియెనో? తగ నతండు
సకియ గాకున్నఁ గలదె యీ చక్కఁదనము ? 90

సీ. ఈ పురుషోత్తము నెద వసించిన పద్మ
నెర భాగ్య మే మనఁగాఁ గనఁగలదయున ?
యీచతురాస్యుని వెలయఁ గాంచిన శుభ
వాణి ప్రొద్దునఁ జెప్ప నగునె తొలఁగి ?
యీ మేటి సర్వజ్ఞు నెనసి యుండిన సతి
భూతి యింతింత తెలుపఁ బొసఁగఁ జెబుదు ?
యీధామనిధిఁ గూడి యింపొందు సుచ్ఛాయ
పదవి యెంతని చూతుఁ బద్మగంధి ?

తే. వినవె యీ వనితా నవ మనసిజాతుఁ
గూడి క్రీడించు తరుణుల కోర్కెలెల్ల
సఫల మగు; నీనసంగతి సలుపనట్టి
వెలఁది జన్మంబు ధాత్రిని వృథయ కాదె. 91

వ. అని యిట్లు వర్ణించుచుండ; బిల్హణుండు నిజానన సుధాకర ప్రభా జాలమ్ములకుం దత్రత్య జన విలోకన సందోహమ్ములు చకోరికా బృందమ్ములు గాఁగ; మత్తేభంబుచాడ్పున మందగమనంబున వచ్చి, విద్వజ్జన మంత్రి పురోహితామాత్య భృత్య వర్గంబుతోడఁ దగు రాజేంద్రుని వలనఁ బ్రత్యుత్థానాభివందనంబులు గైకొని సముచితాసనంబు నధివసించి, యాశీర్వాదపూర్వకంబుగా వేదశాస్త్రాదికంబు లుపన్యసించి, ఫల సహితంబుగా మంత్రాక్షత లొసంగి, మఱియును. 92

క. కవితాప్రసంగ మెంతయు
నవిరళముగఁ గొంత చేసి, యచ్చటి విద్వ
త్కవివరులచేత మెప్పుం
నవనీపతి హర్ష మొంద నందె వేడ్కన్. 93

క. గురు కవి భాషిత యుక్తిన్
సురరాజ సభాస్థలంబు సొంపునఁ దమ్మా
వసుని సభాస్థలి విబుధా
కరణిన్ ధరణిన్ ప్రమోదకరణిన్ గొమరున్. 94

తే. రాజరాజన్యమానాభిరాముఁ డెలమిఁ,
తనదు కంఠస్థహారాళిఁ దగ నొసంగి,
మఱియు నాఁడె రుచిరాంబర మహిత భూష
ణావళుల నొసంగి, విశిదకీర్తి నొసఁగె గిరిశ. 95

వ. ఇప్పుడు నీతిజనవరిష్ఠుండైన భూనాయకుండు మంత్రితో నిట్లనియె. 96

చ. "మనుజుఁడు భోగభాగ్యములను, మంజుల వాక్య విశేష యుక్తి చా
తురి ధిషణాంకము, సత్కళలఁ దోయజనేత్ర; కలాప వేణిఁ దా
నగపదవీక్షణ ల్గనిన పారరసారాహాళిఁ గ్రాఁగుచుండు; నీ
వనికి మిన్నయై మత్స్యనేత్ర వాంఛిత విద్య లభించు టెన్నఁడో? 97

తే. వినుము జగతికి నవకల్పవృక్ష మిది యంచు;
నిజలావణ్య మనియెడు విమలకీర్తి
దనరు తారుణ్యవతుల చిత్తంబు లనెడు
మధుపముల దేచి మిగుచు సమ్మతి దలిర్ప. !8

సీ. వీని మనోహరానూన భావముఁ గాంచి
మే నెఱుంగక పోవు మానవేంద్రుఁడు,
వీని భాసుర కళావిర్భూతిఁ గనుఁగొన్న
మి న్నందు నెప్పుడు తమిమీఱి విభుండు,
వీని సౌందర్యాతివిభవంబుఁ బరికించి
రెప్ప వేయక చూచు నృపసుతుండు,
వీని సౌభాగ్య శోభిత వృత్తిఁ గని యుత్త
రాశఁ జెలంగు విత్తేశసూనుఁడు,

తే. ఉప్పర వీనికి దీటైన యతఁడు గలఁడె
వసుధఁ బరికింపఁగ సుమధురనవనీత

దొడరి మూర్ఛానుగతిఁ జెందుదురు; మనుష్య
    కాంత లన నెంత యీతనిఁ గాంచి నంత!' 99

క. ఈవిధమునఁ బల్కినపతి
కావిబుధేంద్రుఁడు సుమంత్రి యనియెఁ 'నృప వ
ర్యా, విద్యాభ్యాసము చెలి
కేవిధమునఁ బట్టువడుఁ గవీంద్రుఁడు లేమిన్ ? 100

క. ఇతఁడు వినాగా నెవఁ డీ
క్షితితలమునఁ గవివరుండు సెప్పుమా.' యనినన్,
'మతిమంతుఁడ వీ విధమున
కతిచతురోపాయ మొకటి యాత్మఁ దలఁపుమా.' 101

వ. అని నృపాలుండు వల్కిన మంత్రి యి ట్లనియె. 102

క. "దేవరవారికిఁ దెలియని
దీవిశ్వమునందు లేద యేదియు; నైనన్
నే వచియించెద వినుమీ
దేవ, భవత్కరుణనాకుఁ దెలిసినయంతన్. 103

మ. ఒకచిత్రవ్రతమున్న దిర్వురకు వి న్నోరాజచూడామణీ,
నకలంకాత్మిక యూ భవద్దుహిత జాత్యంధు న్విలోకింప; దా
సుకవీంద్రుండును గుష్ఠగాత్రి నెపుడుం జూడండు దాఁ. గావునన్
రక మా నొక్క యుపాయ మీకతమునన్ రాజేంద్ర పన్నం దగున్.

మ. 'కవిరాజాగ్రణి పుట్టుగ్రుడ్డి' యని యీకంజాక్షికిం జెప్పి, యా
కవికిన్ 'మీసుత కుష్ఠగాత్రి' యని వేడ్కం దెల్పి, యవ్వారికిన్
భువి నన్యోన్యవిలోకనక్రియలు సేర్పుల్ మీఱఁ గాకుండున
ట్లు విచారించెద నొక్కయుక్తి వినుఁ డిట్లున్ రాజదేవర్షభా. 105

క. ఇరువురకు నడుమ నొక తెరఁ,
దిరముగఁ గట్టించి చదువు దృఢతరమతిఁ జొ
ప్పరయుచు మానకన్యక చే
సరవిం జదివింత మయ్య జగతీ నాథా. 106

వ. అనిన విని సంతుష్టస్వాంతుం డై భూకాంతుండు. 107

క. 'ఓమంత్రి, యెంతవాఁడవు!
నీమహిమ నుతింపఁ దరమె! నిర్మలగుణ, నీ
వేమంటి వేమి చెప్పితి
వామాటల నట్ల చేత యది మేలుగదా.' 108

వ. అని యంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించి. 109

చ. జలరుహ పాణి వారిధర చారు మనోహర వేణిఁ గాంచ నో
జ్జ్వల రుచి గాత్ర నీలజలజాతదళాయత నేత్ర నంతిక
స్థలమున నున్న దాని సుమసాయకు మానినిఁ బోలు నాత్మజన్
నెలకొని కాంచి ముద్దుఁగొని నెమ్మి దలిర్పఁగఁ దండ్రి యి ట్లనున్. 110

— * రాజు తనకుమార్తెతోఁ బిల్హణుం డంధుం డని చెప్పుట * —

క. 'నాగర్భజలధిరత్నమ,
నీగారాబంబుఁ జూడ నీ కెప్పుడు నే
రాగంబున సాహిత్యము
బాగుగఁ జెప్పింతు నమ్మ ప్రౌఢి దలిర్పన్. 111

క. సంగీతవారిధికి సా
రంగధ్వజరేఖ వగుచు, రాజిత కవితా
సంగతి లేక చెలంగుట
భంగంబు గదా తలంప భావములోనన్. 112

క. సంగీతవిద్య కెలమిన్
సంగడి సాహిత్యవిద్య సరిగా రెండున్
మంగళవతి కూడిన, నా
సంగతిఁ జెప్పంగఁ దరమె సంగీతనిధీ? 113

క. మనపట్టణమున విద్యా
భినయజ్ఞుఁడు గలఁ డొకఁడు బిల్హణుఁ డనఁగాఁ
దనయా, జాత్యంధుం; డా
తని చెంగటఁ జదువవలయుఁ దత్పరమతి వై.' 114

వ. అనిన విని యక్కుమారి. 115

ఆ. 'అయ్య, నేను చూడ నాకవియొద్దను
చదువు లెల్ల నెటులఁ జదువుకొందు?
సంఘకాననంబు నాలోకనము సేయ
నని వ్రతంబు నాకు జనక గలదు. 116

క. అంధకునిఁ బాంసురోగిని
బాంధవదూషకుని పంపఁ బాపాత్ముని దు
ర్గంధయుతుఁ గుష్ఠరోగి వ
సుంధర దర్శింపరాదు శుభగుణచరితా.' 117

వ. అనిన, జనకుం డిట్లనియె. 118

క. 'పట్టీ, యిట్లా గందురె?
యెట్లయినను విద్య నేర్చు టింతయు బాగౌ;
గట్టిగ మీరాయుగురునిను
గట్టించెదఁ గాండపటముఁ గనరాకుండన్.' 119

వ. అని యొడంబఱచి, మఱునాఁ డుదయంబున కాలోచితకృత్యంబులు దీర్చి, కనక మణిమయ భూషణాంబర భూషితుండై కక్ష్యాంతరంబులు గడచి, యెడనెడఁ బుడమిఱేఁడు జేజేలనువారలఁ గైకొనుచు, బహుదిగంత దేశాధీశుల మనవులు సముచితజనులవలన వినుచుఁ, గొందఱు సుందరులు ముందఱ బాహుతైకైవారంబులు సేయఁ, గొందఱు కంకణపాణులు మంగళగతి వింజామరలు వీవఁ, గొందఱు కరవాణులు చేరి పరాకులు గాపింప, నొక్కకర్పూరగంధి కపురంపుబాగా లొప్ప మిగుల నందియ్య, నందియలు మ్రోయ నొక్కసుందరియాన యందంబుగా చందనాము లొసంగ, నంగడి నూడిగంపుఁజెలు లిట్లు సముచిత ప్రకారంబునఁ గొలిచి రా మందగమనంబున వచ్చి వచ్చి రాజతకమలాకరంబు చందంబున నందం బగుచు రాజ్యలక్ష్మీ లక్షితంబైన యాస్థానమంటపంబుఁ జొచ్చి సముచిత కాంచనాంబుజ మధ్యంబు నధివసించు రాజహంసంబు సొంపునఁ గాంచనసింహాసనంబు నధిష్ఠించి మదనాభిరామరాజహం

నుంను విబుధగణపరివృతుం డై, మహేంద్రుం డగుచు, సదా నవన క్షతి సమన్వితుం డై, కువలయాధీశుం డగుచు, మహాభోగిపరివేష్టితుం డై భూభృద్వ్రతంసుం డగుచు, రాజకుమారసేవితుం డై రాజశేఖరుం డగుచు,సముచిత భాషా సమన్వితుం డై చతురాననుండగుచు, సుమనః ప్రసన్నుం డై పురుషోత్తముం డగుచు, సభంగు లైన వాహినీశులును, నపుణ్యజనబాధకు లైన సుమనోవల్లభులును, నవనశాలు లైన ప్రచేతసులును, ననంతకు లైన సమవర్తులును, ననుగ్రహాసహితు లైన ధనాధిపతులును, నచంచలు లైన మహాబలులునుం, గొలువఁ గొలువుండి మంత్రివరుని కో నిట్లనియె. 120

తే.'ఓవసంతక, రూప మహావసంతుఁ
డగుకళానిధిఁ బిలిపింపు; మాకళాధి
వాసిముఖి కొప్పఁ బలికితి వాసి మీఱ.'
ననఁగఁ బిలిపించె గవివరు నాతఁ డపుడు. 121

క. వచ్చినకవివరుఁ గనుఁగొని
విచ్చేయు మటంచు నుచిత విధుల నరేంద్రుం
డచ్చుపడఁ జలిపి, కొండొక
ముచ్చటలుం గడపి, కుతుకమున నిట్లనియెన్. 122

ఉ.'ఓకవిరాజచంద్ర, విను మొక్కటి సెప్పెద; మత్కుమారి క
స్తోక కళావిశేషములు నొప్పడఁ జెప్పుచు లక్ష్యలక్షణ
శ్లోక కవిత్వ రూఢి కవి లోకము సన్నుతిసేయఁ దెల్పుమా,
నాకు గురూత్తముండ వయి మత్కృతసత్కృతిఁ గాంచి వేడుకన్.123

—* రాజు బ్రాహ్మణునితోఁ దనకుమారిక కుష్ఠరోగిణి యని చెప్పుట *—

తే. అయిన నొక్కటి కలదు, మ దాత్మజాత
కుష్ఠరోగంబునను గొంత కొదవ యయ్యె;
వినయమందు మనీష వివేకమందు
గానమందుఁ బ్రవీణ విజ్ఞానమ్మాగయు.' 124

వ. అనినఁ గవిశేఖరుం డి ట్లనియె. 125

క. 'ఓహో! బాగాయెఁగదా!
యూహింపఁగ నెట్లుఁ జెప్ప నోపుదు విద్యా
వ్యూహంబు? కుష్ఠుగాత్రిని
సాహో వీక్షింపరాదు హరివంశమణీ. 126

వ. అది యెట్లంటేని. 127

క. వ్రత మొకటి కలదు నాకుఁ
శ్రుతిహీనునిఁ గుష్ఠరోగిఁ జూడ నటంచుఁ,
మతి సంశయింప నేటికి?
ద్రుతముగ ననుఁ బంపనయ్య రూఢవిచారా.' 128

వ. అనిన విని రాజేంద్రుం డిట్లనియె. 129

క. 'దానికి నొక్కటి చెప్పెదఁ,
గానియెడఁ నడుమఁ బటముఁ గట్టించెద; స
మ్మానముఁ గైకొని విద్యా
దానము సేయంగవలయు దాక్షిణ్యనిధీ.' 130

ఉ. అంతనకుఁ నయంబు వినయంబుఁ దొలంకఁగ బిల్హణుండు రా
జేంద్రునిఁ జూచి పల్కెఁ; 'వసుధేశ్వర, మీమన సట్టు లుండఁగా,
నిందుల కేమి యందు? భవదీయ వచో గతి మీఱ రాదు; మే
లొందఁగఁ దోఁచినట్లు పతి కొప్పుగఁ జెప్పెద విద్య నేర్పునఁ.' 131

వ. అనిన, నృపతి స్రగ్గంధ కుసుమ తాంబూలాది ప్రదానంబుల నాతని
సంతుష్టుఁ గావించి పుచ్చి; దరహసితవదనుఁడై యిష్టసఖునితో.—132

తే. 'నీయుపాయము బాగాయె, నీతి వేది;'
యనుచు భూషించి తత్క్షణంబున నిమిత్త
కోవిదులఁ బిల్వఁ బంచి, యక్కువల యేశుఁ
డనియె 'శుభలగ్న మీక్షింపుఁ' డనుచుఁ బ్రీతి. 133

వ. ఇట్లు ముహూర్తనిర్ణయంబుసేయించి గృహకారుల రావించి వివిధ
విచిత్రంబుగా విద్యాశాలిక రచియింపం జేసి. 134

—* విద్యారంభము *—

తే. అవుడు మదనాభిరామ నృపాగ్రగణ్యుఁ
డతుల మైనట్టి శుభదినమందు హితుల
బాంధవుల మంత్రివరులను బండితులను
గవుల రావించి బిల్హణకవినిఁ బిలిచి. 135

క. తన కూర్మి తనయ నధిపతి
తనరఁగ రావింప, వెంట దవిలి సదాళుల్
గని యామోదమునను రా,
సనయంబున వచ్చి పటము చాటున నిలిచెన్. 136

వ. అప్పుడు పురోహితులు పుణ్యాహవాచనం బాచరించిన, నంతరంబ.

తే. మొదల విఘ్నేశ్వరుని వాణిఁ బూజచేసి
బాలరామాయణమునను బద్య మొకటి
నర్థయుక్తత నారంభ మర్థిఁ జేసి
ప్రేమఁ జెప్పంగఁ దొడఁగె నా బిల్హణుండు. 138

వ. అప్పు డప్పుడమిఱేఁడు సమస్త విద్వజ్జన భూసు రాది బాంధవులకు
భోజనంబులు గావించి మణిమయ భూషణ వస్త్ర మాల్యానులేపన
తాంబూ లాదికంబులం బరితృప్తులం జేసి, మఱియును. 139

మ. జననాథాగ్రణి పుత్రికిం గవికి నిష్టం బొప్పఁగా నిత్యభో
జన తాంబూలము లంచి తాంబరములున్ శయ్యాసన ప్రస్ఫులే
పనముల్ తక్కువ గాక యుండ నమరింపంగాఁ గవీశుండు జ
వ్వనికిం గావ్యము లాదిసేసి కఱపింపన్ సాఁగె నానాఁటికిన్. 140

క. సరసాలంకార మనో
హర కావ్యము లర్థయుక్తి మైఁ జెలు వొప్పం,
బరఁగ సుశబ్దవిచారము,
వర సాహిత్యంబుఁ దేట పడఁగాఁ దెల్పెన్. 141

తే. జగతి జనములు మెచ్చి యాశ్చర్య మొంద
లలితముగ బిల్హణాఖ్యునివలన సకల

విద్యల గ్రహించి జలధర వేణి యొప్పె
నంబు లాసిన తప్ప లోహంబుకరణి. 142

సీ. వివిధ భావవిశేష నవరసంబులయందుఁ,
బ్రీతి నలంకార భేదములను,
ఛందో విభేద లక్షణముల, వరి నాట
క ప్రక్రియల, మహాకావ్యములను,
గామప్రదము లగు కామశాస్త్రములందు,
జ్యోతిష శాస్త్ర సంగీతశాస్త్ర
ముల, నభినయకళా కలితమార్గములందు,
గణిత తత్త్వగురకాండములను,
తే. ప్రౌఢ యై మించి శ్లోకార్థభావ మెఱిఁగి
సంస్కృతప్రాకృతంబులఁ జతుర యగుచు,
హితము మీఱఁ గవిత్వ మూహింపఁ దొడఁగె
యామినీపూర్ణతిలక వాగతిశయమున. 143

(చక్రబంధము)

శా. ధన్యా సింహ ధ చంద్ర కీర్తి వర విద్యా పణ్డితార్యకనీమా
గణ్యాగర్విధనంజయా శివద ము క్తాకృత్స్నిగంకప్రభా
జన్యా రాజిత భూరి శాత్రవ కుభృ జ్జాతిప్రభా విక్రమా
మాన్యారాధన త్యాగభోగజయధామా నవ్యభాగ్యోత్తమా. 144

(మాలిని)

కాండ భూధవాసితాంశు కాండ భూధవాదిరా
ట్కాండ భూధవాబ్జసుప్రకాండకాండభూ మరు
త్కాండభూభ వాపగోర్మికాండ తుండిరా ట్సుధా
కాండ పాండుభా విభా స్యఖండ కీర్తిమండలా. 145

గద్యము. ఇది సీతారామ చరణసేవా ప్రభావ సంపాదిత కవితా విచిత్ర
కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర శ్రీమత్పండిపెద్దికృష్ణస్వామి ప్రణీతం బయిన
బిల్హణోపాఖ్యానం బను మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

బిల్హణీయము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీమానిత వర రఘుకుల
సోమా సోమాంతరంగ సురుచిర భవనో
ద్దామ విలాస యశః పర
సీమా మహనీయనామ సీతారామా. 1

వ. అవధరింపుము తదనంతరంబ. 2

—* వసంతకాలము *—

చ. అలరె వసంతకాలము పురాంతికసీమ వనాంత పుష్ప స
మ్మిళిత మరంద పాన భర మేదుర మత్త మధువ్రతాంగనా
కల మృదు గాన లోల మతికాంత రసాల విశాల పల్లవ ప్రో
జ్జ్వల పిక నాద సంచలిత చారు వియుక్త జనానుఖేల మై. 3

చ. అల మధుమాసవేళ జలజాయతనేత్రలు క్రీడ సల్పుచోఁ
గోలఁకులపజ్జఁ జేరి నవ కోమల కాంచన పుష్పజాలముల్
హాలహాలికల్ గ్రహింపఁగ సదాళు లిసీ యని యేఁగ నవ్వెఁ; భూ
తలమునఁ గాంచనాపహృతిఁ దల్పరుగా సుమనఃప్రవర్తనల్. 4

చ. చెలఁగ వసంత భూరమణశేఖరుఁ డోలి మహావనీస్థలిం
గలయఁగ నేలి, పైక మొసఁగం దగఁ గై కొని, ముద్రవెట్టుచో
వలనుగ హేమరాశి మధుపాయికిఁ జూపక, నైరిజాతులల్
మలయ హరించుమిత్త్రి వసుమంతునిఁగా నొనరించె నాఢ్యుఁడై. 5

మ. కమలామోదము సంఘటించి, శుకవాక్యం బర్థి నాలించి, యా
సుమనఃకాండము లెల్ల బోదముఁ గనన్ శోభిలఁగాఁ జేసి. వి

త్య మహాభూతిఁ బలాశ భేదన కళా వ్యాపారి యై, మాధవుం
డు మహిం గౌరవజాతి నేపడఁచి యుండుర్ సద్ద్విజు ల్మెచ్చఁగన్. 6

చ. మనసిజ చోరకుండు తలిమాటున బ్రూఁజిగురాకుఁ బాకు చే
కొని మెయి డాఁచి వేగ తమిఁగొల్పి శశిం బయిఁ గావువెట్టి తా
ల్మిని బటు ధైర్యభిత్తిఁ బెకలించి సమీరపు మచ్చు చల్లి చ
య్యన హరియించి మించెఁ బ్రమదాంచిత మానధనంబు లెంతయున్.

చ. మరుఁ డను సోమయాజి వన మధ్యమునందు ద్విజాళి మంత్రముల్
కరముఁ బఠింపఁగా శిఖి ప్రకాశిలఁ గాంచి మరుద్గణంబులన్
వరుస భజించి రాజున కవార్యశుభోన్నతిఁ జెందఁ జేసె నౌఁ
బరమమతిన్ వియుక్త పశు బంధము మాధవుఁ బ్రీతుఁ జేయుచున్. 8

సీ. మాకందములు నీడ మాకందములు చూడఁ
జేకొమ్మ యోకొమ్మ చిగురుఁగొమ్మ;
గోరంట తాయవే గోరంట రాయవే
యీచాయ నేచాయ నింపుఁ జేయఁ;
దిలకంబు మానినీతిలకంబు పూను నీ
చేయాన నీయాన చెలఁగుఁ దాన;
పున్నాగములక్రిందఁ బున్నాగములఁ జెంద
నాసొంపు రతిపెంపు నందగింపు;

తే. ఇట్లు ప్రమదలు సఖులతో నెనసి మనసి
జాత దీపిత హృదయులై సంతసమున
సరస వనకేళికా మహోత్సవము లలర
వెలయుచుందురు మధుమాస వేళలందు. 9

సీ. ఘన రసాలంబుఁ గైకొనియెఁ గోకిలవాణి,
పదరి పోఁ బోకు వే పల్లవోష్ఠి;
యనుపమ సరసిఁ దా నాఁగెఁ జక్రస్తని,
మే లని కదిసె కేమీననేత్ర;

చిగిరించుబలుగొమ్మఁ జెందెఁ గుంజరయాన,
చేరఁ జూడకువె రంభోరుయుగళి;
కదళికా తరు వందెఁ గర్పూర వరగంధి,
కూడకే లికుచ వక్షోజకుంభ ;
తే. యనుచు నొకబోటి యదలింప నతివ గొనద
'రామలార, చంద్రాస్యలార, హరిమధ్య
లార, సురభిళ నిశ్వాసలార, పలుకు మానుఁ
దపియింపు దిగులొందు మాయు' ననుచు. 10

సీ. బింబోష్ఠి చిలుకలఁ బిలిచి ముద్దాడంగ,
సాంకవగంధి మెచ్చుకయు గసరె;
జలరుహచరణ హంసల గారవింపంగఁ,
ఘనవేణి రొప్పుచుఁ గడకు నుత్తెఁ ;
గుసుమాంగి యళులఁ జేకొని తేనె లియ్యంగఁ,
గాంచననాస తప్పించి తఱిమెఁ ;
గిసలయపాణి కోకిలములఁ బలికింప,
రామాభిరామ యూరకయ యనిపెఁ;
తే. బలుకులను యానముల నంగములను గీత
ములను జేదోఁట నరయుచు వెలఁదు లిట్లు
మరునిబలములఁ గొందఱు మరులు గొలుపఁ
గొంద ఱవి చూచి నిరసింతు రంద మలర. 11

వ. మఱియును. 12

సీ. కలికి చిల్కలకొల్కి ఫలములు గోయవే,
కోకిలవాణి చిగుళ్లు దేవె,
గీటుగా నలివేణి తేనియల్ కూర్పవే,
పావనచరిత పుష్పములు దేవె,
కలహంసగమన మేల్ జలము లాసింపవే,
చంద్రానన సుధారసంబు దేవె,

పాటలాధర వేగ పీటి ఘటింపవే,
భర్మోపమాగి దీపంబు దేవె,

తే. యనుచుఁ దమలోనఁ జెలులు సయ్యాటములను
సరస వనకేళికా మహోత్సవము వెఱసి
యసమశరదేవుఁ బూజింతు రంద మలర
సార మధువేళఁ గాసార తీరములను. 13

తే. ప్రకటి తాగమ వాసనా ప్రథితము లయి
విమల కాసార గౌరవ విభవ మంది
లలిత మైసవసంతకాలమునఁ గాన
నములు చెలువొందు నాంకాననముల కరణి. 14

మ. సకియా, కొమ్మలు పల్లవావళులతో సయ్యాటముల్ సల్ప, హా
లికుచంబుల్ ఫలసంగతిఁ వెలయు, నా లీలాగతుల్ గంటె వే?
సకియా, కొమ్మలు పల్లవావళులతో సయ్యాటముల్ సల్ప, హా!
లికుచంబుల్ ఫలసంగతి న్వెలయుట ల్చిత్రంబె యూహింపఁగన్. 15

ఉ. 'రాగముతో సదాళి తనరం బొది సేయఁగ, నీలతాంగి పు
న్నాగముఁ గౌఁగిలించి సుమనస్థితి నున్నది చూడు' మన్న, 'హా!
రాగముతో సదాళి తనరం బొదిసేయఁగ నీలతాంగి పు
న్నాగముఁ గౌఁగిలించి సుమనస్థితి నుండుట చిత్రమే చెలీ?' 16

సీ. చిగురాకు లవి యేల చీల్చెదరే? వన
ప్రియు చ యా శాస్తి హరింప రాదు;
బిసకాండముల నేల విఱిచెద రే? హంస
జీవన చ్ఛేదంబుఁ జేయ రాదు;
మకరందముల నేల మాటెదరే? సదా
ళి నిరాకరణ వృత్తిఁ బెరుప రాదు;
కువలయంబుల నేలఁ గూల్చెద రే? ద్విజ
రాజసంప్రీతి నార్పంగ రాదు;

తే. అనుచుఁ గొందఱు సుందరు లంద మలర
వనుల సరసులఁ గ్రీడించు చనుదినంబు
సరస వాక్ప్రౌఢిఁ జూపుచుఁ జతుర గతుల
వెలయు చుందురు మధుమాస వేళలందు. 17

వ. మఱియు న వ్వసంత సమయంబునం గాంత లింతిం తనరాని సంతసం
బుల సంతత తంతన్యమాన తరు సంతాన నితాంత కాంతంబు లగు ల
తాంతంబులు నిరంతర పరిమళవంతంబు లగుట బంతులు గొను తేఁటుల
రంతులకు నలంతిఁ గొని చింతల నత్యంత సుమరస దంతు రాంతరంబు
లగు కనక వనాంతరంబుల కరిగి, తదంతరంబుల వంతులు మీఱ సేవం
తులు గోయుచుఁ, బూబంతులు గట్టుచు, నెంతయు వింత లగు కంతుని
చికిలి కుంతంబు లన మంతున కెక్కు శశికాంతరుచుల వింతఁ గొని కొం
తర లగు కలికాసంతతులఁ గాంతిమంతంబు లైన ప్రాంతంబుల నలరు
వాసంతికా నిశాంతంబుల మంతనంబులు మెఱయ రతికాంత విజ
యోదంతంబు లగు పంతంబు లాడుచుఁ గొంతదడవు తోడియింతులఁ
గికురించుచు, నిగనిగని పగడముల వగిఁ దెగడు నొగరుఁ దొగరుఁ
బొగరుఁ జిగురులఁ గొరక నధరముల కెగిరి పగగొను మగకోయిలల
తెగలు నెగు లెగయ మిగులఁ దగుల నొగిలి సగ మగుచుఁ, బులుఁ
గులకు సరిఁ గనఁబడక మగిడి, సరిగపని జిలుఁగు సగరపు అకవిలు
బిగిఁ బగుల నిగిడి పొంకంబు లగు బింకపుఁ జన్నుల నెలవంకల నింకక
వెడలి యకలంక లోహితాంకురంబు లగుసంకుచిత సంకుమద కుంకు
మ పంకంబులు జాఱఁ, బంకజరసంబులు దొలంకు కొలంకులఁ దేనియ
వంకల నిరువంకల నలంకరించు లంక లగు కంకేళీ వనాంగణ విటం
కంబుల మీనాంక ధనుష్టంకార శంకాకరంబులై సుంకెడలిన గొర
వంకల పల్కులకుఁ గొంకుచు, జంకెనచూపు లకలంక రత్నాంకిత
తాటంక రుచులతో లంకెలు గొనఁ గింకరీ జన సంఘాతంబుల వంకలఁ
దలంకక నిలుపుచు, నందంద యరవింద గంధ తుందిల మందానిల
సందోహంబులఁ గందళిత కుంద చందన మందార బృందాన్వితంబు

లై కురువింద మణి సందీపితంబులైన కెందలిరుఁ జందురకావి చెందు
వల నొంది మకరంద బిందు బృందంబుల పొందున నందంబుఁ జెందు
గురివెంద పందిరులయందు నానందంపుఁ జిందులు గొను నిందిందిర
సందోహంబుల సందడు లేచి క్రందుకొను డెందంబులు కొందలపడ
నిందిరకు మందిరంబు లగు కెందమ్ముల కందువలకుఁ బందెమ్ములు
సలుపుచు, నందలు బిరుదులు చిందఁ గొందలు ముందల నరిగి
యిందిందిర ఝంఝరి తాళిందమ్ము లగు కందర్ప విజయ మాకందమ్ముల
క్రిందఁ బిఱుందులు చలింప నందియలు మొరయఁ గుందనంపు సంది
బొందులు చందోయి నొరయఁ జిందులు త్రొక్కుచుఁ గందుక
కేళిం దేలుచు; నిట్లు విహరించుచుండ, ఫల పరిపాక సౌభాగ్య
సంపన్న శుక సంభాషణంబై భాగవతంబుకరణి, వసుమతీజా తాభి
రామంబై రామాయణంబుపగిది, నారూఢ హరికుమార బాణాసనం
బై భారతంబు వైఖరి, నామోదిత సుమనో విసరంబై యింద్రనగ
రంబు బాగున, స్నేహీభూతగంధవాహంబై ధనంజయ నివాసంబు
పోలికఁ, జక్రాంగ పాళికా సరస్ఫురితంబై దండధరు నిలయంబుభాతి,
భాసిత పలాశంబై నిరృతినిశాంతంబుచందంబున, ననుగత రస లసి
తంబై వరుణ మందిరంబురీతి, సముదిత గంధ బంధురంబై పవనుని భవ
నంబు కైవడి, విలసితకుందంబై రాజరాజ నికేతనంబు చాడ్పునఁ, గంద
ళిత మహాపర్ణాభిశోభితంబై కైలాసంబుతీరున, జాతిరహితంబై యభేద
బ్రహ్మంబు చెలువున, నఖిల ద్విజ సూక్తి గ్రాహ్యంబై మాధవుని యం
దంబున, శుక ముఖ వనప్రియచయంబులకు నిష్టఫలంబు లొసంగుచు
సకలవిధ కుసుమాకరంబై, కుసుమాకరం బొప్పుచున్న సమయంబున.

—* సూర్యాస్తమయము *—

సీ. కరినాథుఁ బట్టునక్రంబుపై విడిచిన
సరసిజాక్షుని చేతి చక్ర మనఁగ,
వరుణదిక్సుదతికి వాసవుఁ డనురక్తిఁ
బంపిన కెంబువ్వుబంతి యనఁగ,

సపరశ్శై లాంత హర్మ్యాగ్ర జాలాంత రా
 ర్పిత మహాదర్పణ బింబ మనఁగ,
భువనాధిపతి నిజపురమందు బిరుదుగా
 వల నెత్తిన ధ్వజ మనంగ,
తే. నభ్రసుందరి సుగుణ రత్నాకరునకు
 మేలు గలుగంగ బలురతనాలు గూర్చి
కట్టి త్రిప్పెడి యారతిపళ్లె మనఁగఁ,
 గమలమిత్త్రుఁడు చరమభాగమున నొప్పె. 19

మ. ఎనయన్ సత్పతి దీపినుండి వడి తా నేతెంచి యే మొంచునో
యనుశంకం గడుభీతిచే ద్రుతముగా నబ్ధిం బ్రవేశింపనో
యన న స్తాలయ వాటికిం జనియె నుష్ణాంశుండు, తత్పీడ యొ
య్యనఁ దప్పెం గద యంచు నక్కువలయం బానందముం జెందఁగన్.

ఉ. వారుణదిగ్వధూటి నిజవాటికిఁ బ్రేమ నినుండు రాఁగఁ దా
భూరి ముదంబునం బొదలి భూరి మణీ గణ భూష ణాలిఁ గెం
పారెడు పట్టుచీర మెయి నంట ఘటించి కుచద్వయంబున
న్గారిమిఁ గుంకుమం బలఁదెనో యనఁ దోఁచెను సాంధ్య రాగముల్.21

క. ఇనుఁ డరిగె ననుచు సమయాం
గన నీలపటంబు దాల్చి కలయాశల మే
కొనియెను జారిణికై వడి
ననఁ జీఁకటి పుడమిఁ జెలఁగె నతిబహుళం బై. 22

చ. అపర వధూటికా మణికి నై యతిమోహముఁ జెంది రాజు చొ
క్కపుసిరి గల్గు మన్త్ర ఘుటికాతతి విచ్చిన పూలఁ గొన్ని యం
దపుఁ గపురంపుఁ బూసలు ముదంబున వశ్యతఁ గూర్పఁ, బంచెనా,
నపుడు సరోజ జాండమున నంతట బారులు దీరెఁ దారకల్. 23

చ. మరుఁ డను భూమిపాలునకు మాపటివేళల దిక్పురంధ్రికల్
విరులును లాజలుం గలిపి వేఁకుకఁ జల్లిన సేసలో యనన్,

సరవి నభఃప్రదేశ మను సౌధమునం బ్రసరించు దివ్య సుం
దరతర వజ్రఖాలిక లనంగను జుక్కలు పిక్కటిల్లెడున్. 24

—* చంద్రోదయము *—

మ. కుముదంబుల్ వికసింపఁ, గోకములు సంకోచింపఁ, గామివ్రజం
బు మనంబుల్ చిగిరింప, నల్దెసలమోముల్ వెల్గి శోభింప, న
క్కమలంబుల్ ముకుళింప, వెన్నెలలు జోకన్ మింట సూచింప, సం
తమసంబుల్ నశియింపఁ, జక్రినుల చిత్తంబుల్ విజృంభింపఁగన్. 25

చ. తొలిదెస కెంపు నొంద, నయుతుల్ భయమందఁ, బయోధి పొంగఁ, ద
మ్ములు మొగుడంగ, జక్కవలు మోహము నింపఁ, జకోరముల్ గ్రహింప, మిన్
వెలయఁ, దమిస్రముల్ సొలయు, వెన్నెలపుల్గులు చేర, మారుఁ డు
గ్గలముగఁ బోరఁ, జందురుఁడు గాంతులు సల్లుచుఁ దోఁచె నంతయున్.

తే. మదనుఁ డిగురాకుఁదూపులు పదను వెట్టఁ
గళలు దేరెడు శాణచక్రం బనంగ,
దామసీ సతి, కర్ణావతంస మనఁగ,
నుదయగిరిఁ జంద్రమండలం బుదిత మయ్యె. 27

—* యామినీపూర్ణతిలక యుద్యానంబున విహరించుట *—

వ. ఆ సమయంబున యామినీపూర్ణతిలక యనుగత సఖీ తిలక యై
ప్రౌఢనారీక నిచరరాక లేచి కేల్ సాఁచి నల్దెసలం జూచి దండనుండు
నొక వేదండయానపైఁ గై దండ యిడి మందగమనంబున బృందారక
సుందరీ సందోహము నవుమఁ గడు నెడ్డై నందనవనంబునకుం దరలు
పురందర రారవిందపదన చందంబున నంటం బై యుద్యానవన సమీ
పగోద్యోగ యై చని చని; యచ్చట నచ్చపుఁ బచ్చరాల మెచ్చుగు
తిన్నెల, వెన్నెలపొడలు గడలుకొనఁ జివురు జొంపంబుల సొంపు పొందిన
మాకందంబుల చెంతఁ, గొంత సేపు విశ్రమించి; తదాశ్రిత వనితాజన
కల్పిత ఫల కుసుమా ద్యుపహారంబుల హర్షంబు నొంది, యవ్వలఁ
జని, జవ్వనులం బిలుచుచు, నవ్వనిఁ గలయం దిరుగుచు, మంజుతర
కుంజంబు లరయుచు, నంబుయంత్రంబులఁ జూచుచుఁ, బాదులు గట్టి

బోదులు చేసిన మల్లికా వల్లికాదుల నవలోకించుచు, నింపులు మెఱయు సంపెఁగలు గోయుచు, సొంపు సంపాదించు సాలంబుల లోలంబు [illegible] రేఖా జాలంబుల సయ్యాటంబుల నొయ్యనొయ్యన నుయ్యాల లూఁగుచు, బాగుమీఱిన నికట తటిని తట నిబిడిత సికతా తలంబులఁ గప్పురగంధులతోడ నొప్పుగఁ గప్పురంపుఁ దిప్పల మొగమ్ములు గప్పి వెన్నెల తుప్ప లాడుచు, దప్పిన జప్పట లప్పళించుచు, నొకరొకరిం గికురించుచు, నాటలఁ బాటలఁ బూఁదోటల విహరించుచుండ. 28

(రగడ)

అలివేణిరో, మన కామోదంబులు
గలయఁగఁ జేయుచుఁ గలనాదంబులు
పెంపు దలిర్పఁగఁ బికవారంబులు
గుంపులుగొని పలుకుచుఁ గీరంబులు
జాలగు తేఁటుల ఝుంకారంబులు
నోలిగ శారీ హుంకారంబులు
పరగఁగ నొప్పెడు పాటీరంబులు
మెఱయుచు నుండెడు మేటీరంబులు
నడుమ నెపుడుఁ గుసుమాసారంబులు.
కడువడిఁ బోకురె, కాసారంబులు
గలిగిన చోటికిఁ గదలుఁడి, తావులు
గలుగఁగఁ జాలును గపురపుదీవులు.
చూడరె పొగడను సొంపై యున్నది;
పోఁడిమిఁ జెప్పకు మును పేఁగన్నది.
కంటేఁ దక్కువ గా దేపాటికి,
నంటే పోదము యావనవాటికి?
పదవే పోదము పదుగుర మిప్పుడు;
పదరక పోఁదగు, బలుకాల్ చప్పుడు
వినిన బెగడి పోవే రాయంచలు?

పనివడి నేర్పేర్పడఁగాఁ బంచలు
చాఁటు చేసికొని చనరే యింతులు.
మాటలాడకురే; మఱి మీరంతులు
ఎక్కడ వచ్చిన నేమన మీరలు;
అక్కరో వింటివె యది మీవారలు
సేయఁగ గన్ననఁ జెలువే నీకును?
బోఁటొకద. నుండవె, పొలఁతిరో నాకును
బనియే మున్నది? పలుకే మంచిది.
మన లేదా? సి మాటల సంచిది.
తేటగ మన మీ తేనియ వాకలు
దాఁటఁగఁ దరమే? తలఁపున శంకలు
మానరె. చూచిన మంచిది వెన్నెలఁ
గాని కాని మఱి కపురపుఁదిన్నెలఁ.
పదరే యీ పొదప్రక్కఁ గూడుదము,
ముదముగ దాఁగిలిమూఁత లాడుదము
రారే; నే నీ రమణిని ముట్టితిఁ,
గోరికి దీఱఁగఁ గొమ్మను బట్టితి;
పంతము మీఱఁగ బంతు లాడుదము,
చెంతకు రమ్మా చెలిని గూడుదము.
పువ్వులఁ గోయుద మివ్వనితావుల;
దవ్వౌ పోదము, తనరెడుతావుల
కిమ్మై యున్నవి; యేలరె నవ్వులు?
ఈమహి రాలిన వేఱరె పువ్వులు,
గాఢిగ వెన్నెల గాయఁగఁ, దరువుల
నీడలఁ బోడవెన్నెల లీయిరువుల.
ఏ తెంతము మఱి యిందుల కింపఱు.
ఆతత కేళుల నలరుచు నందఱు

నాడుచుఁ బాడుచు సతివలు వనమున
వేడుక చేసిరి వెలఁదికి మనమున. 29

క. అం దలసి సొలసి రాజ పు
రంధర కన్యా లలామ రమణులు వేడ్కం
జెంది యుపచారములు సే
యం దగ శయనించె సుమ కృతాంచిత శయ్యన్. 30

తే. అట్లు శయనించి, కూరుకు నంది యంద
కంతలో లేచి, వివశాత్మ యై కలంగి,
తెలిసి కను మూసి, క్రమ్మరఁ దెలివిఁ గాంచి,
కాంచి దిక్కులఁ, జెలులను గాంచి, కాంచి. 31

తే. మగిడి శయనించి, మఱి లేచి, మై విదిర్చి,
మదినిఁ దలపోసి, తలపోసి, మరునిగాసి
కిని భరింపఁగ లేక, నూ ర్పెనయఁ జిక్కి,
పల్క నేరక యున్న, న ప్పడఁతులెల్ల. 32

క. 'ఇది యేమి వింత; యిచ్చట
నిదురించెను, లేచి లేచి నెఱి మనలను జూ
డదు, మాటలాడ దెంతయు;
నిది యేమో తెలియనేర? మే మంద మయో!' 33

వ. అని యిట్లు తమలోఁ దాము వితర్కించి చుట్టుముట్టి రాపట్టి నిట్టట్టుఁ
బట్టి యట్టె దానిమొగంబు గనుఁగొని యొక్కసఖి యిట్లనియె. 34

క. 'ఓయమ్మ యేమె యిది? నీ
వీయెడ మముఁ జూచి పల్క వేమే? మమ్మున్
డాయవు; కారణ మేమే?
పాయనిదయతోడఁ జూచి పల్కుము తల్లీ.' 35

చ. అన విని చాలఁ దెప్పిరిలి యాసఖిఁ గన్గొని పల్కె-'నో సఖీ,
విను మొకవింత, యే మని భువిన్ వచియించెద? నెనఁ జెప్పెదన్.

వసిఁ జనియించి యిచ్చటికి వచ్చి ముదంబునఁ బుష్పసజ్జ ని
పుణ శయనించి యుండుతఱిఁ గ్రొంగనుగఁ గాంక్షి సంతతోపలన్.

చ. ఒకకలఁ గంటిఁ, గంటి నిను నొక్కనిఁ జక్కనిఁ జూచినాను పో
లికిఁ దనరారువాని, కమనీయకాంతుల నొప్పువాని, స
ద్వికసిత సారసాక్షు; నది విన్నది గన్నది లేక మొన్నఁ జో
సకి యతఁ డింక నా మనసు జాణతనమ్మున నుండె, నూరకన్.

ఉ. నేనును వానిపై రసిక నేరక యూరక కోర కాంక్ష
జ్యా నినదంబు సోఁకి తమి నంది వెఱ్ఱిపడి చూచుచుండ, నాఁ
డూనిన ప్రేమ దివ్యఫల మొక్కటి యిచ్చి యదృశ్యుఁ డయ్యెఁ, జం
ద్రాననా, చంద్రుఁ డజ్జలధరాంతర మొందినరీతి. నంతటన్, 38

ఉ. తత్తరపాటుఁ జెంది మది తల్లడిలంగను మేలుకొంటి; నా
చిత్తజసన్నిభాంగుఁ డెటు జొచ్చెను నన్నిటు గ్రూరుఁడైన యా
చిత్తజుబారికిం బడఁగఁ జేసి? యిఁకం దమిఁ దాళఁ జాల నే;
నిత్తఱిఁ బల్కరమ్మ దయ, నిందల కేమి మొనర్తు భామినీ?' 39

వ. అనిన శుకవాణి యిట్లనియె. 40

ఉ. ఈకల మాంచిదమ్మ; మది నిందున సంశయ మొందకమ్మ; యా
శ్రీకర గాత్రు దర్శనము చేకుఱునమ్మ; శుభావహంబునా
శ్రీకర మమ్మ పండు; సుతసిద్ధియు నొందఁగదమ్మ; మేలు మే
లీ కల మాకు నమ్మదము హెచ్చఁగదమ్మ సుధాకరాననా. 41

వ. అని యిట్లు పలుకుచున్న సమయంబున. 42

సీ. మలయాగముల జాఱి వలయాగములఁ దూఱి
కలయాపగలఁ జేరి పొలుపు మీఱి,
ఘనసారములఁ బొంది ఘనసారములఁ జెంది
మనసారఁ జెలువంది తనువుఁ బొంది,
మల్లికా నవ హేమ వల్లికా సుమనోమ
తల్లికా యుత సీమ నలికఁ గని.

కేళికా నన లోల బాలికా సుకపోల
పాలి కాసనలీల మేలుఁ గాంచి
తే. శారికా కీర పరభృత చంచరీక
కలిత కలకల నినద సంకలిత చలిత
విరహిజన మాన సాంభోజ వీథి యగుచుఁ
గలయ నేతెంచె శీతల గంధవహుఁడు. 43
వ. అట్టిసమయంబున. 44
శా. రాకా శీతమయూఖ చంద్రికలు మేరల్ మీఱి నై నిండ, ను
ద్రేకాంభోజశరాసు గానఘులు లోఁ ద్రిప్పారఁ, బాటీర శై
లైకాంచ త్పవనంబు పైపయిఁ గడుల్ హెచ్చై విజృంభింప, ను
త్కోచం జెంది వెలంది తాళక తమిం గాసిల్లి మూర్ఛిల్లినన్. 45
వ. అచ్చట నున్నయయ్యా సందోహంబు హాహాకారంబు లొంది. 46
ఉ. 'ఇవ్వని కేల వచ్చితిమి యుండకయుండ గుమిగూడి? వచ్చి యీ
పువ్వులతోఁట నేల సొరఁ బూనితి మిప్పుడు? పూని యిచ్చటం
గ్రొవ్వన నేల నిల్చితిమి గొబ్బునఁ బోక?' యటంచు మించుఁబోం
డ్లవ్వనజాక్షిఁ జూచుచును హా యనుచున్ మది సంభ్రమించుచున్.
చ. 'కల గనువారలుం గలరు; కల్గిన, నీకలవంటి దొందునుం
గలుగునె? కల్గె, నివ్విధము గాసిలుచుండెడి కాంత లెందునుం
గలరె? వధూటులార, యిఁకఁ గార్యము మీఁద వచింపరమ్ము. యీ
చెలి నిట నుంపఁగాఁ దగదు చేరుద మింటికి వేగ బాగుగన్.' 48
వ. అని యిట్లుచితంబుగా శైత్యోపచారంబులు సలిపి సేదదేర్చి యా
రాజపుత్త్రిని దోడ్కొని పోయినయాలోన. 49

—* విప్రుఁడు చంద్రుని వర్ణించుట *—

సీ. సాంధ్యకృత్యములెల్లఁ జలిపి, యిష్టం బైన
యీశ్వరునకు నమస్కృతు లొనర్చి,
భుజియించి, తాంబూలఁ బోలు పైనచందన
మలఁది, పువ్వులు దాల్చి, హారరాజి

మును జేయుచును వచ్చి, మోద మొంది,
శయ్యాతలంబున శయనించి, చంద్రుఁ
బరికించి వీక్షించి భావ మలర
తే. కంపుమెయి విల్హణుండు వర్ణింపఁ దొడఁగె;—
ఇదియు విరహిణులకుఁ జూడ మదనతాప
మొసఁగ బోడమఁ జేయువిత్తనం బెన్న మఱియు
మరునకు బలంబు వరచంద్ర మండలంబు. 50

వ. అని మఱియు నిట్లనియె. 51

ఉ. కలువల నిద్ర లేపి, రతి కాంతుని మాంద్యము వాపి, పుష్కర
స్థలిఁ దిమిరంబుఁ జోపి, తమి తాఁకిన శాలల నొంచి, దేవతా
వలి కమృతంబుఁ జేపి, యల వాసవదిక్సతి కుండలంబు నై,
కలువలఱేనిమండలము కాంతులుచున్నది తూర్పుకొండపై.

చ. ఇది గగనంబు గాదు, నుతియింపఁగ నొ వనరాశి గాని; డాల్
వదలని తారకా నిచయ పంక్తులు గా వివి, ఫేనఖండముల్;
గుదురుగఁ జుట్టుకొన్నవర కుండలి గా కిది చందమామ గా;
దిదియును మచ్చ గా, దట శయించిన విష్ణుఁడు గాని చూడఁగన్. 53

చ. అరయ నభస్స్థలం బనెడి యందపు గంధపు సానపై రుచిం
బరఁగిన చంద్రబింబ మను పాండుర చందన రాశి మీఁదటన్
నెరయఁగ వాసనార్థ మయి నేర్పు దలిర్ప శరద్వధూటి శ్రీ
కరముగ నింపుగా నిడిన కస్తురి నాఁగఁ గళంక మొప్పెడిన్. 54

చ. జలనిధిపంక మంచు మహి చాయయఁ జిహ్నము లేడిపిల్ల కం
దళిత సురేంద్రనీల మణి ధామ మటంచు వచింతు రంద ఱీ
కలువలఱేనియందుఁ గల కందును; నే ననుకొందు రాత్రులం
దలవడ మ్రింగినట్టితమ మంతర సంస్థ మటంచు నెంతయున్. 55

ఉ. చందురుఁ డన్యగాధిపతి శౌర్య విజృంభణ వృత్తిఁ బూని పౌ
రందర దిగ్గజేంద్ర కుహరంబుననుండి రుచుల్ సెలంగఁగా
మొదల కేఁగుదెంచుచుఁ దమఃకరికుంభము వ్రాంశు రేఖికా

సీ. ఈ కళానిధిచేతనే కదా దిక్కుది
క్కుల వారెల్లను దెలివిఁ గనుట;
ఈ వసుఖనిచేతనే కదా విబుధులు
కోరికల్ దీఱంగఁ గుడువఁ గనుట;
ఈ మహావిధుచేతనే కదా దివ్యులె
న్నఁగ నిశాచరు లెల్లఁ దిగులు గనుట;
ఈసత్ప్రభునిచేతనే కదా మోదించి
కువలయం బెచ్చుగాఁ గూర్మి గనుట;
తే. అహహ! యీరాజుమహిమ యే మనఁగ వచ్చుఁ!
దమము వారించి యరుల సంతతి నడంచి
యన్యగతి డించి హరిపద మాశ్రయించి
యుదయగిరి దుర్గముననుండి యొప్పు నితఁడు. 57

ఉ. ఈయుదయాద్రి రాజత గిరీశ్వర, మీసితభానుఁ డెన్న దా
తాయనిశ నేలుశంకరుఁడు, కప్పు గళచ్ఛవి, దాపుచుక్కనై
నాయకమూర్తి, యీ ప్రమథ నాథులు దక్కినచుక్కలుల్, మహా
శ్రేయ మితం డొసంగుఁ దనుఁ జెందిభజించువియోగిపాళికిన్. 58

సీ. ద్విజరాజటంచు భావించుటయే కాని,
రూఢిగా దోషాకరుండు వీఁడు;
సన్మార్గగతుఁ డంచు జనులు పల్కుటె కాని,
గండు మీఱిన నిశాటుండు వీఁడు;
నమృతకరుం డంచు నాఖ్యమాత్రమె కాని,
చర్చింపఁగా విషజనుఁడు వీఁడు;
కువలయప్రియుఁ డంచుఁ గోరి సెప్పుటె కాని,
పాడి దప్పిన చక్రవైరి వీఁడు;
తే. తమము వారించు రాజను క్రమమె కాని,
యేపు మీఱంగ నారుల నేఁచు వీఁడు;—
ననుచుఁ గులటలు దూషింతు రనుచు జనుల

క. సురలతెరువు ఫ్రా సాగితి
వరయుఁగ సత్పతి పతేఁ! నిశాటుఁడ; వాసి
కిర వొందఁగ విధునామము
హా హా! తలఁపఁగఁ జెల్లునా కమలారీ? 60

క. కమలంబున జననం బగు
కమలాగ్రజుఁ డనఁగఁ బరఁగి ఖరకరతతిచే
దమియింతు వే వియోగులఁ
గ్రమమున దయ మాలి; మలిన గర్భుఁడ వెందున్. 61

చ. హరి కబళించుటల్, హరున కంబక మౌటఁ, దమిస్రయందుఁ దే
జరిలుట, నీటఁ బుట్టుటను, ఛాయలు గాంచుట, మేచు వెంచుటల్,
ధరణిధరంబు లెక్కుటయు, దగ్గుట, మిన్నులు ముట్టి వచ్చుటల్,
గరికరిఁ బాంథకోటులను గాల్చుట, నగ్నివి సిద్ధమే శశీ. 62

సీ. ఓరి మాయసుకేల మోసికొనెదవురా?
తారాపునీమేను దొంచినాను!
జెలఁగి రా వేల చేసెదవురా? ఖేచర
పాళి నీకండలు పంచుక తిన!
సతేల మము గాసి యేల వెట్టెదవురా?
పర్వంబులను నిన్నుఁ బాము గఱవ!
గ్రోధించి మ మ్మింత వేధించె దేలరా?
కాలాగ్ని పిసరి ని న్నేలఁ గొట్ట!
తే. సనుచుఁ బాంథులు నిందింతు; రందువలన
నలిఁ బ్రవేశించెనో యీ కళంక మొకటి?
గాకయుండిన శుచిమూర్తిఁ గాంచు నీకు
మలినతావృత్తి గలుగునే జలజవైరి! 63

సీ. పొంచి యెంతయుఁ దోడఁబుట్టినదానిల్లు
కొంపవెట్టిన మహాఖలుఁడు నీఁడు!
దలపట్టి వెస నిశాచరవృత్తిని సదాళి

తేజంబు లడఁచు నిందితుఁడు వీఁడు!
కలఁగి ఘోషింపఁగాఁ గన్నతండ్రినిఁ బట్టి
భంగపెట్టిన ఘోరపాపి వీఁడు!
మెఱసి యాపయి నున్న మిత్త్రుని విభవంబుఁ
జూడఁ జాలని నికృష్టుండు వీఁడు!
తే. అంచు భువిలోన విరహిణు లాడుకొనఁగ
సిగ్గు నోఁపక మిన్నంది చెలువుమీఱఁ
దిరుగుచున్నావు, మీఁ దింత తెలియలేక;
తాళు వెన్నెలచీఁకట్లు ధవళకిరణ. 64

సీ. మేర దప్పనివాఁడు మేదిని నీతండ్రి,
నిత్యజీవనవృత్తి నీదుతల్లి,
యిష్టసంపద లెల్ల నిచ్చు నీతోఁబుట్టు,
నెమ్మి శ్రీ గలవాఁడు నీదుబావ,
పర సుమనో ధర్మపరుఁడు నీయల్లుండు,
నిర్మల చిత్త నీ ధర్మపత్ని,
చక్ర పాలన కళా శాలి నీ మిత్త్రుండు,
విబుధుల పాలు నీ వితరణంబు,
తే. తమము వారించు నీదు సందర్శనంబు,
సకలజనులకు మోదంబు నీదుమూర్తి;
యిట్టిసంపద గలుగు నీ యట్టిరాజు
కోరి చూచిన గలఁడె యో కువలయేశ. 65

వ. అని యిట్లు బిల్హణుండు జంద్రునిం జేరొక్కని బహుప్రకారంబుల వర్ణించుచున్నయెడ. 66

తే. భోజనముసేసి కొప్పునఁ బూలు ముడిచి
చందన మలంది తాంబూల మంది వేడ్కఁ
బోలుపుగా వచ్చి యామినీపూర్ణతిలక
యవనికాభ్యంతరమున శయనము వసించి. 67

—* రాజసుత బిల్హణుని చంద్రవర్ణనము సేయ నభ్యర్థించుట *—

ఉ. ఆకరుణించి కవీంద్రముఁడు శశాంకునిఁ గూర్చి నేర్పు పెంపునన్
నాకొని తద్విశేషములు వర్ణన సేయఁగ నాలకించుచుండోఁ
దేఁకువ విస్మయాంబుధిఁ దేలి మనం బలరంగ శంకచేఁ
గోకిలవాణి యుల్లరిపిఁ గూరిమి సోఁకఁ దనలోన నిట్లనెన్. 68

క. తమజనకుం డసత్కవి
సమముఁగ జాత్యంధుఁ డనుచు నాది వచించెం;
గ్రమము మెప్పఁ జంద్రవర్ణన
సుమహితముగఁ జేయఁ దానెగాఁ జూచినకరణిన్. 69

శా. 'అంధుం డెక్కడ! చంద్రుఁ డెక్కడఁ! దయం బైన యుచ్చర్ణనా
బంధం బెక్కడ! నిట్టి వింత గలదే భావింప నెవ్వోట నై
సం! ధాత్రీంద్రుఁడు మాకు నిర్వరకు సందం బొప్ప నన్యోన్య హృ
త్సంధానం బగు నట్లు నిల్లనరచెం. జర్చింప వే ఉన్నదే?' 70

వ. అని సూక్తియును. 71

క. 'వ్రతభంగ మయినఁ గాని
మతిమంతు నుదాత్తవేషు మానిత విద్యా
న్వితుని గాంచెదఁ గన్నుల
కితుల మహాత్మ్యమును గాఁగ.' నని చెలి ప్రీతిన్. 72

—*యామినీపూర్ణతిలక కవినిఁ జూచి మూర్ఛిల్లుట*—

సీ. వినుత విద్యాజిత ద్విజరాజు, ద్విజరాజ
రుచిరాజి నగుమోము రుచులవాని,
రమణీయవాణి భారతీకాంతు, రతికాంతు
నతికాంతిఁ దెగడు సొయగమువాని,
యతులిత శుచి విభా హరిమిత్రు, హరిమిత్రు
వరమైత్రి గల్గు వైభవమువానిఁ,
గలిత తేజో లసత్కమలాప్తుఁ, గమలాప్త
కమలాప్తి మెఱయు చందములవాని,

తే. సకియ సొంపు గాంచి తమి మించి సంభ్రమించి
కరణు లలరించి తెఱవంచి కందళించి
పొంచి శంకించి పులకించి పొలుపుఁ గాంచి
కాంచె రోహిణీ జాబ్రానిఁ గాంచినట్లు. 73

క. కాంచినయంతనె సతి పుల
కాంచిత దంతురిత దేహ యై నిశితోద్య
త్పంచశర శర విపాటన
సంచలిత స్వాంత యై వెసన్ ధృతి దూలన్. 74

తే. పరవశత నొంది మూర్ఛానుభావ యగుచుఁ
బవన చాలన నిపతిత వల్లిమాడ్కిఁ
బాకజాయతలోచనఁ బడియె మఱియుఁ
బట్టు దప్పిన కనకపుఁ బ్రతిమ పోలె. 75

ఉ. అక్కడ నాకపీశ్వరుఁడు సత్తటిఁ దామరసాక్షిఁ గూర్చి యొ
ల్లోకన వెల్ల మెచ్చ వినుతుల్ పచరించుచు నుండి, యంతలోఁ
బ్రాకట బద్ధ కాండ పటిపై రమణీమణి మోముఁ జూచి య
స్తోక మహోదయాద్రిపయిఁ దోఁచిన చంద్రునిఁ బోల్చె నిట్లనున్.

—* బిల్హణుండు రాజకుమారిని జూచివర్ణించుట *—

సీ. రాకేందుబింబమో రాజీవమో మించు
టద్దమో లేక నెమ్ముద్దుమొగమొ ?
చెలువొందుకల్వలో చేఁపలో మరుని నా
రాచంబులో లేక లోచనములో ?
కోకంబులో విరిగుత్తులో బంగారు
కుండలో లేక వక్షోజయుగమొ ?
క్రొక్కారుమెఱుఁగో మేల్చుక్కయో నునుఁబైఁడి
తీఁగయో వేఱొక్క తెఱవ మొక్కొ ?

తే. అప్సర యొక్కొ యాతావి యారమణిత
యావిధంబులు నీ బెళ్కు లీకుశలత

యీసువృత్తత యీసొంపు లీమెఱుఁగు
లీతళుకునిగ్గు లీచాయ లెంతొఁ గలవు! 77

సీ. హరిణ విముక్త శీతాంశు బింబము గాని
పురుడింపఁగా నిది ముఖము గాదు;
ఘన సుధా పూర్ణ కాంచన కుంభములు గాని
చర్చింప నివి యురోజములు గావు;
పంచశిలీముఖ బాణపంక్తులు గాని
గుఱిమీఱ నివియు ముంగురులు గావు;
నిరుపమ యువజన నిగళంబు లగుఁ గాని
యమరంగ నివి వీక్షణములు గావు;
తే. డాలు మించినమించుటద్దాలు గాని
గణుతిగొన నివి గండభాగములు గావు;
సోయగం బైనబంధూక సుమము గాని
భావమున నెన్నఁగా నిది మోవి గాదు. 78

మ. క్షితి నిర్లున్ శశిరేఖ వింట్లఁ గలువల్ బెండమ్మిరేకబ్జము
స్లతికల్ కుంభము లాకసం బిసుక దిన్నెల్ రంభలుం గాహళుల్
శతపత్త్రంబులు భావలీలఁ గొని యాచంద్రాస్య ఫాలాక్షుని
ర్జిత దేహున్ శుకరాజవాహు మొలపించె న్నేనఁ జిత్రంబుగన్. 79

మ. ఉరు వక్షోజ యుగాంతరస్థ మయి నాయుల్లంబు రాదేమి? త
ద్భర సంఘృష్టి నశించెనో? విరహ సంతాపాగ్ని చేఁ గ్రాఁగెనో?
స్థిర లావణ్య సుధాంబుజాకరవరాప్తిన్ మున్గెనో? కామత
స్కర వీరుండు హరించెనో నవ వయః కాంతార సంచారుఁడై. 80

సీ. ఈ భామ తనుకాంతి నేపారఁ జూచిన
హేమాభిధానంబు నెంచ నేల?
ఈ చాన యూరుప్రభా చాక చక్యంబు
రంభాభిరూప్యంబు రహి నడంచు.
ఈ రామ నవ్య నాసా రమ్య లీల తి
లోత్తమాఖ్యను దల యెత్త నీదు.

ఈ కొమ్మ కన్నుల నిర వొందు బెళుకులు
హరిణీవిలాసంబు నపహసించు.
తే. నిటులు గాంత్రైక దేశము లటమటించు
సౌర వారవఘూటికా సామ్య మొప్ప
మనుజలోకంబునం దుండు మానవతు ల
నంగ నేపాటి? దీనిఁ జెప్పంగ వశమె! 81
సీ. చెలియ పెన్నెఱి గుంపుఁ జేపట్టఁ గలిగెనా
ఘన సంపదలు వేన్కఁ గాంచినట్లు;
కాంతమోమున మోముఁ గదియింపఁ గల్గెనా
యతులిత రాజత్వ మందినట్లు;
ముద్దియ కన్దోయి ముద్దాడఁ గల్గెనా
యింపుమైఁ గువలయం బేలినట్లు;
వనిత కంఠాశ్లేష మొనరింపఁ గల్గెనా
యరుదారఁ బెన్నిధి యబ్బినట్లు;
తే. కలికి కెమ్మోవి చవిఁ జూడఁ గలిగెనేని
యురు సుధాహార వైభవం బొందినట్లు;
నెలఁతతోఁ గూడి జీవింపఁ గలిగెనేని
యతను సామ్రాజ్య మంతయు నమరినట్లు. 82
ఉ. అందపుఁగాను శ్రీహరి నహర్నిశముల్ భజియించి తత్పదం
బందె నటంచుఁ, జన్గవ తదాకృతిఁ గాంచె గిరీశుఁ గోరి, యా
రుం దగఁ జూచి రెంటఁ బడి రూఢికి నెక్కుట యె ట్లటంచుఁ దాఁ
జెందె నహీనవృత్తి సువిశేషత నిర్వ్యరకుం బ్రియంబుగన్. 83
చ. వనజమహావిభూతి హరివైఖరిఁ గాంచుఁ బద స్తనోత్కరుల్
వనజమహావిభూతి హరి వైఖరి మించుఁ గళోరువేణికల్
వనజమహావిభూతి హరి నైఖరి నెంచుఁ గరాక్షిమధ్యముల్
వనజమహావిభూతి హరి వైఖరి నొంచు దృగాస్యయానముల్. 84
సీ. ఈ భామ వదనాబ్జ మెలమిఁ గాంచినయంత
విధుని సంభావించి వెలసినట్లు;

ఈ చాన నెఱికురు లెనసి పట్టినయంత
  నీలకంధర సేవ నెగడినట్లు;
ఈ యంబుజాక్షి కన్దోయి ముద్దిడునంతఁ
  గమలజ సద్భ్యాతి గలిగినట్లు;
ఈ రామ కెమ్మోవి యింపార నంటిన
  నరుణ బింబాలోక మమరినట్లు;
తే. అవుర తన కింతకంటె భాగ్యంబు గలదె!
  యతను మంత్రాధిదేవత యనఁగ వచ్చు
నీ చెలియచేతఁ గోర్కు లీడేఱుఁ గాత!
  వేఱ మదిఁ బూని తపముఁ గావింప నేల! 85

సీ. సారంగముల మీఱు సారంగములఁ గేరుఁ
  దొయ్యలికొప్పు కన్దోయిసొప్పుఁ;
బున్నాగముల నెంచుఁ బున్నాగముల నెంచు
  నలినాస్యగతిసొంపు నాభిపెంపు;
జంద్రఖండము నేలుఁ జంద్రఖండముఁ బోలు
  సుదతిచెక్కులబాగు నుదుటిబాగుఁ
గాంచనంబు హసించుఁ గాంచనంబు హసించుఁ
  దరళలోచననాస తనువిలాస
తే. మవుర యీముద్దుఁజెలి నేలినట్టివాని
  భాగ్య మెన్నంగ వశమె! యీ పద్మభవుఁడు
దీని సృజియించువేళ నా దృష్టి నెదుట
  నుంచుకొని చేసెఁ గాఁబోలు! నొండు గలదె! 86

ఉ. దీనిముఖాంబుజంబు గణుతింపఁ గళానిధి యొక్కకోణమం
దూని వసించుఁగాక, నయనోద్గతి పాకొనఁ గల్వ లొక్కచో
మానుగ నిల్చుఁగాక, మృదుమంజులవాగ్గతిఁ జెప్ప వల్లకీ
స్థాన మటుండుఁగాక, మీను చాయకు ద్రొక్కెడ మధ్య మెన్నఁగన్.

సీ. ఊహించి పున్నమ యొక్క ప్రొద్దునఁ గో
ముద్దియ నెమ్మోము ముద్దులాడఁ;
దనసార సత్ఫల దానమ్ము లిత్తునో
నెలఁత కెమ్మోవి తేనియలు గ్రోల;
బంగరు కలశముల్ పరఁగఁ బూజింతునో
పడఁతి చన్గుబ్బలు వట్టి యూఁషఁ;
జెలువొందఁ భూప్రదక్షిణము గావింతునో
యతివ కటిస్థలి నధివసింప;

తే. నీటులు గాకున్నఁ గల్గునే యింతితోడి
సంగతి యటంచు దమి మీఱ నంగజాత
జాత తాపాతిశయమున సతిని సుతిని
మమతఁ బెనఁగొని సగ్ణించె మఱియు మఱియు. 88

సీ. పొలఁతిపాదములతోఁ బొత్తు సేయఁ దలంచి
తామరల్ పరికించి తమ్ము లయ్యెఁ;
గలికిపాలిండ్లతోఁ జెలిమి సల్పఁగఁ గోరి
భావించి చక్రముల్ పక్షు లయ్యె;
సుదతి కెమ్మోవితోఁ జోడు గూడఁగఁ బూని
చెలఁగి మంకెన బంధుజీవ మయ్యె ;
హరిణాక్షి నెమ్మోము నాశ్రయింపఁగఁ జూచి
మిహికాంశుఁ డించు సన్మిత్రుఁ డయ్యెఁ ;

తే. చంద్రముఖి యంగములు పంకజాతము లని
యరు లని విహీనగుణ మని భరితదోషుఁ
డని కదియ దూరముగఁ జేసె నాత్మ నిత్య
మృదుల సుస్నిగ్ధతా స్మిత విదితకళల. 89

ఉ. పట్టుగ నీ వధూటి కచ పాళి భజింపఁగ నీలమేఘ మే
గుట్టులఁ జెందునో, ముఖముఁ గోరి నుతింపఁగఁ బూర్ణచంద్రుఁ డే

తట్టునఁ జేరునో, మఱియుఁ దాన్గొని యీరు దలంపఁ బాము లే
పుట్టలఁ దూఱునో, సమతఁ బూనఁగ లేక విచిత్రవైఖరిన్. 90

మ. సతి హృత్పుష్కర సీమఁ జన్గవ గిరీశ ప్రార్థనల్ సేసి త
ద్గతిఁ బ్రాపించిన, నోర్వమిన్ విషధరాకారంబుఁ దాఁ బూనె నా,
రతిపంచాననలీలఁ దాల్చె నడు, మాహా యంచు ధమ్మిల్ల మా
శితికంఠత్వము నొంద, నెమ్మొగము గాంచెన్ సోమభావం బొగిన్.

సీ. కాఁబోలు నిదియుఁ జొక్కపు సుధాకర రేఖ;
కాదుపో నిష్కళంకతఁ జెలంగెఁ.
గాఁబోలు నిది యశోకపుఁ దూపు దొర మాయ ;
కాదుపో సశరీర గరిమఁ దనరెఁ.
గాఁబోలు నిదియుఁ జక్కని వేల్పుఁబూఁబోఁడి ;
కాదుపో విభ్రమేక్షణము బొదవెఁ.
గాఁబోలు నిదియుఁ దొల్కరి తీవియ మెఱుంగు ;
గాదుపో నిశ్చల గతిఁ దనర్చె.

తే. ననుచు రతిపతిమోహామృతాంబురాశి
మగ్నుఁడై విస్మయాక్రాంత మానసాబ్జుఁ
డై పరోక్షేక్షణా రూప మరసి యరసి
నేర్పు మీఱంగ మఱియు వర్ణింపఁ దొడఁగె. 92

చ. కడువడి రాహువు వేర్చి నవకంజవిలోచన యాస్య చంద్రు నే
ర్పడర హరింపఁగాఁ దొడఁగి, యస్మదరాతి కళంకి యంచు నే
ర్పడ మదిలోఁ దలంచి, మఱి గ్రమ్మఱి వెన్నున నిల్చెనో యనన్,
జడ యలరున్, ఫణాగ్రరుచి చాడ్పున రాకిడి బిల్ల పైఁ దగన్. 93

తే. కళలకు ధామమై జలజగర్వ మడంచి సుధాస్థితిం దారకా
కలనఁ జెలంగి తెల్విఁ గని కాముక పాళికి గుండెగాలమై
యలరెడు భామినీ వదన మైందవ బింబ మనంగఁ జెల్లదే?
కలయఁగఁ గానిచో నచటఁ గన్నులపేరిటి కల్వ లొప్పునే? 94

చ. కలువలు మీలుఁ దుమ్మెదలుఁ గాంత కనుంగవ కోడి క్రందుగా
వలసినకోర్కి దీని గెలువం దగునీరుఁడు మారుఁ డంచుఁ దూ

పులుగ, ధ్వజంబుగా, గుణము పొందికగా, నయి వచ్చి దాని భ్రూ
చలనముతోన తద్ధనువు సంగతిఁ దప్పినఁ బోయె నన్నియుఁ. 95

క. వనిత ముఖాంబురుహ స్థితిఁ
బనిగొని కాముకుల గెలువ భానజుఁ డెలుఁ
దనయుభయ పార్శ్వముల ని
ల్పినచక్రములో యనంగఁ బీనులు దనరుఁ. 96

శా. భ్రూ కోదండముఁ బూని దృష్టి విశిఖంబుల్ తోన సంధించి బ
ల్రాకా చంద్రునిఁ బట్టి రెండు తునియ ల్గావించి తత్సారముం
బోకుండ న్నవరించి పార్శ్వముల నింపుల్ నింపఁగా నుంచె నా,
నీకంజేక్షణ చెక్కుటద్దము లురుఁ హేరాళపు న్దళ్కులఁ. 97

చ. వర సుమనో విలాసముల నైఖరి మాని తిలో త్తమాఖ్య యీ
ధర సుమనోవిలాసములఁ దద్దయుఁ గాంచెద నంచు వచ్చి యు
ద్ధురగతి నువ్వు బ్రమాఁకుల నధోముఖి యై తప మాచరించి యీ
కరివరయాన నాస యయి గాంచె సమ స్త విశేష వాసనల్. 98

సీ. క్షణవిలాసమె కాని సరి యీనె చిగురాకు
సుమనోనురాగ విస్ఫూర్తిఁ గనినఁ?
బయి వాయయే కాని పగడంబు సాటియే
యమృతాకరద్వీపమందు మనినఁ?
దీప్పవన్నె లె కాక దీ పౌనె బలుకెంపు
వరసువర్ణావాప్తి వఱలుచున్న?
నెఱపుమాత్రమె కాని యీడె బంధూకంబు
కమ్మదేనియతోడఁ గలసికొనిన?

తే. సతతశోభాన్వితం బయి సార మగుచు,
సరస మై రుచి గన్పట్టి చక్క నగుచుఁ,
జక్కెరల మించి ద్రాక్షపం డుక్కడంచి,
యమరు నీ వనితామణి యధరమునకు. 99

క. కుందంబుల, నవమౌ క్తి క
బృందంబుల, దాడి మైక బీజంబుల యీ

యందంబుల, జిగికెంపుల
చందంబుల, నపహసించు సతిదంతంబుల్. 100

చ. అతులిత మైనకంఠము సముచిత గానము నేర్పు మించు నీ
యతివ గళంబుఁ జెంది తనయందలి వైభవ మెల్ల నిచ్చి త
ద్గతిని భజించి యట్లు పలుకన్ రహిఁ బాల్పడ దయ్యెఁగా; జడ
స్థితులకు నిస్తులే స్థలవిశేషములం దప మెంత సేసినన్? 101

తే. మున్ను తను నేచు పగఁ బూని మోముదాపుఁ
జెందునిందునిఁ గరము లన్ శ్లిష్టకుసుమ
బిసలతలఁ గట్టి మొగఁదన్ని యసము మీఱు
చక్రయుగ మనఁ జనుదోయి చామ కలను. 102

తే. వనిత గంభీర సరస లావణ్యవార్ధి
యురు సుధాపూర్ణ కుచకుంభ యుగముఁ గాంచి
సకల లోకుల మిగుల నిర్జరులఁ జేయు
నేక కలశంబుఁ గాంచుకంధీశుఁ డెగడి. 103

మ. స్మరుఁ డన్విప్రుఁడు యౌవనం బను తనూజాతోద్గతిన్ బాల్యము
న్వరుడుం దీర్ప శుభాన హృద్యరస మన్పుణ్యాహముం జేయు దో
వరుస న్నిల్పిన పూర్ణహేమకలశ ద్వంద్వంబు నాఁ బొల్చు ని
సరసీజాస్య పయోధర ద్వయము భాస్వత్పత్త్రిరేఖాంకమై. 104

తే. ముగుద బాల్యపయోనిధి మునిఁగి డాఁగి
యౌవనం బను హరిహయు నలరు కృపను
జెలఁగి వెలువడి వచ్చిన శిఖరు లనఁగఁ
గాంత యురమునఁ గుచములు గానఁబడియె. 105

తే. పడఁతి జఘనంపుఁ బెద్దదాబాలు పూని
కాయజుఁడు నాభి యనుసురంగమునఁ దూఱి
తెగువఁ గుచ దుర్గ యుగము సాధించుకొఱకుఁ
దార్చు నిశ్రేణి యన వళిత్రయము సెలఁగు. 106

చ. చెలిబలితంపు గబ్బివలి సిబ్బెపు నిబ్బర పుబ్బు గుబ్బ చ
న్నుల నెఱిగొప్పభారమున నున్నని తిన్నల మించు బల్పితుం

దుల నసియాడుకొను పడునో యనుశంక సరోజ సంభవుం
డెలమి రచించి కీల్గొలుపు నిన్పసలా కన నారు తీరగున్. 107

చ. అరయఁగ నాభిపుష్కరమునందు విహారము కొంత సల్పి సుం
దరతరయౌవనం బనువనంబున బాహులతల్ దలిర్పఁగా
సరసపయోధరస్తబకసంగతిఁ గమ్మనితావి కేక వి
స్వరగతి నేఁగు తుమ్మెదల బారన నారు చెలంగు బోటికిన్. 108

చ. జడ యనుతోఁక వెన్కఁ దగ సారపుఁ గుంకుమ బాజురేఖ యే
ర్పడఁగ, మిటారి గుబ్బలను భారపుఁ గుంభము లంద మొందఁగాఁ,
దొడరెడు నారు సారనెడు తుండము సాఁచి మనోజ దంతిరా
ట్టుడుఁగక నీరు ద్రావుకొలనో యన నాభి చెలంగు నింతికిన్. 109

మ. చెలి సింగారపుఁ బుష్పఁదోఁట రసముల్ చెల్వొప్పఁగా నింపఁ బూ
విలుకాఁ డన్పలుకాఁపు గుబ్బ లనుమే ల్పిరంపుబెడ్డల్ ఘటిం
చి లలిన్ నీలపుఁటారుమో కెలమిఁ బుష్టిన్బట్టి మోటుత్తు మె
చ్చుల చెంగల్వకొలంకు నాఁగఁ బసమించు న్నాభి గంభీరతన్. 110

క. చనుఁగవ బరువో, యొండెం
బెనఁకువ గల శోభనాంగ పిఱుఁదులు బరువో,
యని కన విధి పిడికిటఁ బ
ట్టినపట్టో యనఁగఁ గౌను తేవన్ వెలయున్. 111

మ. జననాథాత్మజ యూరు కాండ యుగళీ స్తంభాగ్రభాగంబుపైఁ
బెనుపై ముత్తెఱు లంతరాళముగ నాభీద్వారముం దొప్పఁగా
స్తన జాంబూనద కుంభ గుంభిత తనూ సౌధాంతరస్థాయి మా
రుని సింహాసన మో యనంగఁ జెలువారుం గాంచిదేశం బొగిన్. 112

తే. మరుఁడు శృంగారపీఠు లమర్చి తనదు
పేర నొకపేటఁ గట్టి సంప్రీతిఁ దోర
ణాల నుంచినఁ గ్రాలుకంబా లనంగఁ
గలికియూరులు చెలఁగుఁ బైఁ గాఁచి మెఱయు. 113

క. మకరములను లోనుంగొని
ఒకముగ వరశాలులను ధరం బడ్డెనె చెన్

పకి జంఘుక లని యెంతయుఁ
ప్రకటించెఁ గాహళులు రవంబుల దిశలన్. 114

తే. నెఱయ సారసములు దమ్ము నేలఁ బెట్టి
కాల రాచుచు నున్నాఁడు కలువలచెలి
నెతలఁ బడఁ జాల మీఁది రాహువేఁ యనుచు
నతివపదములఁ బడె నన నడుగు లమరు. 115

తే. నిరవలంబంబు తమయుంచు నిలయ మెల్ల
నంచు నీలు వాదరువు లే దటంచు వగచి
వచ్చి తారక లోకకొన్ని వనితపదము
లందెనో యన వ్రేళ్ల నఖాళి యమరు. 116

వ. అని మఱియు ని ట్లనియె. 117

సీ. చెలియపెన్నెఱిగుంపు చీఁకటిఁ దలఁ దన్నె,
వదనము కళఁ బట్టి చదిపె విధునిఁ,
జలువకన్నులు లేళ్లఁ జెవి వట్టి యాడించెఁ,
గర మొప్పగళము శంఖంబు నొంచెఁ,
బాలఁతిచన్నులు చక్రముల నెమ్ము వెసఁ ద్రొక్కె,
నారు సర్పముఁ గడు నంటి పొడిచెఁ,
జెలికటి సైకతముల వెన్కఁ బడ నొత్తె,
నడుగులు నెత్తమ్మి నణఁగ నిచ్చె,
తే. మిసిమిబంగారుపై నెక్కె మేనిచాయ,
యే మనఁగ వచ్చు నిక్కాంత యింపు సొంపు
మించు నవయవ సౌష్ఠవం బెంచి చూడ
వశమె వేనోళ్లు గల ఫణివరున కైన! 118

తే. కురులఁ గుటిలత గావించెఁ, గుచములందుఁ
గఠినత విధించె, సారస గర్భుఁ డెలమిఁ;
జెలఁగి యీకాంత మన సట్లు చేయఁ డేని
యతనిఁ బుడమిని జతురాస్యుఁ డనఁగ వచ్చు.— 119

—* కామిని మూర్ఛఁ దేఱి కవిని వలచుట *—

క. ఈరీతి బిల్హణుండు మ
హారూఢి నిజానుభావ మభినుతి సేయం
గా; రామ తద్వచోమృత
సారంబున మూర్ఛఁ దేఱి సంస్మృతి గలదై. 120

తే. యామినీపూర్ణతిలక యత్యంతపులక
దేహయై లేచి మదిని సందేహ మెడలి,
యబ్జుని హసించు కవివదనాబ్జ మమరఁ
గాంచి యూహించె నిజ విలోకాంచితముగ. 121

తే. చదువుఁ జెప్పఁగ గురుఁ డయ్యె వరసగతిని,
జూడఁ జూడంగ మరుఁ డయ్యె సోయగమునఁ,
దలఁపఁ దలఁపంగ రాజయ్యెఁ గలితకళల,
నింతయు నెఱుంగనైతి హా యింతదనుక. 122

ఉ. ఏ లఘుచిత్తనై కదిసి యీనవమోహనరూపు సన్నిధిన్
శాళిని జేరుచో, నితనిభావ మదెట్టిదొ కాన రాదుగా;
లీలఁ బరిగ్రహించు నొకొ లేక గ్రహింపక పోవునొక్కొ? నేఁ
దాళఁగఁ జాల; నింతి తను దాన దొడంగినఁ జుల్క నౌఁగదా. 123

వ. అని మఱియును. 124

ఉ. ఏగతిఁ బోవుదాన? మఱి యీతని నేగతిఁ బల్కుదాన? నా
లాగు మదిం దలంపక కళానిధి కాదని పల్కె నా, పయిం
గాఁ గలకార్య మెట్టిదొకొ? కానియెడం దన మాన మెట్టు లెం
తాగడ మాను? యిందులకు నన్యవిచారము లేమి సేయుదున్? 125

వ. అని యివ్విధంబున వితర్కించి. 126

ఉ. రాజకుమారికామణి విరాళిని దాళఁగ లేక తూలి, సం
యోజిత కాండవస్త్ర ముపయోగము లేమికిఁ ద్రోచి వైచి వే
రాజితశయ్యపైఁ బడి సరాగము గా విలపించె నాత్మభూ
రాజశరాళికిన్ నిలువ రాసితమిన్ భ్రమ ముప్పతిల్లఁగన్. 127

తే. 'హా కళాకాంత, చతురాస్య, హా కఠోర
మార నిశిత శరాళి వేమాఱు నాఁటి
కలఁచె సంతాప మొదవ; న న్గరుణఁ జూచి
ప్రేమఁ గొనవయ్య బాధఁ దప్పింపవయ్య.' 128

వ. అని నర్మగర్భంబు గాఁ బలికిన, నప్పలుకులు కఠోర మారవీర దోరట
చ్చాప గుణ టంకార నినదంబులుగా విని, భావంబు గ్రహించి సంచ
లిత హృదయుం డయి కవిపుంగవుం డి ట్లనియె.— 129

—* కామినిని కవి వలచుట *—

ఉ. 'తామరసాక్షి, నీ నిశిత దారుణ వీక్షణ తీక్ష్ణబాణముల్
వేమఱు నాటి నాహృదయవీథి వ్రణం బొనరించెఁ; జూడుమా
నీమెయి నౌషధ ద్వితయ మియ్యవె; త్రావెదఁ, బూతఁపూసెదన్,
నీ మధురాధరామృతము, నీ కుచకుంకుమ పంక మేర్పడన్.' 130

వ. అని మఱియు ని ట్లనియె. 131

సీ. 'కరుణతో నన్నుఁ జూచి కాయజు శరహతిఁ
దప్పింపు మిప్పుడు తరళనయన,
చిఱునవ్వు వెలయించి చెలు వైన వెన్నెలల్
మాయింపు మిప్పుడు మచ్చెకంటి,
పలుకులు వగ గుల్కఁ బల్కి పైకధ్వనుల్
మాన్పవే యిప్పుడు మధురవాణి,
మోవిపానక మిచ్చి మోహ దంభక తృష్ణఁ
దీర్పు మిప్పుడు మోవితీపులాఁడి,
తే. కరము లలరించి బిగియారఁ గౌఁగిలించి
యొడలిచలిఁ బాపవే భాస్వ దురసిజాత,
యతను సామ్రాజ్య మేలించి యాదరించి
వలపు లీడేర్పవే హేమ లలిత గాత్రి.' 132

వ. అని మఱియు ని ట్లనియె. 133

తే. 'రమణి, మీతండ్రి మదనాభిరామనృపతి
చేసినట్టివినోదంబు చిత్ర మయ్యె;
చిత్తమున వేఱు తలఁపక చెలఁగు మతుల
గతుల భయ మింత వల దిట క్షితిపువలన.' 134

వ. అని మరల రసావేశంబునఁ దద్వదన శశాంకమండలంబు నాలోకించి యిట్లనియె. 135

తే. 'నెమ్మిఁ దపము గావించితి నిన్నుఁగూర్చి,
జపము సల్పితి నీపేరు చాలఁ దలఁచి,
ధ్యాన్య మొనరించితిని వార కాత్మ నుంచి
మంత్రదేవతగా నిన్ను మంజువాణి. 136

వ. అది యెట్లంటేని. 137

సీ. సరవి నెన్నఁడును భోజనము సేయఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
ఎలమిగా నెన్నఁ డింతులను జూడఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
అరయ నెన్నఁడుఁ జందనాదిఁ దాల్పఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,
చెలఁగి యెన్నఁడు మాల్యములు ధరింపఁగ లేదు
నీమీఁది ప్రీతిచే నీరజాక్షి,

తే. కాన భవదీయ విరహ యోగమున నాకుఁ
గలహారిత్తులు మసకట్లు గాఁ దనర్చుఁ,
గాంచి నమ్రుఁడ నైన స త్కవిని నన్ను
రాజసము మాని ప్రోపవే రాజపుత్రి.' 138

--* గాంధర్వవివాహము *--

వ. అనిన దరహాసిత వదన యయి కుందరదన యిట్లనియె. 139

క. 'కవిరాజశిరోభూషణ,
దివిష ద్రాజాస్య లైన దివ్యద్భవద్

యువరాకృతిఁ గని యోఁకా
రి వలతు రే నరఁగ నెంత శ్రీతనయసభా.' 140

తే. పరఁగ నీరీతి రతి మనోభవునిఁ బోలె
యామినీపూర్ణతిలక బిల్హణకవీంద్రుఁ
డెంతో యొ యెల్లవగల సేవించుచుండె
దినదినంబును ప్రేమ వర్ధిల్లుచుండ. 141

క. తారాయనతటినీ శర
తారాయన శిఖిశిఖాంక ధాత్రృజ హారా
ట్తారాచల నాయక గీ
స్తారాచల రాజరాజ సఖ సత్కీర్తీ. 142

—*భుజంగ ప్రయాతము*—

కథావిప్రధానా ప్రకాశాభిధానా
బుధారాధితార్థా ప్రభూతాఖిలార్థా
విధుస్ఫారకీర్తీ సువిద్యానువర్తీ
సుధామాధురీవాగ్విశుద్ధానుభావా. 143

(గద్య)

ఇది శ్రీ సీతారామ చరణ సేవాప్రభావ
సంపాదిత కవితా విచిత్ర కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర
శ్రీమత్పండి పెద్ది కృష్ణస్వామి ప్రణీతం బయిన
బిల్హణోపాఖ్యానం బనుమహాప్రబంధంబునందు
ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

బిల్హణీయము.

తృతీయాశ్వాసము.

క. శ్రీమహిత రూప జిత శత
కామా, కామాంధకార గర్వోద్ధత సు
త్రామారి మద నిషూదన,
క్షేమంకర దివ్యనామ సీతారామా. 1

తే. అవధరింపుము తదనంతరావధాన
మహిమ బిల్హణకవితోడ మంజువాణి
యామినీపూర్ణతిలక విహార గరిమఁ
దనరుచున్నంతఁ జెలులు తత్కార్య మెఱిఁగి. 2

—*చెలులు రాజపుత్త్రి బిల్హణుల దాంపత్య మెఱింగి రాజున కెఱిఁగించుట*—

క. 'ఓకమల నేత్ర, వింటే
యీకవి సన్నిధిని సరసిజేక్షణ యెంతో
చేకొని విద్య గ్రహించుటఁ
గాక మఱియు నిపుడు తెగువ కార్య మొనర్చెన్. 3

తే. ఇందుకై యేమి యందుమో యిందు వదన,
విభున కెఱిఁగింపఁ దగుఁ గవివిభుని నడత;
మనకు దాఁపంగ నేటి? కేమఱఁగ వలసి
మీఁద నెటు వోయి యెటు వచ్చునో దలంప.' 4

వ. అని యొండొరులతోఁ బలికికొని తర్జనీ కలిత నాసాగ్రలై నుదుకు్క
మనుచు రాజసాన్నిధ్యంబున కేతెంచి మ్రొక్కి, ప్రసన్న వదనుండైన

యన్న రసాలుసితో, గద్గదకంఠ యై విస్మయం బాకర్ణింపుఁడని, వారితో
నొక్కఁబోటి యి ట్లనియె. 5

తే.'రాజరాజేంద్ర మదనాభిరామనృపతి,
దేవరకుమారి యాకవిధీనువలన
విద్య యభ్యాస మొనరించువేళ బద్ధ
కాంకపట మంకుశము గాఁగఁ గపట మొదవె. 6

చ. ఎఱుఁగఁగరాదు దైవకృత మెట్టిదియో. మన మంజువాణి తా
గుఱికొని యద్ధరామనునిఁ గూడిన యట్టులు మాకుఁ దోఁపఁగా,
గుఱుతు గ్రహించి యీవిధము గోప్యముఁ జేసిన హానిసచ్చు సం
చలితముఁ జెప్పవచ్చితి జనాధిప, యే మిఁక బుద్ధి మీఁదటన్?' 7

వ. అనిన విని యత్యంత కంపిత స్వాంతుండై భూకాంతుండు నిట్టూర్పు
లెసంగఁ దనలో నిట్లు దలపోసె. 8

క.'ఏ నొనరించిన దేమది?
దైవవిధం బేమి? యూఱ డాయెను భువిలోఁ.
దా నొకటి తలఁపఁ దైవము
తా నొకటి తలంచు ననుట తథ్యము గాఁగన్.' 9

వ. అని వితర్కించి వారలం బనిచి పుత్త్రికామణి సమీపంబునకు వచ్చి
పిలిచి యిట్లనియె. 10

—* రాజు కూఁతుకడకు వచ్చి నీతులు పలుకుట *—

శా.'పట్టీ, రాజకుమారశేఖరులఁ బిల్వం బంచి భూపాలకుల్
చుట్టాలు న్మది మెచ్చఁగా నగరమున్ శోభిల్లఁగాఁ జేసి మే
ల్వట్టం దిట్టముగా స్వయంవరమునన్ భూషించి నిన్ బ్రేమ నే
నెట్టో సేయఁ దలంచితిన్ ముదముతో నిచ్ఛానురూపంబుగన్. 11

ఉ. కోరినరాకుమారకునకుం బ్రియ మందఁగ నిన్ను నిచ్చి యొం
డోరహి మీఱ సౌఖ్యమున నుండెద నంచుఁ దలంచి యున్న నా
కోరిక లెల్లఁ బోనడిచి కొంకుఁ గలంకము లేనిమత్కులం
బారఁగ దుర్యశంబు మహి నుండఁగఁ జేసితివమ్మ బాలికా.' 12

వ. అని పలుకుచున్న జనకునిఁ జూచి పుత్త్రికామణి యిట్లనియె. 13

—* రాజపుత్త్రి రాజుతోఁ దాను దోషరహిత యని చెప్పుట. *—

శా. 'అయ్యా, యెన్నఁడు లేనినార్తలివి యే మత్యంతముం బల్కెదీ.
పయ్యో నీవొనరించుకృత్రిమమె నీయాత్మవ్యథం జేయు. నా
యయ్యాస్వాబ్జము చూడ నీమదికి సుంతే సందియం బాయెనో ?
వ్రయ్యున్ నాశిర మిందు మాయెడ నధర్మం బించుకేఁ గల్గినన్. 14

క. ఏ మయ్య యేమి? వింటివి?
యోమహిపా యెటులు దోఁచుచున్నది నీకున్ ?
మామకచిత్తము దెలియనె?
నామది సంశయము లేదు నవ్యవిచారా.' 15

వ. అనినఁ గరుణాయత్తచిత్తుండై రాజోత్తముఁ డిట్లనియె. 16

చ. తొడరఁగఁ బూర్వమే మయినదో యది వోవఁగ నిమ్ము పుత్త్రి. నిన్
గడవఁగలేను; వంశము వికారము సేయక యింకనైన నీ
నడతలు మాని యుండు సుమనఃస్థితి; సత్కులనూతి కిచ్చి ని
య్యెడ నొకరాకుమారునకు నిచ్చెద నిన్నుఁ గృపామతిం దగన్.' 17

వ. అనిన విని మనంబొప్పక శంకారహితచిత్తయై మత్తగజయాన యి
ట్లనియె. 'అయ్యా, ఆకవికే నన్నిచ్చి యథావిధి వివాహంబు నెఱ
వేర్చి నీకృపం జూపుము. నేనా యగ్రకులునికి క్షత్త్రికన్యోచిత విధా
నంబున భార్య నైతి. 18

—* కాంత తాను కవిం బెండ్లియైతి ననుట *—

మ. ధరణీపాల వచించెదన్ వినుము చిత్తాబ్జస్థులున్ ఘ్రాణముల్
వరజిహ్వాశ్రుతు లంచితం బయినసంస్పర్శంబు నాధీరునం
దు రహిన్ నిల్చెను బుద్ధిపూర్వకముగాఁ దోడ్తోడ నిం కేల కే
కరణిం జేర్చెదు చేతనారహిత మీకాయంబు నాయంబుగాన్. 19

వ. అనిన విని రోషారుణితాయతాక్షుండై నరాధ్యక్షుండు శీఘ్రంబుగా
సభాస్థలంబునకు వచ్చి కుపితమానసం బైన నసింహాంబుకరణి సింహాస
నాసీనుండై సభాసదులం గలయం గనుంగొని యిట్లనియె. 20

—* రాజు కుపితుం డై సభాసదులతో నాలోచించుట *—

తే.'అమర నంతఃపురద్రోహ మాచరించు
వాని నే శాస్తి సేయంగ వలయు? మీరు
ధర్మపద్ధతిఁ బలుకుఁడుఁ తగినశాస్తి
సేయుదము వాని సద్గుణశ్రేష్ఠులార.' 21

వ. అనిన విని సభాస్తారులు గలంగి మనంబున ఘనంబుగాఁ దోఁచి
యాలోచించి యిట్లనిరి.

క.'కార్యాకార్యము లెఱుఁగక
మర్యాదలు నడపువాని మహిపతి యొంతే
నార్యానుమతిని హింసవ
ర్యైర్యా దండింపవలయు దండధరుం డై.' 22

వ. అందు నొకకొందఱిట్లనిరి. 23

క.'ధరణీశ విచారించిన
ధరణీతలమందు నన్ని తప్పులె చూడం.
గరుణించి కావవలయును
బరికింపఁగ నెట్టు లైన భవ్య విచారా.' 24

వ. అనిన మఱికొందఱిట్లనిరి. 25

ఆ.'లేఁత మదు రెఱింగి నీతిఁ దండింపఁగా
వలయుఁ గొన్ని, మానవచ్చుఁ గొన్ని,
మానఁ దగవుఁ గొన్ని, మహిమీఁద ధరణీశ
యొంతకార్య మైన నిదియె హితము.' 26

వ. అనినఁ గొందఱు రాజభావం బెఱింగి యిట్లనిరి. 27

క.'ఏకార్య మైన మానవ
లోకోత్తర యమునిరీతి లోకంబున నా
లోకించి దుర్జనావళిఁ
గైకొని దండింపకున్నఁ గలుషము వచ్చున్.' 28

వ. కావున శిక్షాకరణంబు కర్తవ్యంబు.' అనిన విని రాజు కోటపాలకులం బిలిపించిన. 29

సీ. గండ్రగొడ్డండ్లు గొంగళ్లును జికిలిచ
ల్లాడముల్ నేల చల్లాడములును
గుజ్జుచ మంగల తలగుడ్డలుం గావు బో
ల్లు చుపకడేలుం ద్రాళ్లు చుపముళ్లు
నలికాసెలు పెడసరికుచ్చులత్రాళ్ళ
పురుడైన వసిసెలల్ పిల్ల మొల్లు
కాఱుమేనులు బలుకోఱమీసములును
బిగిసంపు చూపులు బెట్టుగుల్లు
తే. నాసలం గోరోచనపుంబూత లుట్టిపడంగ
వచ్చి, తలవను లెల్లను మెచ్చ దొరయ
నిలిచి చేతులు మొగిడించి నెమ్మితోడ
దండ మిడి యోరనైన యున్న ధరణివిభుండు. 30

వ. అంత వీరసేనుండు వసునొకతలారినిం జూచి యిట్లనియె. 31

—* రాజు బ్రాహ్మణునికి శిరశ్ఛేదం బాజ్ఞాపించుట *—

శా. 'ఓరీ, బ్రాహ్మణనామధేయుని వినుద్యోగించి రాం దీసి దు
ర్వార స్ఫూర్జిత దీర్ఘ పాశములచే బంధించి కొంపోయి బల్
దూరం బయిన శ్మశాన వాటి ముఖ మాలోకింప కే సిద్ధయో
ధారస్ఫారుండ నై తదీయశిర ముద్దామాసి ఖండింపుమా.' 32

వ. అని ముష్కరాత్ముం బలికి పొమ్ము పొమ్మని సెల వొసంగిన; వీరసేనుం
డి ట్లనియె. 33

క. 'కోపమునచే శిక్షింపను,
భూప, యనుగ్రహముచేతం బ్రోవంగ దక్షుం
డే పట్ల నృపతి నమునతి;
నిపద్ధతి నరసిచూడ నితరము గలదే. 34

క. దేవర యేమి వచించిన
నావిధ మొనరింతు మేము నది యెట్టిదొ మీ
భావము యోగ్యాయోగ్య వి
భావముగాఁ గానవలయుఁ బరహితబుద్ధిన్.' 35

వ. అనిన భూపాలుండు కోపించి యావలి మొగం బైన, వీరసేనుండు. 36

క. 'భూపాలుఁడు చెప్పిన వినఁ
డా పాపము పుణ్య మంత యవ్విభునిదె; తా
రూపించినట్లు సేయుదు;
నిప్పట్టున దైవయోగ మెట్లున్నదియొ?' 37

వ. అని తద్గృహంబుఁ జొచ్చి. 38

తే. పుస్తకము చేతఁ బూని తత్పూర్వకావ్య
మెఱిఁగి తనలోన సతి భజియించువాని
నొదిఁగి శయ్యాతలంబున నున్నవాని
బిల్హణుఁ జేరి తలవరి బెగడ నడిగె. 39

క. 'ఓకవిరాజశేఖరమణీ,
నీ కొక్కటి విన్నవింతు, నృపవరుఁడు నినుం
జేకట్లు కట్టికొని చని
యొకెడ దండింపు మనుచు నాజ్ఞ నొసంగెన్. 40

తే. దేవ, నీపట్ల నిది యేమొ తెలియరాదు;
చెప్ప నెంతయు వినఁడాయె; శీఘ్రగతిని
లె' మ్మనుచు దాసి చాఁచు చేదమ్మి పట్టి
తిగిచి యురుపాశములను బంధించె నంత. 41

తే. కవివరుఁడు లేచి దిక్కులు కలయఁ జూచి
మంత్రదేవతఁగా నారమణి నిజాత్మ
దలిపి తలవరి వెంబడి నిశ్చలమతిఁ
జనియె నచ్చటి జనములు సందడింప. 42

వ. అప్పు డొక్క సఖి త్వరితగతిం జని రాజపుత్త్రితో నిట్లనియె. 43

శా. 'అక్కా, బిల్వాఖ్యుఁ గోటపాలకులు ప్రాజ్య స్ఫూర్తి దుర్వారులై
చిక్కం బట్టి మహోగ్రపాశముల నాక్షేపించుచుం బాహువుల్
ప్రక్కల్ చెక్కలు మొక్కలంబుగ వెసం బాధించి చేముట్టి యీ
చక్కిం బోవుచునున్న వా రిదె సఖీ, శక్యంబె వీక్షింపఁగన్.' 44

వ. అను పలుకులు చెవులకు ములుకులు నాటినట్టివి యయిన, హాహాకారంబు నొంది, యందులకు నెక్కార్యం బని విచారించి దిగ్గున లేచి.

—* రాజపుత్త్రి కవిం గావు మని తండ్రికి మొఱ యిడుట *—

చ. తను వసివాడ, నెమ్మొగమునం జెమటల్ జనియింపఁ, బాదముల్
తడఁబడఁ, బైఁట జాఱఁ, గనుఁదమ్ముల నీరు దొలంక, వేణియు
న్విడివడి యూలియాడ, నవనిం బడి లేచుచు, నెల్గుతోడ న
ప్పడఁతుక చేర వచ్చెను సభాస్థలి రాజ సమీప భూమికిన్. 46

చ. కుటిలత రాహు వచ్చి తనకోఱలఁ బాముగ నొక్క నుక్కునన్
జొటజొటగా సుధారసము జొబ్బిలుచున్న శశాంకు రీతి న
చ్చటుల వినీల కుంతల విశాల విలోచనపాళి నీర ము
త్కటముగ దూఁకఁగా వదనకంజము విన్నఁదనంబు చూపఁగన్. 47

క. "ఓతండ్రీ, యీవిధమున
సేతువు గజతలమునకును జేసెద వేలా
చేతమునఁ దలఁపుమా కవి
చేతోవిభుఁ గాక యన్యుఁ జేపట్టెదనో. 48

క. అది గాక బ్రాహ్మణోత్తముఁ
డొదవును దోషంబు నీకు. నుర్వీశుఁడవే;
యిది రాజ ధర్మ మగునే ?
పదపడి ప్రోచుటయు మేలు ప్రజలు నుతింపన్. 49

ఆ. భవ్యుఁ డతనివలనఁ బాపమించుక లేదు;
దేవ స్మరనిభుని మనీషివిభునిఁ

జెంకినైతి; నీకు బ్రియము గా దేని, న
న్నాజ్ఞ సేయవలయు నతని వలన. 50

క. ఈజగతీ గాంధర్వము
రాజకులజకును వరము; ధరాసురు బుధు నా
యోజను నేను వరించుట
రాజా, నీకులము నుద్ధరణసేత కదా. 51

తే. నిగ్రహానుగ్రహములకు నృపుఁడు దక్షుఁ;
డరయ నిందు నకార్యకార్యమావంత లేదు.
యెన్ని యుచిన బ్రాహ్మణు నేచరాదు;
'బ్రాహ్మణాన్ భర' యనియెడు పలుకు వినవె?" 52

వ. అని దీనాలాపంబుల నబ్బాలామణి విలపించుచు మఱియు మఱియుఁ
బలికిన వైశ్వానరునియందు ఘృతంబుఁ జిలికిన చందంబున మండిపడి
ప్రత్యుత్తరం బియ్యక విముఖుండై యుండఁ, గంబుకంఠి యాస్థానంబు
వెడలి పోవుచు నిట్లనియె. 53

సీ. 'తండ్రి నాపయి నింత దయ నింపఁ డాయెఁగా
డాయెఁగాఁ బోయి దండంబు లిడినఁ ;
దల్లి యడ్డపడి తాఁ దప్పింప దాయెఁగా
దాయెఁగాఁ దలఁచితో తనయ యనక ;
నాళీజనశ్రేణి కాత్మ నింప దాయెఁగా
పాయఁగా రాని యీపాటు విన్నఁ ;
గలవారి కెల్లఁ గన్నులు చల్ల నాయెఁగా
నాయగాధంపు ఖేదంబుఁ గన్నఁ ;

తే. గటకటా యెవ్వరైన నాకష్ట ముడిపి
ప్రోవలేరైరి; లేరైరి భూతదయులు ;
నేమి సేయుదు? నే మందు? నెందుఁ జొత్తు?'
ననుచు వగచుచుఁ గవిమార్గ మనుసరించి. 54

—* రాజపుత్రి కవినిఁగూర్చి విలపించుట *—

ఉ. 'హా కవిరాజరాజమణి, హా నవమోహన, హా మనోహరా,
హా కరుణాగుణాభ్యుదయ, హా రమణీ నవ పంచసాయకా,
హా కమనీయగాత్ర, తెలికైన నినుం గృపఁ బ్రోవఁగ రారా!
యీకడ నప్రదైవమున కేమి విరోధము సేసితో కదా. 55

సీ. వికట దుస్సహ మహావిషము కంఠంబున
 దాఁచెనా యీశుండు దాల్పలేదె ?
సతత దుర్వార విస్తృత శిఖా బడబాగ్ని
 జలధి యంతరమున నిలుపలేదె ?
సకల చరాచర జంతుసంతానంబు
 నెప్పుడుఁ బుడమి సహింపలేదె ?
పృథివీతలం బెల్లఁ బృష్ఠభాగమునందు
 మొగిఁ గూర్మనాథుండు మోవలేదె ?
తే. అంతకన్నను గవిచంద్రుఁడుండఁ గలదె
 దోషభరి? యెవ్వ రైనను నాశ్రిత ప్రోవ
రయ్య, భూపతి నీవుఁ జెప్పరయ్య, కరుణ
 జూపరయ్య, నా వెత నివారింపరయ్య. 56

తే. ఇరమ కేసరియు నసంగు దేవితనయుఁడును,
సేన గోరిన విప్రుండు గాసి యుత్తర
వనితయుఁ దాను; ధర్మంబు వసుధఁ జూడఁ;
బుద్ధి తెలవకైన సరకుఁ బ్రోవరయ్య. 57

వ. అని మఱియును. 58

ఉ. ఆకవిరాజు బ్రోవ తనకయ్యెడఁ గాక యటంచు నా సతీ
లోకశిరోవిభూషణము లోలత దిక్కులు సూచి కెంపునై
రాకలుఁ జోకలుం గలుగు రాజుల నార్యులఁ గాంచి యెంతయుః
శోకముతో విలజ్జ యయి సోలుచు వ్రాలుచుఁ బల్కె నక్రియన్. 59

సీ. 'ఎక్కడఁ గానమటి నేఁచి పంజితమాంస
 నాదరింతె చతురాస్యులార,

కారుణ్యమున గతి గల్పించి ద్విజరాజు
భరియింపఁ జేసె చక్రధరణులార,
నిరుపమ సత్కళానిధిని మన్నింపఁ జే
తల యొడ్డి రాజవతంసులార,
విదిత నిరాధారు విబుధేంద్రు నిలుపఁ జే
యిర వొంద భూరిధనేంద్రులార,
తే. సుకవితాపంబు దీర్పఁ జేసూరులార,
బ్రహ్మకులజునిఁ దేరె గోపాలురార,
ధర్మగతిఁ బూని రాజకందర్పులార
నామనోహరుఁ గూర్పఁ జే నాయ మొసఁగి.' 60

వ. అని బిల్హణు నుద్దేశించి ముగ్ధయు నిట్లనియె. 61

మ. 'అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరు నీహస్తంబు లెట్లోర్చె ము
ష్కరుఁగాఁ బెన్చిన కాలపాశములకున్? ముగ్ధాంగనా గాన భ
వ్యరసోత్కర్షభృతంబు నీస్రుతియుగం బత్యుగ్రశోకోక్తికిం
కరవా దార్భటి కెట్లు తాళె మదనాకారా మనోనాయకా?' 62

వ. అని యిట్లు పొగిలి పొగిలి. 63

తే. తరుణి నగరంబు గడచి పోఁ దలచియున్న,
నున్నతాకారు లచ్చట నున్నవారు
వారణము సేయ, నంతఁ దద్ద్వారసీను
సీమవా రెల్లఁ జూడ వీక్షించుచుండె. 64

—* పౌరజనవాక్యములు *—

వ. ఆసమయంబున నగరజనంబులు తమలోనఁ దా మిట్లనిరి.— 65

సీ. అవనీశ్వరుఁడు నన్ను యంతఃపురంబులోఁ
జేర్చినఁ నెంత దాఁ జేసె నితఁడు!
కన్య నీవిధమునఁ గలుషాత్ముఁ డితఁడు
గలసె దానికి నిఁక గతియు నేమొ?

యెంతపనికిఁ జొచ్చె నిభూసురాధముఁ
డేర్పడ నిది కైట నెట్లు పడియె?
దాఁగునా యిట్టిది? ధరణీశుఁ డెంతయుఁ
జేసె నిర్వ్యరకు వీక్షింపకుండ.

తే. విప్రుఁ డెక్కడ మేదినీ విభునిపుత్రిఁ
గవయు టెక్కడ? నిది చూడఁ గడిఁదివింత;
చెలఁగి చేసినవారికిఁ జేసినంత
యనుభవింపక తీఱునా యవనిలోన. 66

క. ఏకాంతంబున నుండిన
లోకములోఁ దలఁప నెట్టిలోకుల కైనన్
ఊఁకొనును బుద్ధి సతిపైఁ
బ్రాకటముగఁ వారి ననఁగఁ బనియేమి యిఁకన్? 67

ఉ. ఎక్కడివారిలో మిగులఁ జక్కనివాఁడు కవీంద్రమౌళి యా
చక్కరబొమ్మ యట్టిదె; విచారము లేటికిఁ? జూచునంతలోఁ
జక్కరవింటిజోదు రభసమ్మునఁ దూపులు వింటఁ గూర్చి బల్
చిక్కులఁ బెట్టకుండునె వచింపఁగ నెంటిగ నుండువేళలన్? 68

చ. కటకట! యెట్లు భూసురునిఁ గాసి యొనర్పఁ దలంచుఁ బంచె న
క్కుటిలుఁడు భూమిపాలుఁ! డిది కూడదు చెప్పఁగ నేరికైన; నిం
తిటికిని దైవయోగము కదా తలపోయఁగ! వానిభాగ్య మి
ప్పటి కిటు లుండెఁ; నిట్టిపని ప్రాజ్ఞుని కెచ్చట నైనఁ బాడియే. 69

చ. ఇల నిఁక వీనిఁ బట్టి వధియించిన నీసతి మేనఁ బ్రాణముల్
నిలుపదు; దానికిన్ జనని నిల్వదు; భూవరుఁ డంతట న్మదిం
దలఁపఁగ నేమి యౌను? యటు ధారుణి యేవిధ మౌను? యింతకుం
జల మఱి భూవిభుండు కవి సన్మతిఁ బ్రోచిన నన్నిచక్కనౌ.— 70

వ. అని వేఱువేఱ గుంపులు గట్టి పలుకుచున్న నొక కొంద ఱిట్లనిరి. 71

క. చోరుఁ డని నామ మీకవి;
కారయఁగా నేఁటికిని యథార్థం బయ్యెన్

జారుఁ డనియు; రోషుం డనె;
శూరులు సైఁపుదురె జారచోరత్వంబుల్. 72

వ. మఱికొందఱిట్లు పల్కిరి. 73

కం. ఏమి దోసంబో యీ క్షత్త్రియ
కామిని గాంధర్వమున మగనిఁ గైకొనెనే ?
ఈమహి రాజన్యసుతల్
భూమీసురులఁ బెండ్లియాడుట పోఁడిమియౌ కదా.— 74

—* రాజపుత్త్రిక కేక మొఱయిడుట *—

వ. అనుటయు నక్కాంతాలలామం బక్కవిపుంగవుం జూచి యిట్లనియె.

శా.'హా కవిరాజచంద్ర నుతనాంచితవిగ్రహా నన్ను నిప్పుడ
న్స్తోక వియోగ వారినిధిఁ ద్రోచి చనం దగునే నీకు ? న
య్యో! కరుణారసాంబుధివి యుల్లమునం దగ నమ్మియుంటి; ని
వేకత నన్ను లేఁగనుచు రహింప! నను విడనాడి యేఁగఁ జెల్లునే?' 76

వ. అని విలపించుచుండ, మార్గంబునం బోవుచుండి విని బిల్హణుండు గో
దూయమానమానసుండై తిరిగిచూచి యిట్లనియె.— 77

—* బిల్హణుండు బదులు పలుకుట *—

ఉ.'హా కమలాయతాక్షి, చెలి, హా సరసోరుహకుట్మలస్తని,
హా కమనీయగాత్రి, సతి, హా నవమోహిని, హా వధూమణీ,
హా కనకాంగి, నేను విడనాడితి నంచుఁ దలంచెదేవొ? నీ
లోకమునందు నీవుగను లోలత గాక విడేచ్ఛ యున్నదే. 78

ఉ. ఓ రమణీమణీ, వికసితోత్పలపత్త్రవిశాలనేత్ర, న
న్నారక యేల చూచెదవు? ద్వారసివాసిని, గోల, దేవతా
వార వధూటికా నయన వాగురికా వలయంబునందు దు
ర్వారతఁ జిక్కి తా మగిడి వచ్చునె బిల్హణుఁ డెన్నిభంగులన్ ?' 79

వ. అని పలుకు భూసురవరునిఁ దలవరు లురుగతిఁ బట్టి పట్టి శ్మశానవా
టికిఁ గొనిపోయి యొకవటవృక్షంబుక్రింద నిల్పిన బిల్హణుండు

నలుదెసలం జూచి తల్లడిల్లనియుల్లంబుతో మందస్మితవదనారవిందుం
డై వీరసేనున కిట్లనియె. — 80

—* బిల్హణునిధీరత *—

క. 'ఓ తలవరి, తడ వేటికి?
నాతల నిశితాసిం గొని ధరాధీశుని యా
జ్ఞాతంత్రమునను బిల్హణు
వే వెగ వ్రేయుము శిరంబు విశ్వము మెచ్చన్.' 81

వ. అనిన విని వీరసేనుం డిట్లనియె. 82

క. 'కవిరాజవర్య, నీ విపు
డవిరళగతి నించుకైన నాత్మ భయంబుం
దవులక దరస్మితాస్యుండ
వపుటకుం గత మెద్ది చెప్పు మమలవిచారా.' 83

వ. అనిన బిల్హణుం డిట్లనియె. 84

చ. 'హితమతిం జెప్పెద, న్విను మహీనగుణాకర వీరసేన; యా
క్షితిరమణాత్మజాత సరసీరుహలోచన మంత్రదేవతా
కృతి యయి వేడ్క నా హృదయగేహమునందు వసించి జోకగా,
సతతముం గాయుచున్నది; విచారము లేటికి? దైన్య మేటికిన్?' 85

వ. అని మఱియు నిట్లనియె — 86

చ. 'కలికి పద్మముఖిన్ హసవికస్వర చారు రుచిన్ గుణాకరన్
జలరుహలోచనన్ జలజసౌరభఁ బూర్ణసుధాకరాననన్
సలలిత తుంగ పీన కఠిన స్తన మధ్యగ హార భాసురం
దిలసుమనాసికన్ మదిని దేవతఁగా స్మరియింతు నాతయున్.' 87

—* తలవరి కవిని ఖండింపక యుండుట *—

వ. అని తదేకాయత్తచిత్తుం డైన కవివరుని జూచి ఖండింపఁ జేతులు
రాక హృత బహుజనప్రాణం బగు కృపాణంబు నేలం బడవైచి వీర
సేనుండు కృపాధీనుం డై నిలువఁబడియున్నఁ; దదనంతరంబ యవ్వి
ప్రుండు రాజపుత్త్రిని హృదయంబున నుపలక్షించి యిట్లనియె. — 88

—* కవి కామినిని బలుదెఱంగుల స్మరించుట *—

చ. పరమ సువర్ణ చంపక విభాసుర గౌరి, సురోమరాజి, ని
స్తుర గౌని మేలుకొన్న సతిఁ, దోయరుహాంబక, విహ్వలాంగిఁ, దా
మరస దళాయ తేక్షణఁ, బ్రమోద వశంబునఁ బోవు విద్య నై
ఖరి మదిలోన నెప్పటికిఁ గాంక్షఁ దలిర్పఁగఁ జింతసేసెదన్. 89

మ. విలసత్పంకజ మధ్య గౌర రుచి నై పెంపొంది, గోరోచనా
తిల కోదంచిత పాటల ద్యుతి కిన స్నిగ్ధ ల్లలాటంబు నై,
బలి నొక్కింతమదంబుచే నలసలీలా ఘూర్ణ దృక్ప్రాప్త నై,
చెలువౌ నాసతి మోమునన్ నిలుచు నా చిత్తంబు యుక్తంబుగాన్.

ఉ. పున్నమ నాఁటి చందురునిఁ బోలు మొగంబును, మొల్కచన్నులున్,
సన్నపుఁగౌను, లే వయసు చాయలు దేఱిన మేని సొంపు, నా
కన్నియరూపు నే మగుడఁ గాంచితినేని మనోజ సాయకా
గ్ని న్నెఱకాఁక నూఁకొనిన నెమ్మెయి నెమ్మదిఁ జల్లఁ జేయుదున్. 91

ఉ. ఏవిధిఁ గాంతు నారమణి? నేనొకరాతిరి తుమ్మినన్, 'చిరం
జీవ' యటన్న తచ్ఛుభవిశేష వచోవిభవంబు మాని రో
షావహచిత్త యై పలుక కందపుఁగమ్మ ఘటించెఁ గర్ణమం;
దావిధి నామది న్నదలి యూఁచుచు నున్నదిగా ఘనంబుగాన్. 92

ఉ. ఉన్నత చారు పీవర పయోధర భారముచేత ఖిన్న యై
చెన్నగు నూత్న యౌవనముచేఁ దనరారు సుధాకరాననన్
గ్రన్ననఁ గౌఁగిలించి వదనంబు ముదంబున ముద్దు వెట్టుదున్
వన్నియ మీఱ మత్త మధుపంబు సరోరుహ మాను కైవడిన్. 93

ఉ. మానిని, విస్ఫురత్కమల మంజులపత్త్ర విశాలలోచనం,
బీన కఠోర తుంగ కుచ, భృంగ గరుద్రుచి నీల వక్ర స
మ్మానిత కోమలాలక, సమాన వరాకృతిఁ, గామదేవతన్,
దాని గురూపదేశము విధంబున ధ్యానము సేయుదు న్మదిన్. 94

మ. నెరివాల్ చూపులు, మొల్ల క్రొవ్విరుల కాంతిం జెందు పల్జాడ, సుం
దర మై తేనెలు చిల్కు మోవి, గల యా తన్వంగి వక్త్రాబ్జ మీ

ధరణిం సాధు పరోపకారమును జెందంబందు నెట్లో యటే
యరయన్ విస్మృతిఁ జెంద నప్పటికి నత్యం తానుభావ్యుండ నై. 95

ఉ. దీటుగ నెలంగఁ బంచశర దివ్య ధను ర్గత మత్త భృంగరా
టోట్కటి గరు త్ప్రిభా రుచిర కోమల కచ్ఛ తాలకంబులం,
నీ టగు దంతప త్త్రిముల, నీల సరోరుహ భూషణంబులన్,
బాటిలు దానిమోము చెలువంబు దలంచెద మాటిమాటికిన్. 96

శా. తెల్లంబై చిఱునవ్వు వెన్నెలలచేఁ దళ్కొప్పఁ బోలేఁ జెక్కులున్,
మొల్లంబై తగుచంచరీకముల గోముం జెందు కన్దమ్ములుం,
బ్రోల్లీలాంక శర త్సుధాంశు రుచియుం, బొల్పొందు నమ్మోము నా
యుల్లంబుం జిప్పరింప నిప్పటికి నే నుప్పొంగి వీక్షించెదన్. 97

చ. దరము హసించు కంధర ముదారత నంచి, కరాంబుజాతమున్
నరకటి సంఘటించి, జడ వామభుజంబున గబ్బిగుబ్బ చ
న్నురయ వహించి, నిల్వఁబడి యూరక నన్ను ననేకరీతులన్
నరమతిఁ జూచు న త్తరుణి వర్ణన సేసెద నే ముదంబునన్. 98

ఉ. నే నపరాధి నై యడరి నేర్పునఁ దత్పదపంకజంబులం
బూనికతోడుతం బడినఁ, బోవఁగఁ ద్రోచి, చరించుచున్న, న
ద్దాని చెఱంగు పట్టిన, నుదా త్తత నిగ్గిక, కోప మయ్యెడన్
మానక యున్న దాని వరమానిని నాత్మఁ దలంతు నెంతయున్. 99

చ. నరిఁ గొని నేల నేలు సువిశాలనితంబము లొప్పు దాని మే
ల్సరసులలోఁతుఁ గాంచి బలుసమ్మతముం గనునాభిదాని మం
థరగతి గల్గుదానిని మృణాళ సమాన విలాస బాహువుల్
బరఁగిన దాని నెన్నదను భావమునం దనుమధ్య నెప్పుడున్. 100

ఉ. నాయెడ నొక్కమాటను మనంబున భావన చేసి, మాటికిన్,
డాయక, యంతరంగమును దా నరికట్టుచుఁ, గోపభావ మై,
యాయత బాష్పకంఠ యయి, యప్పటియూర్పుల మోవి గ్రాఁగఁగాఁ,
జేయఁ దొడంగె రోదనము; చింతన సేయుదు దాని నెంతయున్. 101

శా. ఏకాంతంబున నొక్కనాఁడు గృహమం దెవ్వారు లేకుండఁగా,
నాకంజేక్షణ దర్పణంబుఁ గొని పీఠాన కి నుండంగ. నే

జోక న్వెన్క వసింప, మత్ప్రతిమయుం జూపట్ట, వే సిగ్గుతో
నాకంపించి భ్రమించి మించె మదనోద్యన్మానసాంభోజ మై. 102

చ. మఱియు సుగంధయుక్తమయి మంజులమై తగు మోముఁదమ్మిపైఁ
దెలెలెడు గంధలుబ్ధమగు తేఁటిగమిం గనుదోయి మాటికిం
దెఱచుచు మూయుచు న్మొగము ద్రిప్పుచుఁ గేలిసరోరుహంబుచేఁ
దఱుముచు నొప్పునప్పొలఁతి ధ్యానము సేసెద నిట్టివేళలన్. 103

చ. అటు నిటు ముందు వెన్క బహిరంతర సీమల సన్నిదిక్కులన్
స్ఫుటతర కాంచనాంబురుహ శోభిత మంజుల సుందరాస్యయై
కటుకున వాలుఁజూపులను దా ననుఁ జూచుచు సంచరించు న
చ్చటుల విలోచన న్మదిని సన్నుతి సేసెద నేఁ బ్రియంబునన్. 104

శా. ఆకర్ణాంతము లై మదాలసము లై యబ్జోపమానంబు లై
శ్రీకల్యాణము లై రమావరసుతోద్రేకంబు లై యొంద వా
స్తోకాంశు ప్రతిమంబు లై మధుకరీశోభాయమానంబు లై
యాకంజాక్షి విలాసనేత్రములు నా స్వాంతంబునం దొప్పెడున్. 105

చ. సమయము మీఱంగి నేఁ దలుపు చాటున నుండఁగఁ గేలుఁదమ్మిమో
హమున మొగంబునం దిడి మదాగమనంబుఁ దలంచి చూచుచుం
గ్రమమున మత్కులాంక పద కాంశములన్ మృదుగీతిఁ బాడుచున్
రమణ మనోవికాస యయి రాజిలుదాని మదిన్ భజించెదన్. 106

చ. కలువలఁ గేరుకన్నులను గాటుక రేఖలు దీర్చి, చెక్కులం
దలరఁగ జందనం బలఁది, యాపయిఁ గస్తురి కొంత పూసి, వేల్
తిలకము దిద్ది, ముత్త్యముల దీటుగఁ బాపట బొట్టువెట్టు న
య్యలికులవేణి ముగ్ధమొగ మబ్జుసఁగాఁ దలఁపోసెద న్మదిన్. 107

చ. స్మరజనకంబులై యమృతసారము లై శ్రుతిరంజనంబు లై
యరయ మృదూత్తరంబులయి యందము లై మదికిం బ్రియంబు లై
కెరలు మనోష్ఠ పృష్ఠ పరికీర్ణ శుచిస్మిత సంయుతంబు లై
పరఁగు నెలంతవాక్యములు పట్టుగ శోభిలు నామనంబునన్. 108

చ. తనరఁగ నామదిం దరళ తార నిమీలిత లోచనాబ్జ మై
యనుపమ లిప్త చందన రసాహిత పాండుర గండభాగ మై

ఘన మృగనాభికా కుటిల కల్పిత పత్త్రిల తాభిరామ మై
యను వగు సుందరీమణి ముఖాబ్జము నిల్పెద వేడ్క మీఱఁగన్. 109

చ. మఱియును గర్ణపాళిని సముంచిత కాంచన కుండలంబులున్
మెఱయఁగ, గబ్బిగుబ్బచనుమిట్టల ముత్యపుఁబేర్లు రంజిలన్,
బిఱుఁదులఁ గాంచి యొప్ప, మురిపెఁబున నందెలు మ్రోయ, వచ్చు నా
మెఱుఁగుమిటారి నెన్నఁదఁ జమీ మది నిప్పటికిన్ హితంబుగాన్. 110

చ. కురులు భుజాగ్రభాగమునఁ గూడి నటింప, గళంబు లీల మై
నొరగఁగఁ బెట్టి, తక్కెక బిగి, నొయ్యనఁ గాంతులు జీరువాఱఁగాఁ,
బెరుఁగు మిటారి గుబ్బ లలవిం గనుపట్టఁగ, నన్నుఁ జూచు న
గ్గరిత గురాళిదృష్టు లెదఁ గాంతు దలిర్పఁగఁ దేజరిల్లెడున్. 111

చ. అలరఁగఁ గోమలారుణ కరాంగుళి తొడలపై ఘటించుచో
వలయముగా భుజాలతలు వంచి దృఢాంగ వివర్తనంబులన్
వెలయుచు నుండఁగా సపరివేష సుధాకర కాంతి నొప్పు న
ప్పొలఁతుక మోము నామదిని బూని భజించెద వేడ్క మీఱఁగన్.

మ. అలరుంబానుపు డాసి, వచ్చుటకు నే నాలస్యముం జేయఁగా,
వల పెచ్చం, దలపోసి, మారవికృతిన్ ద్వారంబున న్నిల్చి, సం
చలనం బందుచు, నెచ్చెలిం గదిసి, కాంతు ల్మీఱ నెగ్గొత్తి కో
కిలవాగ్వైఖరి రోదనంబు గను నా కేళీసఖుం గాంచెదన్. 113

ఉ. ద్వారమునన్ వసించి కడు దైన్యమునన్నను జూచి చూచి త
ద్ద్వారతలంబునం బడి శుగాప్తిని డస్సియు నించుకంత ని
ద్రారతిఁ జెంది లేచి మది తల్లడిలంగ లసత్కపోల మై
యూరయుచున్న నెచ్చెలిని నాత్మభజించెద మాటిమాటికిన్. 114

మ. నలి నూర్పుల్ సెగుడంగ, నేత్రయుగళీ న్బాష్పాంబువు ల్రాల, సం
చలంత జూచుచు, నావిధం బడుగుచున్, స్వాంతంబు నానావిధం
బులఁ బోఁగా, మదనుండు పైకొనఁగ, మోమున్ వాంచి చింతించు న
బ్బలభిన్నీలశిలాకచన్ మదిని నే భావింతు నశ్రాంతమున్. 115

చ. మఱి యొకనాఁటి ప్రొద్దునను మానకఁ బంచటరంగు పైని దా
సిఱుముగ నెచ్చెలిం గదిసి యేహో ప్రియోకులు నెలు ... ...

బఱువున వచ్చి వెన్క నిలువం బడినంతనె, చూచి సిగ్గుతోఁ
జఱునగ వొప్పఁ బోవు చెలిఁ జిత్తమునం దలపోసి చూచెదన్. 116

మ. అపరాధం బొనరించి తీవనుచు నత్యంతకోపంబుతోఁ [బో
నుపలాలింపక, మోము సంగక, యొహో హాహా చాలుఁ బొమ్మంచుఁ,
కిపుడు న్నేను బ్రియోక్తి నాముకొన, నందాసక్తి లేనట్టి మా
ట పచారించినబోటి నా హృదయవాటంబందుఁ గీలించెదన్. 117

చ. పడుకొని యంతలోనఁ బరిభావిత యై వడి లేచి నిద్రచేఁ
దోడఁబడ నావులించి మెయి వ్రాలు విరిచ్చి విజృంభణక్రియం
బొడమిన మోహవాసనకుఁ బూని భ్రమించుచునున్న తేంట్లు స
దడికిఁ జలించునట్టి కనుఁదమ్ములు గల్గినదాని నెన్నెదన్. 118

చ. మనసిజపూజ సేయ నిజమానిను లందఱు గూడి కేళికా
వనమున కేఁగుచోఁ దపమాపార్శ్వమునన్ వసి యాపఁ జూచు న
న్నెనసినశంకతోడ జను లేమనుకొందురొ యంచు భీత యై
కనుల మటుం లుండు మునుఁ గనుసన్నలు సేయు పహాటి నెన్నెదన్.

మ. కలకంఠీ కమ కంఠి, నాస్య జిత రాకాచంద్రబింబ, స్మయా
ర లసద్దృక్ప్రభా సమాన వేణి, సుగుణవ్రాతాత్మ, నేత్రప్రభా
విలసన్మత్త చకోర, యాన విజిత శ్వేతచ్ఛదా, గాంచ నో
జ్జ్వల కుంభస్తనిఁ గామసీమంతిని నే భావింతు నెల్లప్పుడున్. 120

చ. వరుస వివర్తితంబు లయి వ్రాలు నపాంగ విలోకనంబులన్
మరు దశ నోపమాన మృదు మంథర మంజుల భాషణంబులన్
దర మధుర స్మితంబులను దాల్మియు యానములన్ విలాసితన్
సిరి లెసఁగంగ నొప్పు చెలిచేష్టలు నామది సంస్మరించెదన్. 121

చ. విలసిత మన్మథన్ విరహపీడల లాలసగాత్రి సుందరిన్,
లలిత కురంగనేత్రను విలాసరసాంచిత చారుకాంచ నో
జ్జ్వల మహనీయ చేల యుత, శ్యామ, విరాజిత హంసయాన, నే
నలవడ సంస్మరించెద ననారతముం మదిలోన వేడుకన్. 122

చ. మలయగిరి ప్రభూత పవమానములం గని తీవ లాడఁగా
సలలిత రత్నవేదిపయిఁ జక్కఁగఁ దా వసియించి గీతముల్

దలకొని వీణ సుస్వరయుతంబుగఁ బాడుచు నాళిపాళికిన్
లలి శ్రవణోత్సవం బొసఁగు లక్షణగాత్రిని నే భజించెదన్. 123

—* వీరసేనుండు కవి రచించుపద్యంబులను రాజునకుఁ బంపుట. *—

వ. అని యిట్లు కవివరుండు మదనోన్మాదంబున యామినీపూర్ణతిలకాయత్తచిత్తుండై తద్వర్ణనావిశేషంబులుగా రచించిన పద్యంబులు లిఖింపం జేసిన వీరసేనుని యనుమతంబునఁ దద్భృత్యులు భూపాలుని కప్పుడప్పుడు సమర్పించినం జూచి చూచి యంతకంతకు నాతఁడు కోపాటోపంబునఁ గసరిల్లుచున్న వారును విసికి విసికి మరలివచ్చి తద్వృత్తాంతం బంతయుఁ గవివరుండు విన వీరసేనున కిట్లనిరి. 124

చ. 'హిమరుచి సత్కళా విభవుఁ డీకవిరాజు రచించునట్టి ప
ద్యములు గ్రహించి భూవిభున కర్పణసేసినఁ జూచి కోపభా
వమున నురుక్తులం బలికి వారక పొమ్మనుఁ గాని మంచిమా
టమరఁగఁ బల్కఁ డాతఁడు; తదాగ్రహవృత్తి వచింపశక్యమే!' 125

చ. అనవుడు వీరసేనుఁడు దదాననముం గని, 'యో కవీంద్ర, యో
యనఘుఁడ; యిందిరావరసుతాభుఁడ వౌసను సత్కృపామతిన్
మనమున హింససేయుమని మానితిఁ, బూనితి నే భరింపఁగాఁ;
బనివడి వ్రాయు పద్యములు పార్థివుఁ డొప్పఁడి దేమి సేయుదున్? 126

చ. అనవుడు భూసురుండు హృదయాబ్జమునం గడు నవ్వి, 'యోగి, ని
న్ననయము మెచ్చితిన్; విను, క్షమాపతిమానసముం గరంగునే?
పనివడి యేల వ్రాసితివి పల్కుడి? నా కయి బ్రహ్మదేవుఁ డి
ట్లనయము వ్రాసియుండ వెతలం బడఁ గారణ మేమి చూడఁగన్?

ఉ. ఓరి, తలారి, వీరి మఱి యూరక త్రిప్పకు; మేమి త్రిప్పఁగా
సారము? ఖడ్గముం గొని విచారము సేయక త్రుంపు;' మన్నఁ ద
ద్ధీరత గాంచి వాఁడు 'క్షితిదేవకులోత్తమ, యేతదర్థమై
యూరయఁ జాల నెంతపని కైన భరింపుదు నిన్ను లెస్సఁగన్. 128

క. ఏమేమి వ్రాసితివొ? యా
భూమీపతి మానసంబు పొరలక పోయెన్;

సామీ, యీ మూర్ఖసను
సామోదత మాచిపద్య మానతి యిమ్మా.' 129

వ. అనిన విని సృష్టికర్త యైనస్రష్ట నుద్దేశించి. 130

సీ.' తన పృథ్వి యాఘనాఘనవేణి చరియించు
క్షితిభాగమున నుండఁ జేయవయ్య,
తనరసం బాసుధాధర క్రీడ లాడెడు
శృంగారసరసిలోఁ జేర్పవయ్య,
తన తేజ మాతప్తకనకాంగి దర్శించు
దర్పణాంతరమునఁ దార్పవయ్య,
తనవాయు వాసుగంధశ్వాస విసరించు
కొను వ్యజనంబునఁ గూర్పవయ్య,

తే. తన నభం బారమణియింట నునుపవయ్య,
యీశరీరంబు పంచత్వ మొనసినపుడు
స్వాంశములతోడ భూతంబు లైదునైదు
గూర్పవయ్య విధాత నా కోర్కి దీఱ.' 131

వ. అని యిట్లు కమలభవుని వేఁడి త్రికరణపూర్వకంబుగ నమస్కరించి నిలువంబడి యున్న విరసేనుఁడు తత్పద్యంబు గ్రహించుకొని రాజ సమీపంబునకు వచ్చి తత్పత్రిక సమర్పించిన. 132

క.'ఇది యేమి? మాటిమాటికి
హృదయంబున లేదె భీతి యొంతయు?' నన వాఁ
డదరక 'సామీ, భూవర,
యిది చూడుఁడ, యొక్క వింత యేమో తలఁపన.' 133

వ. అనిన లిఖితంబు గైకొని పద్యంబుఁ జదువుకొని యంత్యార్థంబనేకార్థంబులుగాఁ దోఁచినఁ గొంతతడ వాలోచించి యి ట్లనియె. 134

క.'ఓరి దురాత్మక, నీవిటు
సారెకు రావలవ; దింకఁ జనుదెంచితివా,
వారక నిను దండించెద;
నూరక యాపని మటింపుఃమెుఖుదు నరాధుఁ.' 135

ఆ. అన నిరాశుఁ డగుచు నావీరసేనుండు
వచ్చి పలికె విప్రవరునితోడ
'నేమి వ్రాసినాఁడ? వెఱుఁగ నే, నింతైన
మనసు గరఁగదయ్యె మనుజపతికి.' 136

మ. అని పల్కం, దల యూఁచియూఁచి, మది నాహా యంచు, వేసాహసం
బునఁ జాతుర్య మెలర్పఁగాఁ దనగతిన్ భూమీశు నుచ్ఛ్రాయముం
గని, రెం డొక్కటి యైన మంచిది యగుం గాకంచు నిశ్శంకుఁడై,
చన నూహించె శరప్రయోగ మను యేఁచం బద్య ముద్యద్గతిన్.

—* విరాజు కోపశాంతికరంబైన యొకపద్యము వ్రాసి పంపుట. *—

చ. 'రవిజుఁడు భా గుణింప విధురంబుగ భట్టి నశించె, భారవి
ప్రవరుఁ డడంగె దీర్ఘమునఁ, బ్రాణ మిడెన్ గుడీ యయ్యె భిక్షుఁ, డీ
నవనికిఁ దప్పె భీముఁడు, డదంతగతిన్ స్మృతి కొమ్ము వెట్ట ని
క్కువముగ నే భుకుంఠుఁడను, గొమ్మున దీర్ఘము వెట్టకుండఁ డీ,
భువి నతఁ డెన్న నిర్దయుఁడు, భూపతి పేరుఁ దలంప భూవరా.' 138

వ. అని యాపద్యంబు లిఖియించి వీరసేనున కిట్లనియె. 139

క. 'ఓపుణ్యాత్మక, వినుమా,
యీపద్యము చే గ్రహించి యొంతయుఁ జని నీ
వేపున నొసఁగిన, వే. యా
భూపతి ననుఁ బిల్వ నంపుఁ బొమ్ము రయమునన్.' 140

వ. అని చెప్పిన నప్పద్యంబు గ్రహించుకొని పోయి రాజుముందటం
బెట్టిన నప్పత్త్రిక దండధరాసిపత్త్రిక విధంబున మదికిం దోఁపం జూచి
తదర్థంబు గ్రహించి మహీవల్లభుండు పవనోత్కంపిత కదళికా మహీ
రుహంబుచందంబునఁ గంపిత సర్వావయవుం డై యొంతయుం బ్రొద్దు
చింతించి తదుభయదృఢతరస్నేహసారంబులును దత్కవితామహ
త్త్వంబును విచారించి వానితో ని ట్లనియె. 141

—* రాజు కవిరాజుం బిలువఁ బంపి పుత్త్రి నూఱడించుట *—

క. 'ఓవీరసేన, యిచటికి
వేవేగను దోడితెమ్ము బిల్హణు.' ననినన్,

భావము రంజిలు వాండు ధ
రావిభునకు మ్రొక్కి వచ్చి రాసుత కనియెన్. 142

క. 'ఓ తల్లి, నీమనోహరు
నాతత సదయాంతరంగుఁడై వసుధేశుం
డాతనిని దోడితెమ్మనె
నీతాపము మాను మింక నీరజనయనా.' 143

వ. అనిన గ్రీష్మ సమయోష్మ దందహ్యమాన మానస యైన మయూరిక ఘనాఘన గర్జా నినాదంబు వినినచందంబున సుందరీమణి తద్వచనంబు విని కుతూహలాయత్తచిత్త యై కంఠహారం బొసంగిన గ్రహించుకొని బిల్హణునకిట్లనియె. 144

ఉ. 'ఓకవిరాజశేఖర, మహోన్నతి నీవు రచించుపద్యముం
దేకువతోడ నానరపతిం గని యిచ్చినఁ జూచి మోదియు
నై కొని దానియర్థమును గాంచి దలిర్ప గ్రహించి యప్పుడ
న్తోకజనంబు మీఱ నినుఁ దోడ్కొనిరమ్మనె నయ్యలియ్యెడన్.' 145

వ. అని యత్యాదరంబున శుభ లక్షణ ప్రశస్తం బగు సతని హస్తంబుఁ బట్టుకొని వచ్చునెడ. 146

తే. రాజరాజగుమదనాభిరామనృపతి
తనకుమారిని దలంచి యాస్థాన మెడలి
వచ్చి తద్ద్వారమం దున్న వజనపత్రి
నేత్ర దగ్గఱఁ జేరి కన్నీరు నుడిచి, 147

తే. శిరము మూర్కొని చికురముల్ సిక్కువాపి
చక్కఁగా నిడి గద్గద స్వరముతోడ
ననియె దయ మీఱ భూపాలుఁ డాత్మజాత
'కమ్మ సంతాపమును మాను మమ్మ' యనుచు. 148

క. 'ఓ కూరిమితనయ కవివరు
నీకోరిక మీఱఁ గూర్తు నిశ్చలమతి వై
నాకడకును రావమ్మా
యీకడ నా చేయుపని గ్రహింపుము మదిలోన్.' 149

—* రాజు కవివరు సమ్మానించుట *—

వ. అని యుపలాలించి యాంతఃపురంబున కనిచి, బిల్హణునకు నెదురు సని నమస్కరణపూర్వకంబుగఁ గౌఁగిలించి చతురంతయానంబు నధిష్ఠింపఁ జేసి సభామంటపంబునకుం దోడ్కొని వచ్చి యుచితాసనంబునం గూర్చుండ నియమించి సభాసదులు విన నాతని కిట్లనియె. 150

ఉ. 'ఓ చతురాననాన్వయ మహాంబుధిపూర్ణశశాంక, బిల్హణా ఖ్యా, చతురాస్య, నీమహిమఁ గన్గొన నేరికి శక్య మీధరన్ ? నీ చతురోక్తి వైఖరికి నీ ధృతవృత్తికి నీ కవిత్వధా రాచలితైక నిష్ఠకు నహర్నిశము న్మది నేను మెచ్చితిన్. 151

— * రాజు కవివరుం దనకూఁతుఁ జెండ్లి నమ్మనుట *—

చ. తడఁబడి యెవ్వఁడేనియుఁ గృతఘ్నునియుం దొనరించు మేలు నై వడిని మదీయకృత్రిమము భవ్యగుణాకర నీమనంబునం దడవక సుందరీమణిశశికళను నాతనయన్ వరించి యే ర్పడ నయ మొప్ప మత్పురికి భర్తవు గమ్మని పల్కె వెండియున్. 152

క. 'రేపు సమస్తం బఁగఁ గా; క్షీప్రాద్యునఁ బశిలినాఁడ; నీహితమతి నీ వీపట్ల నేదఁ దేఱుము భూపాల ను నైకచర్య భూసురవర్యా.' 153

వ. అని యొడంబఱిచి కవివరుని యథాస్థానంబున కనిచి వసంతామాత్యున కిట్లనియె. 154

క. 'ఓ మంత్రివర్య, చూచితే భూమీసురుచిత్తవృత్తిఁ బోలింపంగా నే మందు ? నెంత ధృతి ? మా భామామణిహృదయ మట్లు పరిశీలింపన్. 155

క. ఈవిధమున నిర్వురకున్ దైవాజ్ఞన్ ఘటన మయ్యెఁ; దప్పింపంగా నావశమె? యగ్రజన్ముఁడు; భావింపఁగఁ గూఁతు నిత్తు భవ్యవిచారా.' 156

వ. అనిన విని మంత్రివరుండును సభాసదులును నిది యవశ్యకర్తవ్యం
బనిన, విని వారలం బనిచి యంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించి పరిచారికాజ
నంబులం బిలిపించి యిట్లనియె. 157

క. 'ఓకాంతలార, మత్సుత
కాకవివర్యునకు భోజనాదులు పూర్వం
బేకొలఁదిఁ జరిగించితి
రాకొలఁదిం జేయుఁ' డనుచు ననిచి రయమునన్. 158

వ. తనదారమంగారమాలిక కాచందం బంతయుం జెప్పి యాయమకా
నందం బాపాదించి భోజనాదికృత్యంబులు దీర్చి సుఖం బుండు నంత.

—* ప్రాతఃకాలము *—

చ. తెలతెలవాఱెఁ దూర్పు, నలుదిక్కుల విచ్చెఁ దమంబు, పక్షులుం
గలకల పల్కెఁ, గోకములు గాంచె ముదంబు, లుడువ్రజంబు ఖ
స్థలమున నాడకాడకును జాఱెఁ, జెలంగి పదాయుధంబు లు
ద్గళగతి మ్రోసె, వీచె వలిగాడ్పులు భూజను లుల్లసిల్లఁగన్. 160

సీ. కోకాంగనా గణ శోక మారుతమిత్త్రి
ఘనతర జ్వాలలఁ గందినాఁడొ?
విరహనిస్సహ వధూ విపుల నిశ్వాస నోష్ణ
గంధవాహములచేఁ గమలినాఁడొ?
బాధిత పద్మినీ పటల శుక్సంప్రాప్త
ఘోర పాపంబునఁ గుందినాఁడొ?
జన దూరితాప్రాప్త జార చోర వ్రాత
శాపంబులను గొంత సమసినాఁడొ?

తే. యనఁగ దోషాకరుండు కళానుభూతి
దొరఁగ వెన్నెలపులుఁగులుఁ దొడరి యితఁడు
రేపు నవేళ కొదవునో మాప నేమి
యనుచు వడి సార మంత కొల్లాడ నరిగె. 161

మ. ముద మొప్పారఁగఁ బద్మినీమణులు మోము ల్విప్పఁ, జక్రంబు ల
భ్యుదయుం బొంద, సదాళులున్ సరస విస్ఫూర్తిం బ్రవర్తిల, నా

స్పద మై భాసిలు పుష్పదంత గజరాజు నెక్కి, యుద్యద్ద్విజాల్
మది రంజిల్లఁగ సన్నుతింపఁ, బొలసెన్ మందానిలుం డుత్తరన్. 162

మ. మలయాహార్యతటంబు డిగ్గి, విలస న్మల్లీమతల్లీ లతా
వళులం జిక్కి, ప్రయాసిత న్వడలి, దివ్య చ్ఛారు కాసార ని
ర్మలతోయంబుల నీఁది, పంకరుహ సౌరభ్యంబుఁ గ్రోల్లాడి ప
క్షుల నాదంబులతోఁ జరించె మరుదంకూరంబు లవ్వేళలన్. 163

క. ఘనతమ్ములవై భవమును
గొనె నఁట యొకరాజు వానిఁ గొట్టెద ననుచున్
ఘనకోపుఁ డయ్యె ననఁగా
నినుఁ డతితేజం బెసంగ నేతెంచె నొగిన్. 164

మ. హరి చక్రంబు ధరించి, యుద్భట నిశాటాటోపముల్ మాన్చి, యు
ద్ధుర లీలాప్తి బుధాంకవర్తి యయి, యొంతో పూర్వదేశంబు భా
సుర మై యొప్పఁగ నింపు నందు నిలిపెన్ సుత్రాహ్వఁడే యుచు శం
కర పద్మోద్భవులున్ భజింపఁ జెలఁగెం గల్యాదితాచారుఁ డై. 165

ఉ. అంగుగఁ గాల మన్కరికి నావల నీవల వ్రేలు బంధు రా
భంగుర పాశలంబు లగు బంగరుపోఁతల ఘుంటలో యనన్
సంగతి మీఱఁ బ్రా క్చరమ శైలములం గనుపట్టి రర్క సా
రంగధరుల్ నిజోర్ధ్వరుచు లందము నొందఁగ నట్టివేకువన్. 166

క. హిత విబుధ స్తుతి గోత్రా
హితకరుఁ డుదయించె గురు బుధేశ హితుం డై,
ధృతిఁ బూర్వదేశముం గొని
క్రతువులు గోతలమునందుఁ గడు నొప్పారన్. 167

సీ. అతుల ద్విజాలోకనావహుం డై త్రయీ
సుముఖుఁ డై నట్టి తేజోమయుండు
కమలా మనోహ రాకారుఁ డై శర్వరీ
చరుల నొంచిన చక్రధరణశాలి
యఖిల లోక తమోపహరణ నైపుణవర్తి

రాజిల్లు నట్టి సర్వజ్ఞవిభుఁడు
మిత్త్రుఁడై భువన పవిత్త్రకుండై తగ
ధర నెలింగించు సన్మార్గవర్తి

తే. యాదిమూర్తి యనంగఁ బద్మాప్తుఁ డనఁగ
నార్తితార్యుఁ డనంగ దివ్యైకవాక్ప్ర
వముల ద్విజరాజసంగతి వసుమతీధ్ర
శేఖరారూఢతను రవి చెలఁగె నెదుట. 168

తే. అలరుతమ్ముల నొకటిగా నాత్మఁ దలఁచి
దిశలు చెలువొందఁ దమము ఛేదించి తనకు
లోకబాంధవ విఖ్యాతి లోకు లెన్నఁ
గరము వెలుఁగంగ బద్మినీ కాంతుఁ డలరె. 169

క. ఉరు కువలయంబు బెగడఁగ
ఖరకరుఁడు జనించి వచ్చి కలుగు నదాన్
వరుసఁ గని రూపు మాపఁగ
నరిగెను ద్విజరాజు పశ్చిమాంబుధికడకున్. 170

చ. సమయ కిరాటకుం డుదధి జాడల వచ్చుచుఁ జేరి పూర్వది
గ్రమణికి నమ్ముకో నుదయ రాగపువన్నె పటంబు విచ్చి చూ
పె, మదికి హర్షమైన, నది ఛేరము లాడి నిబద్ధమైన ని
ష్కము నొకటిచ్చెనో యనఁగఁ జాయలు దోఁప నినుండు చెల్వగున్.

తే. ఒక్కయినుఁ డంతకంతకు నుక్కు మిగుల
నెక్కరా జది సూడంగ నోర్వలేక
డిందె వెల్వెల నై యొక్కదిక్కు సేరె
ననఁగ సూర్యుండు హెచ్చె హిమాంశుఁ డడఁగె. 172

చ. సమయవినోది యిన్న నెడఁ జక్కని రంగమునందు సర్వది
గ్రమణులు చూడ గారడము రక్తినిఁ జూప విధుండు నాఁగ న
ద్దము నొకకర్ణమందు నిడి దాపలికర్ణమునందు హేమ చ
క్రము వెడలంగఁ దీసె ననఁగా రవి దోఁచెఁ బ్రభాప్రభావుఁడై.

—* రాజు దనకూఁతును గవి కిచ్చి పెండ్లిసేయుట *—

వ. ఆసమయంబున నంతకుమున్న మంగళతూర్యనాదంబులు వినుచు మేల్కని మదనాభిరామభూమీధవుండు స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానంబులు నిర్వర్తించి సముచితాలంకారుం డై సభాస్థలంబునకు వచ్చి మంత్రి పురోహితామాత్య బంధు విద్వజ్జనంబుల రావించి వారల నుచితాసనంబులం గూర్చుండ నియమించి సుప్రసన్నుం డై. 174

క. 'ఘనులార, బిల్హణాఖ్యున
కెనయఁగ మామక కుమారి నిచ్చెద నని నే
మనమునఁ దలఁచితి నిప్పటి
కనుకూలత; బ్రహ్మ పూర్వమందె ఘటించెన్.' 175

వ. అని యిట్లు పలికి, వారలయనుమతంబున ముహూర్తనిర్ణయంబు సేయం దలంచి జ్యోతిర్విదులఁ బిలిపించి యడిగిన వా రిట్లనిరి. 176

క. 'గురు కవి యుక్తి నినుంపున్
వరుస నమందాత్ముఁ డగుచు వసుధఁ బరఁగినం
బరికింపఁగ ద్విజరాజున
కురుతరముగ మంగళాప్తి యొప్పగు వేడ్కన్. 177

తే. ఏ కుమారిక యళి యయ్యె నాకవీంద్రుఁ
డలర ధను వయ్యె, నిర్వర కనుగుణంబు,
గ్రహవిరోధంబు నెందులఁ గానఁబడదు,
రాజబల మొప్పు, నొప్పుఁ దారాబలంబు. 178

క. ఈకన్య కిపుడు ద్విజరా
జాకడ నాటింటఁ జెల్వ మలరినవాఁ డై
చేకొని పదిటను మిత్రత
శ్రీకరముగ నొప్పు నతను సిద్ధి నృపాలా.' 179

వ. అని యిట్లు పలికిన సంతుష్టాంతరంగుం డై నృపపుంగవుండు నిజనగరం బలంకరింపం జేయుం డని పరిచారకులం బంచిన. 180

సీ. పచ్చల తోరణ పంక్తులు ఘటియించి,
కస్తూరిపూఁతలు గా నొనరిఁ.

మలయజ పంకంబుఁ జలికి, జవ్వాది కే
ఖలు దీర్చి, రత్న వేదుల నమర్చి,
ముత్యాల నవరంగముల రంగు గావించి,
నవ వజ్రమయ వితానములు నెఱపి,
వాసి తాగరు ధూప వాసనల్ నిగిడించి,
పగడాల మెఱయుఁ చప్పరము లునిచి,
తే. ప్రతిగృహంబుల భద్రకుంభములు నిలిపి,
దర్పణాంబులు ద్వారబంధములఁ గూర్చి,
ధవళ సౌధాళిఁ జిత్ర కేతనము లెత్తి,
పురము శోభిల్లఁ జేసి రబ్బురము గాఁగ. 181

సీ. వసిష్ఠఁ జూచిన నింపుమై మంగళ
తూర్యనాదములు సంతోష మొసఁగ,
నేచాయఁ గాంచిన హితముగాఁ జెవులకు
వీణారవంబులు వేడ్క సేయ,
నేపట్టుఁ గసిన భేరీ పట హాది కా
హాళ మృదంగ క వాద్యములు వెలయు,
నేచోటు వీక్షింప వాచా చమత్కృతిఁ
బాటలు మాటలుఁ బరిఢవిల్ల,
తే. నొప్పెనక్షత్రవల్ల భాభ్యుదయమునకుఁ
జెలఁగి మిన్నంది యుబ్బిన జలధికరణిఁ
దనరుఁ గవిరాజశుభమహోత్సవమునకును
నగరరాజంబు సంతతానంద మొంది. 182

క. అత్తఱి నయిదువ లారతు
లెత్తుచు ధవళములు వాడ నింపు దలిర్పం
గ్రొత్త గనిపింపఁ బెండిలి
చిత్తరుఁజవిక కరుదెంచె క్షితిసురుఁ డెలమిన్. 183

సీ. ఈ ధామనిధికరం బెనయంగ నలుఁ గిడ

యీ కళానిధిఁ జేరి యెలమి సేవలు సేయ
నేర్తువు, మృదుహస్త, నీవు రావె;
యీ చతురాస్యుతో నింపుమైఁ బలుకంగ
నేర్తువు శుభవాణి, నీవు రావె
యీ మహాసంజ్ఞు నిర వొంద శిర సంట
నేర్తువు, శశిరేఖ, నీవు రావె;
తే. యనుచుఁ దమలోన భూమిపాలానుమతిని
సరస సల్లాప వచన రచనలు దెలుపు
నంగనారత్నములు గొంద ఱాసువర్ణ
గాత్రుఁ గదియుచు మంగళారాత్రి కలిడి. 184

క. 'మంగళము రాజనుతునకు
మంగళ మంబుజముఖీరమాతనయునకున్
మంగళము శాస్త్రవేదికి
మంగళము కవీంద్రమౌళిమణికి సుగుణికిన్.' 185

వ. అనుచు నారతిపాటలు పాడి శిరంబున నక్షత లునిచి. 186

చ. నడు మసియాడఁ జన్నుఁగవ నాట్యము సల్పఁగ, రత్నహారముల్
దడఁబడి డోలికాకలనఁ దార్కొన, వేణి చలింప, నెమ్మొగం
బొడలును జెక్కుటద్దములు నొయ్యఁ జెమర్పఁగఁ, గంకణంబు లే
ర్పడి రవ ముప్పతిల్ల, నొక భామ తలంటెఁ గవీంద్రమౌళికిన్. 187

తే. తావియటకలిఁ దలఁ బుల్మి తమక మొప్ప
బంగరు కటాహములలోనఁ బొంగు జలముఁ
జాట్లు గావించి బిందియ న్బట్టి యొక్క
యతివ సుకవికి మజ్జనం బార్చె నపుడు. 188

సీ. తడియార్చి వలువ లేర్పడ నిచ్చె నొకలేమ,
యుదిరిపావా లుంచె నొక్కభామ,
పువ్వులు సిగఁ జుట్టెఁ బాలు పొంద నొకకొమ్మ,

కస్తూరితిలకంబు ఘటియించె నొకచాన,
యొడల గంద మలందె నొక్కజాణ,
చొకట్లపోగులు సవరించె నొకబాల,
యుపహారములు పూన్చె నొక్కగోల,
తే. పచ్చరత్నపుటుంగరాల్ దొడిగె నొకతె,
వెలదిక కపురంపు సురఁటిచే విసరె నొకతె,
నిలువుటద్దంబు ముందర నిలిపె నొక్క
మగువ, బిల్హణకవిశిఖామణికి నపుడు. 189

క. ఈరీతిఁ గవిని జెలు లిం
పారఁగఁ గయిసేసి నృపవరాత్మజ కేత్రో
నిరాటం బొనరిచి సిం
గారించిరి వేడ్కఁ బాదము గ్రక్కున నంతన్. 190

క. సరిగంచుచీర కటిపై
నిరియలుగాఁ గట్టి, రవిక నిక్కు మెఱయఁగా
సరిగుబ్బలు గుబ్బతిలం
గరిమల సవరించి, పైఁట గావించి రొగిఁగా. 191

క. ఇఁకఁ జక్కవాసనే యని
చికురంబులు చిక్కు దీర్చి చెలువుగఁ గొల్లం
కొకయుంపి వెట్టి, నొక్కతె
సకి ముడి బాగుపడె ననుచు సన్నుతి సేసెన్. 192

తే. సూర్యచంద్రులు మైత్రిచే సుదతివదన
వనజ మంతయు సంతత వైభవంబు
నందఁ జేయ వసించిరో యనఁగ నపుడు
సూర్యచంద్రుల సిడె నొక్కశోభనాంగి. 193

ఉ. కోరిక నాఁకలిం గొని చకోరకముల్ జవ ముప్పతిల్లఁగా
సారసవైరియం దమృతసారము నాఁటుచుఁ దోఁప తద్గతం
బై పరిహాయించు నల్పుగొన నత్తఱిఁ జాతె ననంగ నొక్కసిం
గారపుబొమ్మ వాలుఁ జెలి గన్నులఁ గాటుక దీర్చె బోటికన్. 194

తే. తారకావళి సేవ్య మై తనరునట్టి
చంద్రబింబంబుతోడుత సాటి గాఁగ
జెలువమోమునఁ గస్తూరితిలక మునిచి
ముత్తెముల చేరు లమరించె ముదిత యొకతె. 19

క. అద్దములవంటి చెక్కుల
నిద్దపు రుచు లుప్పతిల్ల నీటుగ శ్రుతులన్
ముద్దులగుమ్మకుఁ దా నొక
ముద్దియ కుండలము లునిచె ముద్దులు గాఁగన్. 1

క. సంగతిగ మోవి చవిచూ
డఁ గవి యురుచెంచె ననఁగఁ దానొక్కన నాసన్
గం గలర నాణిముత్తెపు
ముంగఱఁ గీలించె నొకతె ముదితామణికిన్. 1

క. దరము వివరం బెఱింగియు
నరుసం దనజన్మసీమవారిని వేఁడ్కన్
భరియించె ననఁగ నొక్కతె
యురుకుచమెడ ముత్తెసరుల నునిచెం బ్రేమన్. 19

క. స్ఫుటముగ నీయుత్సవమునఁ
గటకంబులు మ్రోసె ననుచు ఘన మణి భాస్వ
త్కటకమ్ము లునిచె నొక్కతె
కుటిలాలక కరములందుఁ గోమరు సెలంగన్. 19

క. ధరఁ గొని పిఱుఁదులు దీవ్రుల
సిర వొందఁగ నాక్రమించి యేలె నటంచున్
బిరు దుంచినగతి యొక్కతె
యొరయఁగ రత్నముల కాంచి నునిచెం జెలికిన్. 20

క. కరిగమన నడలు మదనుని
కరిగతులకు ధిక్కరింపఁ గల వని యందెల్
సరి మ్రోయఁగఁ జరణంబుల
నరు దారఁగ నిలిపె నొక్కయతివ ముదమునన్. 2

క. ఈవిధమున రమణీమణి
లావసుధావరునిపుత్త్రి కంచితలీలన్
వేవేగ యలంకారము
గావించి వివాహవేదికప నిల్పుటయున్. 202

సీ. సతివీక్షణములు రసప్రవర్తకములై
నెమ్మోముఁదమ్మిపైఁ గ్రమ్మికొనఁగ,
బిసరుహేక్షణ దృష్టులు సుమనోహరములై
గళి సుగంధ విశేషకలనఁ బొదలఁ,
దరుణాంగి చూపు లత్తఱి శిలీముఖములై
హృదయ పంకజ మావహించి నాట,
భామినీ లోచనప్రభలు వరాళులై
తన రాజు పాదపద్మముల వ్రాలఁ
తే. బరఁగి కవిరాజు పూర్వవైఖరిని మోహ
కలిత విభ్రమ విస్మయాక్రాంతుఁ డగుచు
వనిత రాయత్త చిత్తుఁడై యాత్మలోనఁ
జెలువ భావంబు గాంచి వీక్షించు చుండె. 203

సీ. ఈ సర్వమంగళ యీక్షణకాంతులు
భరిత సుధాకరప్రభలు గాఁగ,
ని శ్యామ కన్దోయి సింపారు దీప్తులు
పూసిన రతికాంతు భూతి గాఁగ,
నీ సతి కన్నుల భాసిలు దీధితుల్
పాలు పొందఁ దమ్ముల పూజ గాఁగ,
నీ యార్య లోచనచ్ఛాయలు హాళిపైఁ
బ్రవహించు గంగాఝురంబుఁ గాఁగఁ,
తే. బరఁగు కవిరాజమౌళి సర్వజ్ఞమూర్తి
విలసదసమాంబక స్ఫూర్తి విశదకీర్తి
యంచితాచల భోగ భాగ్యైకవర్తి
యనుచు నచ్చటివిబుధాళి యభినుతింప. 204

సీ. భావి ఫలోదయ ప్రాప్తిభాసురము లై
పరఁగు మౌక్తికముల బారు లనఁగ,
రతిపంచశరులు సంతతకేళిఁ దేలుచుఁ
బనివడి యాడు పూబంతు లనఁగఁ,
దియ్యవిల్తుఁడు రెండు తెఱఁగు లై యిరువుర
కడ లందివేయు మార్గణము లనఁగఁ,
దనవలనను వీరు దనరారె ననుచుఁ జం
ద్రుఁడు సల్లు నమృత బిందువు లనఁగ,
తే. వెలఁగు నయ్యామినీపూర్ణతిలక చూపు
లనఘ కవివర్యచూపు లన్యోన్యమైత్రి,
నెలయుచు గతాగతంబు లై కలయ నడరి
వెలయఁ జూచెను జనులకు వేడ్క సేసె. 205

తే. లలితముగ విప్రులు 'త దేవ లగ్న' మనుచు
మంత్రములు సెప్ప, శుభపీఠి మహితలీల
వరుస నుంచిరి తద్వధూవరుల నృపతి
యనుమతంబున నైదువు లపుడు వేడ్క. 206

తే. పుడమివేల్పులు పుణ్యాహ పూర్వకముగ
దేవతాహ్వాన మొనరించి తివిరి వారి
కరములను గంకణములు వేడ్కను ఘటించి
చదివి రంతయు మంగళాష్టకము లపుడు. 207

మ. పొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చుపగిదిన్ క్ష్మానాథముఖ్యంబు తా
బొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చె సుమనస్సంతానముల్ మెచ్చఁగన్. 208

క. దలఁబ్రాలపళ్లెరంబులు
వెలఁదులు పార్శ్వములఁ బూన విభునిశిరమునన్
జలజాక్షి ముంచి దోయిటఁ
దలఁబ్రాలను బోసె విభుఁడుఁ దనపై నుంచెన్. 209

వ. ఇట్లత్యద్భుతంబుగఁ దదుత్సవంబు విధ్యుక్తప్రకారంబుగఁ గావించి
భూసురులకు మ్రొక్కి తదాశీర్వచనంబులు గైకొని బిల్హణుండును,
యామినీపూర్ణతిలకయును యథేష్టభోగంబుల నుండునెడ. 210

సీ. నీలమేఘంబులు శైలాగ్రముల వ్రాలెఁ,
బకిరింప వెల్వాలఁ బాఱె విధుఁడు,
సన్నగించెను బికస్వరము లంతంతకుఁ,
గలహంసగతుల సంగతులు దప్పె,
గగనమార్గము సావకాశ మై బలు పొంచె,
నహిరాజు రూఢి సందంద నిలిచెఁ,
కేతకిదళములు గెలఁకుల భాసిల్లె,
మెఱుపుఁదీఁగలు మింటఁ దఱచు మెఱసె,

తే. నంద మొప్పఁగఁ గొలఁకుల నాంబు వ్రీడమొ,
నాడకాడకుఁ గోరిక లతిశయిల్లె,
ననుచు జను లెల్లఁ బొగడ ఘనాగమ మన
గర్భగౌరవ మాకాంత గాంచె నంత. 211

వ. నవమాసంబులు నిండ దశమమాసంబున నొకసుముహూర్తంబున.

మ. మరుదంకూరము సంచరింప, గ్రహముల్ మార్తాండునిం జేరకే
నెరయన్, దిక్కులు దెల్విఁ జెంద, గగనస్థితివ్య న్మృదంగాది వా
ద్య రవంబుల్ సెలఁగన్, సురప్రతతి యుద్యత్పుష్పవర్షంబులన్
బోరి వర్షింప, వధూటి గాంచెను సుతున్ భూరిప్రభావ్యాన్నతున్. 212

క. ఘనతం బ్రభాకరోదయ
మున జనియించుటయు విప్రముఖ్యులు వేడ్కం
గని లగ్నగతిఁ బ్రభాకరుఁ
డను నామం బిడిరి బిల్హణాఖ్యుఁడు మెచ్చన్. 213

వ. అప్పుడు మదనాభిరామభూమీధవుండు విద్వజ్జనబంధుమిత్త్రపురో
హితామాత్య సమక్షంబున నతనిం దన వంశకర్తగాఁ బరిగ్రహించి
జాతకర్మాదులు సలిపి గోభూతిలహిరణ్యాది షోడశ దానంబులు
సేసి భూసురాశీర్వచనంబు లందె. 214

క. ఘనుఁడు ప్రభాకరుఁ డంతట
దినదినమును వృద్ధిఁ బొంది దీవ్యద్బలుఁ డై
కనుపట్ట వానిఁ బట్టము
చన నొప్పఁగ గట్టితాతసౌఖ్యము గాంచెన్. 216

(మాలిని)

ప్రథితగుణకలాపా భంజితేశానచాపా
ప్రథనవిజయకోపా భానుకోటిప్రతాపా
మథితదనుజదీపా మన్మథాచ్ఛస్వరూపా
మధురతరకలాపా మాన్య రామావనీపా. 217

(గద్యము)

ఇది శ్రీ సీతారామ చరణ సేవా ప్రభావ
సంపాదిత కవితా విచిత్ర కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర
శ్రీమ త్పండి పెద్ది కృష్ణస్వామిప్రణీతం బయిన
బిల్హణోపాఖ్యానం బను మహాప్రబంధంబునందుఁ

దృతీయాశ్వాసము.

బిల్హణీయము సంపూర్ణము.

